

beleidsonderzoek en advies

**Procesevaluatie testfase
Enhanced Thinking Skills –
training cognitieve
vaardigheden (ETS-Cova):
eerst denken, dan doen!**

Tilburg/Gent, november 2004

J. van Poppel (IVA)

I. Tackoen (Universiteit Gent)

m.m.v.

P. Verhaeghe (Universiteit Gent)

S. Bogaerts (Universiteit Gent/Universiteit Tilburg)

© IVA / Universiteit van Tilburg

© Universiteit Gent, Faculteit Psychologie.

Uitgever: IVA
Warandelaan 2, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg
Telefoonnummer: 013 – 4668466, telefax: 013 – 4668477
Website: www.iva.nl

© 2004 IVA

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of worden openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het IVA.

Het gebruik van cijfers en/of tekst als toelichting of ondersteuning bij artikelen, boeken en scripties is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Samenvatting

1	Aanleiding en doelstelling van het onderzoek	1
1.1	Inleiding	1
1.2	Aanleiding	1
1.3	Testfase	3
1.4	Doel van het onderzoek	4
1.5	Onderzoeksopzet	4
1.6	Opbouw rapport	6
2	Achtergronden ETS en toepassing in de Nederlandse situatie	7
2.1	Inleiding	7
2.2	Omschrijving van het Enhanced Thinking Skills programma	7
2.3	Achtergronden van ETS	7
2.4	Inhoud en doelstellingen	8
2.5	Effectonderzoek in het buitenland	8
2.6	Invoering van ETS in Nederland	9
3	Vorbereidingsfase	11
3.1	Van ETS naar ETS-Cova	11
3.2	Vorbereiding van de pilots	13
3.3	Conclusie	16
4	Werving en selectie van deelnemers	17
4.1	Inleiding	17
4.2	RISc	17
4.3	Werving deelnemers	18
4.4	Selectie deelnemers	22
4.5	Deelnemers	25
4.6	Conclusie	28
5	Uitvoeringsfase	29
5.1	De uitvoering van de pilots	29
5.2	Evaluatie trainers	32
5.3	Evaluatie deelnemers	37
5.4	Deelname en uitval	38
5.5	Conclusie	39

6	Inhoudelijke aspecten van de ETS-Covatraining	41
6.1	Inleiding	41
6.2	Oordeel trainers	41
6.3	Oordeel deelnemers	42
6.4	Evaluatie van de trainers	45
6.5	Evaluatie van de sessies	51
6.6	Ingeschatte effecten	55
6.7	Vragenlijsten voor- en nameting	56
6.8	Conclusie	58
7	Samenvatting, conclusie en aanbevelingen	59
	Summary	63
	Geraadpleegde literatuur	67
	Gehanteerde afkortingen	71
	Bijlagen	73
	Bijlage 1: De onderzoeksvragen	75
	Bijlage 2: Samenstelling begeleidingscommissie	77
	Bijlage 3: Evaluatieschema video-opnames	79
	Bijlage 4: Moeilijke programma-onderdelen voor trainers, per sessie	81
	Bijlage 5: Moeilijke programma-onderdelen voor deelnemers, per sessie	83
	Bijlage 6: Beantwoording onderzoeksvragen	85

Samenvatting

Interventies, gericht op het verbeteren van de cognitieve vaardigheden, kunnen leiden tot een betere sociale aanpassing en vermindering van recidive bij (ex-) gedetineerden. Omdat dergelijke programma's in Nederland niet beschikbaar zijn, heeft de Werkgroep Interventies van het programma Terugdringen Recidive besloten het in Engeland effectief gebleken programma -Enhanced Thinking Skills (ETS)- te vertalen (ETS-Cova) en in Nederland in te voeren.

Het programma bestaat uit 20 sessies van circa twee uur en wordt groepsgewijs aangeboden. Er vinden twee sessies per week plaats. De totale duur van de interventie bedraagt ongeveer tien weken. Elke groep bestaat maximaal uit 12 deelnemers.

Om te bepalen of ETS-Cova ook in de Nederlandse situatie uitvoerbaar is, werd het programma eerst op acht locaties uitgetest. Binnen elke locatie is per trainingsgroep een pilotcoördinator aangesteld die verantwoordelijk is voor de lokale voorbereiding en uitvoering van de interventie.

In het kader van de testfase zijn drie landelijk werkende interventiecoördinatoren aangetrokken, die worden aangestuurd door de projectleider van de werkgroep Interventies. Hun taak bestaat o.a. uit het coachen van de trainers en het zicht houden op de voorbereidingen en uitvoering van de training op de locaties. Daarnaast verzorgen zij ook een aantal trainingen.

Door middel van een procesevaluatie is nagegaan hoe de in- en uitvoering van het programma is verlopen, welke knelpunten zich daarbij hebben voorgedaan en of het programma is uitgevoerd zoals in de handleiding is aangegeven.

De invoeringsfase

De invoering van de interventie is traag op gang gekomen en moeizaam verlopen. Op sommige pilots hadden andere activiteiten duidelijk meer prioriteit dan ETS-Cova, was er weinig draagvlak voor het introduceren van het programma of beschikte de pilotcoördinator over te weinig mandaat om zaken goed te regelen. Doordat de interventiecoördinatoren vanwege tussentijdse bezuinigingen pas in een laat stadium konden worden aangesteld, hebben zij de pilotcoördinatoren niet kunnen ondersteunen bij de voorbereiding. De projectleider van de Werkgroep Interventies heeft de taken van de interventiecoördinatoren moeten overnemen. Dat heeft geleid tot onduidelijkheden en oponthoud.

Volgens plan zouden tien trainers aangetrokken worden, gelijkelijk afkomstig uit het gevangeniswezen en de reclassering. Uiteindelijk zijn acht trainers gevonden, waarvan er één afkomstig was uit het gevangeniswezen. Hierdoor hebben de interventiecoördinatoren veel meer trainingen moeten geven dan vooraf was voorzien.

Voor de werving van deelnemers is vooraf een aantal criteria opgesteld (18 jaar of ouder, een geldige verblijfsstatus, een redelijke kennis van de Nederlandse taal, in een groep kunnen functioneren en geen al te lang strafresistant hebben na beëindiging van het programma). Op de meeste pilots is bij de werving van de deelnemers nauwelijks gekeken naar de beheersing van de Nederlandse taal en het sociaal functioneren.

Om de geschiktheid voor deelname aan het programma in te schatten werd gebruik gemaakt van de RISC. In principe zouden personen die een gemiddeld recidiverisico en een tekort aan cognitieve vaardigheden hadden aan de training kunnen deelnemen. Om de groepen op tijd vol te krijgen werden bij sommige pilots personen, die niet aan de criteria voldeden maar door de begeleiders wel geschikt geacht werden, toch toegelaten tot de training. Ondanks de opstartproblemen zijn uiteindelijk 91 van de geplande 96 deelnemers geselecteerd.

De uitvoering van de interventie

Op de pilots waar bij de selectie van de deelnemers expliciet was gelet op de motivatie van de deelnemers is de uitvoeringsfase volgens trainers en deelnemers beter verlopen dan op de andere pilots. Het extrinsiek motiveren van kandidaten om deel te nemen aan het programma door het aanbieden van positieve of negatieve *incentives* bleek in de praktijk minder goed te werken.

De pilots waar men ervaring had met het geven van trainingen, het personeel goed geïnformeerd was en ook het belang van ETS-Cova inzag kenden minder problemen dan de andere pilots. Ook de inzet, betrokkenheid en sturingsmogelijkheden van de pilotcoördinator en de mate waarin ETS-Cova binnen de organisatie gedragen werd, bleken van invloed te zijn op het verloop van de trainingen.

Ondanks de aanloopproblemen hebben uiteindelijk 70 van de oorspronkelijke 91 deelnemers (77%) de training afgerond. Het uitvalpercentage lag bij de intramurale groepen (13%) duidelijk lager dan bij de groepen reclasseringscliënten (42%). Niet de cognitieve vaardigheden maar de mate van sociaal functioneren blijkt bepalend te zijn voor het met succes afronden van de training. Belangrijkste redenen van uitval waren herhaaldelijke afwezigheid, storend gedrag tijdens de training en gebrek aan motivatie.

De vraag welke kosten gemoeid zijn met het uitvoeren van ETS-Cova kon in de procesevaluatie niet beantwoord worden omdat de daarvoor benodigde informatie nog niet beschikbaar was.

Het ETS-Covaprogramma

Voor de effectiviteit van ETS-Cova is het van groot belang dat het programma precies zo uitgevoerd wordt als in de handleiding is beschreven en de trainers over de vereiste vaardigheden beschikken. Op vrijwel alle pilots is het programma uitgevoerd zoals is voorgeschreven. Uit de analyse van de video-opnames van de trainers en de evaluaties van de sessies bleek dat de trainers in (ruim) voldoende mate beschikten over de vereiste vaardigheden.

Zowel de pilotcoördinatoren, deelnemers als trainers gaven aan tevreden te zijn over ETS-Cova. Volgens de trainers was het aantal sessies ontoereikend om de volledige trainingsstof goed te behandelen. De tijd die voor de sessies was uitgetrokken vond men te kort om de voorgeschreven stof te kunnen behandelen en ook miste men tijdsindicaties voor de behandeling van bepaalde onderdelen.

Om op termijn de effecten van de training te kunnen nagaan werd aan de deelnemers zowel voorafgaande als na afloop van de training een uitgebreide set vragenlijsten voorgelegd. Vanwege het grote aantal vragen haakten sommige deelnemers tussentijds af of vulde men vragen ‘blind’ in.

Aanbevelingen

Omdat de voorbereiding en de uitvoering van het uittesten van ETS-Cova op een aantal onderdelen met problemen gepaard is gegaan verdient het aanbeveling om de eerste testfase een vervolg te geven. Ten behoeve van een succesvolle voortzetting van de testfase zou daarbij moeten worden uitgegaan van de intrinsieke motivatie van instellingen om mee te doen. Met het oog op het bereiken van de juiste doelgroep zou bij de werving meer aandacht moeten uitgaan naar de motivatie, de intellectuele vermogens en de taalvaardigheid van de deelnemers. Omdat met name het sociaal functioneren van deelnemers een voorspellende waarde blijkt te hebben voor succesvolle participatie in het ETS-Cova programma, is het van belang om naast de totale RISC-score en de cognitieve vaardigheden vooral ook de score op het onderdeel ‘sociaal functioneren’ in de selectie van deelnemers te betrekken.

In het licht van de conclusies is het verder aan te bevelen om te investeren in de werving van nieuwe trainers, bij voorkeur afkomstig uit het gevangeniswezen.

Met het oog op de uitvoering van het programma is het gewenst om de duur van een trainingssessie uit te breiden naar 2,5 uur en in de handleiding tijdsindicaties per onderdeel op te nemen.

Om de invloed van en de kwaliteit van het programma zo goed mogelijk te kunnen bepalen dienen de trainers, pilot- en interventiecoördinatoren terdege doordrongen te zijn van het belang van registraties en evaluaties. Tenslotte wordt aanbevolen om te onderzoeken of de huidige zeer uitgebreide vragenlijsten ten behoeve van de evaluatie van het trainingsprogramma aangepast c.q. ingekort kunnen worden.

1 Aanleiding en doelstelling van het onderzoek

1.1 Inleiding

In de brief *Modernisering sanctietoepassing* die op 16 oktober 2002 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal is aangeboden (Kamerstukken II 2002-2003, 28.600 VI, nr. 8), schetst de Minister van Justitie de ernstige en acute capaciteitstekorten waarmee de strafrechtstoepassing in Nederland te maken heeft. De brief formuleert tevens een fundamentele beleidswijziging, gericht op het verbeteren van de effectiviteit en de efficiëntie van de strafrechtstoepassing, met het oogmerk de samenleving veiliger te maken. Eén van de maatregelen die de Minister van Justitie in het kader van de doelgerichtheid van bewaring en sanctietoepassing heeft voorgesteld, betreft het introduceren van effectieve interventies voor daarvoor in aanmerking komende gedetineerden. Om de effectiviteit van sancties in termen van recidivevermindering te vergroten is het beleidsprogramma Terugdringen Recidive (TR) opgezet. Kernelementen van dit programma zijn:

- een stelselmatige, vroegtijdige screening en indicatiestelling volgens een gemeenschappelijke systematiek van het gevangeniswezen en de reclassering;
- uitbreiding van het programma-aanbod aan de hand van criteria voor effectieve interventies, uitmondend in een accreditatiesysteem;
- verbeteren van de taakverdeling en samenwerking tussen de reclassering en het gevangeniswezen.

In september 2002 is het programma Terugdringen Recidive (TR) officieel van start gegaan. Het programma kent vijf werkgroepen, te weten Diagnose, Interventies, Samenwerking Gevangeniswezen en Reclassering, Nazorg en Effectevaluatie. De werkgroep Interventies heeft in een Startnotitie het tot stand brengen van een aanbod van interventies voor volwassen (ex-)gedetineerden in Nederland als belangrijkste doelstelling geformuleerd.

1.2 Aanleiding

Recent onderzoek naar de prevalentie van criminogene factoren bij gedetineerden (Vogelvang, Van Burik, Van der Knaap & Wartna, 2003) toont aan dat een aanzienlijk deel van de gedetineerden cognitieve disfuncties rapporteert. Gedetineerden met gebrekkige cognitieve vaardigheden hebben vaker dan anderen ook problemen op andere gebieden, zoals huisvesting, werk, relaties, et cetera. Door het verbeteren van de cognitieve vaardigheden kunnen problemen op diverse levensgebieden naar verwachting afnemen en een positief effect hebben op recidive (Clarke, Simmonds & Wydall, 2004).

Evaluatieresultaten van de "What Works" programma's in Canada en Engeland, tonen aan dat cognitieve interventies het meest succesvol zijn in het verminderen en voorkomen van recidive (National Probation Service, 2004). Cognitieve programma's zijn vooral geschikt voor justitiabelen die:

- impulsief en egocentrisch zijn;
- moeilijk hun agressie kunnen beheersen en kanaliseren;
- moeilijk problemen kunnen oplossen;
- rigide en vertekende denkbeelden hebben en
- zich moeilijk in anderen kunnen inleven (empathisch vermogen).

Op basis van de inventarisatie van bestaande programma's binnen Penitentiaire Inrichtingen en de Reclassering, heeft de werkgroep Interventies geconstateerd dat het aanbod van interventies op het gebied van cognitieve vaardigheden in Nederland vrijwel ontbreekt (Werkgroep Interventies, 2003). De Werkgroep Interventies heeft in overleg met het Home Office en de National Probation Service in een eerste fase een aantal bestaande Canadese en Engelse cognitieve programma's geëvalueerd. Deze programma's zijn gericht op het verbeteren van cognitieve vaardigheden van ex-gedetineerden en hanteren strikte criteria op het vlak van de effectiviteit, de doelgroep, de duur en de kostprijs. Bovendien werd nagegaan of dergelijk programma's uitvoerbaar zouden zijn in een Nederlandse setting. Uit deze studie is het Engelse programma Enhanced Thinking Skills (ETS) als meest geschikte programma naar voren gekomen¹.

ETS is een cognitief-gedragstherapeutisch programma dat expliciet gericht is op het verbeteren van cognitieve vaardigheden. Het programma is in Engeland, Wales en Canada goedgekeurd door de daar fungerende erkenningscommissies die nieuwe en bestaande programma's toetsen aan de hand van specifieke kwaliteitscriteria, waaronder de aanwezigheid van een goed onderbouwd interventiemodel. De interventie is gebaseerd op de vooronderstelling dat veel antisociaal gedrag voortvloeit uit het onvermogen van daders om hun doelen op een prosociale manier te bereiken. De oorzaak zou liggen in het ontbreken van de daarvoor benodigde cognitieve vaardigheden. De training is erop gericht deelnemers die vaardigheden aan te leren, zodat zij na de interventie wel in staat zijn om prosocialer te denken en te handelen. Het programma wordt in Groot-Brittannië ingezet als interventie voor zowel gedetineerden als voor reclasseringscliënten.

Op basis hiervan heeft de werkgroep Interventies besloten het programma te vertalen en op een aantal pilotlocaties te testen of deze interventie in Nederland onder gedetineerden en reclasseringscliënten uitvoerbaar is.

De doelstelling van deze testfase is om door middel van een procesevaluatie te onderzoeken of ETS in Nederland onder gedetineerden en niet-gedetineerde reclasseringscliënten uitvoerbaar is. Afhankelijk van de uitkomsten van deze testfase zal worden besloten of het ETS-programma Cognitieve Vaardigheden (ETS-Cova) al dan niet in een bredere context zal worden geïmplementeerd.

In dit onderzoek wordt gerapporteerd over de implementatie van de cognitieve interventie 'Enhanced Thinking Skills: eerst denken, dan doen!' op zes locaties, te weten Heerhugowaard en Amsterdam (Noord Holland Noord), Zwolle, Rotterdam, Vught en Sittard.

Het onderzoek is uitgevoerd door IVA Beleidsonderzoek en Advies, verbonden aan de Universiteit van Tilburg en het centrum voor Psychotrauma, affectieve stoornissen en forensische expertise, Faculteit Psychologie, Universiteit Gent, in de periode februari tot en met september 2004. Het voorliggend rapport is hiervan de neerslag.

1. Een ander programma met goede resultaten is het 'Reasoning and Rehabilitation' programma van Ross en Fabiano. Het programma bestaat uit 38 sessies van elk ongeveer twee uur en duurt dubbel zo lang als ETS (Beenackers, 2001).

1.3 Testfase

Het programma ETS-Cova bestaat uit 20 sessies van circa twee uur en wordt groepsgewijs aangeboden. Er vinden twee sessies per week plaats. De totale duur van de interventie bedraagt ongeveer tien weken. Elke groep bestaat maximaal uit 12 deelnemers. Het programma bestaat uit een aantal oefeningen ter verbetering van cognitieve vaardigheden en is zo ontwikkeld dat de oefeningen op elkaar voortbouwen. Daarnaast krijgen deelnemers oefeningen die tussen de bijeenkomsten door moeten worden geoefend (huiswerk). Het volledige programma is beschreven in een handleiding.

De interventie is in de periode februari-juni 2004 in acht trainingsgroepen verspreid over vijf clusters, te weten Noord-Holland Noord, Overijssel, Rijnmond, Vught en Limburg-Zuid, uitgetest. Vijf van de acht trainingsgroepen vinden intramuraal (gedetineerden) plaats, drie groepen zijn extramuraal (niet gedetineerde reclasseringscliënten). De locaties zijn de volgende:

Tabel 1: Overzicht van de spreiding per cluster en locatie, opgedeeld in intra- en extramuraal

Cluster	Locatie	Intramuraal	Extramuraal
Noord-Holland Noord	Heerhugowaard/Amsterdam	1	1
Overijssel	Zwolle	1	1
Rijnmond	Rotterdam	1	1
Vught	Nieuw Vosseveld, Vught	1	
Limburg-Zuid	De Geerhorst, Sittard	1	

De clusters Noord-Holland Noord, Overijssel en Rijnmond zijn tevens 'proeftuin' voor het programma Terugdringen Recidive en in dat kader ook beschikbaar voor het uittesten van programma's. De Geerhorst en de VBA-afdeling van de PI-Vught hebben zich zelf als kandidaat aangemeld.

De coördinatie van het programma gebeurt als volgt. In het kader van de testfase zijn drie landelijk werkende interventiecoördinatoren aangesteld die zelf de opleiding tot trainer hebben gevolgd. Hun taak bestaat uit het coachen van de Cova-trainers, het coördineren van de voorbereiding en de uitvoering van de training op de vijf locaties, het verkrijgen van een breed draagvlak² binnen de betrokken instellingen en het schrijven van handleidingen. Daarnaast verzorgen zij ook een aantal trainingen. De interventiecoördinatoren worden aangestuurd door de projectleider van de werkgroep Interventies.

Binnen elke deelnemende locatie is per trainingsgroep een pilotcoördinator aangesteld die verantwoordelijk is voor de lokale voorbereiding en uitvoering van de interventie. Naargelang de samenstelling van de trainingsgroep is de pilotcoördinator afkomstig uit het gevangeniswezen of de reclassering. Voor de start van de testfase hebben de pilotcoördinatoren voor hun eigen pilot een plan van aanpak opgesteld waarin aangegeven wordt hoe zij aan de randvoorwaarden zullen voldoen. In deze plannen van aanpak wordt ingegaan op: de wijze van werving en selectie van deelnemers, de benodigde faciliteiten, personele zaken, de kwaliteitscontrole en de monitoring en evaluatie van de training.

1.4 Doel van het onderzoek

-
2. In een middagsessie op 25 augustus 2004 in het WODC, Ministerie van Justitie Den Haag, werd door professor Lösel benadrukt dat de implementatie van nieuwe programma's zeer secuur dient te gebeuren en dat een breed ondersteunend draagvlak van wezenlijk belang is.

Het doel van het onderzoek is driedelig. Allereerst moet het onderzoek antwoord geven op de vraag of het interventiemodel waarop ETS-Cova is gebaseerd voldoende uitgewerkt en onderbouwd is. De procesevaluatie moet een antwoord geven op de vraag:

- hoe de implementatie van ETS-Cova op de verschillende pilotlocaties is verlopen;
- of het programma volgens de programmahandleiding wordt uitgevoerd en
- of de juiste doelgroep wordt bereikt.

Daarnaast moet het onderzoek knelpunten bij de invoering en/of de uitvoering van het programma in kaart brengen en aanbevelingen formuleren voor het voorkomen/oplossen van gesignaleerde knelpunten. Deze doelstelling is uitgewerkt in een groot aantal onderzoeksvragen³.

In de procesevaluatie dient met betrekking tot de *invoering* onder meer onderzocht te worden:

- of ETS-Cova bij de pilotlocaties volgens plan is ingevoerd;
- hoe de invoering is verlopen;
- welke problemen zich eventueel hebben voorgedaan bij de invoering van ETS-Cova;
- welke oplossingen gekozen zijn om de knelpunten op te lossen en
- of op alle locaties de randvoorwaarden (faciliteiten, trainers) gerealiseerd zijn.

Met betrekking tot de *uitvoering* moet nagegaan worden:

- hoe de selectie van de deelnemers is verlopen;
- de aantallen ingestroomde, uitgevallen en uitgestroomde deelnemers;
- of ETS-Cova wordt uitgevoerd zoals in de programmahandleiding is beschreven;
- welke problemen zich eventueel hebben voorgedaan bij de uitvoering van ETS-Cova;
- welke oplossingen gekozen zijn om de knelpunten op te lossen;
- hoe ETS-Cova door betrokkenen beoordeeld wordt;
- wat de kosten zijn voor het uitvoeren van ETS-Cova en
- of het haalbaar is om ETS-Cova uit te voeren in inrichtingen voor stelselmatige daders.

Wat de *programmadoelen* van ETS-Cova betreft zal de procesevaluatie informatie moeten opleveren over:

- de wijze waarop programmadoelen worden vastgesteld en geregistreerd;
- de geschiktheid van gebruikte instrumenten;
- de bruikbaarheid van de instructies en
- de gevestigde tijdsbesteding.

1.5 Onderzoeksopzet

De onderzoeksgegevens zijn verzameld uit een beknopte literatuur- en documentstudie, door middel van face-to-face interviews met interventiecoördinatoren, pilotcoördinatoren, trainers en deelnemers en met behulp van bestudering van video-opnames, evaluatieformulieren en vragenlijsten die onder trainers en deelnemers zijn uitgezet.

Literatuurstudie

3. De onderzoeksvragen zijn op inhoudelijke gronden geordend naar vragen over de invoering, de uitvoering en de programmadoelen. Een volledig overzicht van de onderzoeksvragen is weergegeven in bijlage 1.

Om na te gaan of het interventiemodel waarop ETS-Cova is gebaseerd, voldoende onderbouwd is, is een aantal beschikbare bronnen geraadpleegd. Hierbij is vooral gekeken of en in welke mate de te realiseren programmadoelen ook effectief zijn uitgewerkt in het programma en voldoende realistisch te behalen zijn. Hiervoor is een quick-scan van bestaande nationale en internationale bronnen zoals standaardwerken over cognitieve gedragsinterventies, studies naar de effectiviteit van sanctieprogramma's, verslagen van erkenningscommissies, onderzoeksverslagen van de ontwikkeling van het screeningsinstrument en andere literatuur uitgevoerd. Verder is het programmaprotocol geanalyseerd en onderzocht of alle programmadoelstellingen kunnen worden gerealiseerd⁴.

Het instrumentarium voor de procesevaluatie

Individuele gesprekken met landelijke interventiecoördinatoren

Tijdens de onderzoeksperiode is op twee momenten een gesprek gevoerd met de drie interventiecoördinatoren, één kort na de start en één vlak na afloop van de pilots. In het eerste gesprek is in algemene zin ingegaan op de wijze waarop de invoeringsfase verlopen is, de eventuele problemen die men daarbij ervaren heeft en de mate waarin de randvoorwaarden gerealiseerd zijn. Het tweede gesprek heeft vooral betrekking gehad op de uitvoering van de pilots en het al dan niet bereikt hebben van de programmadoelen.

Individuele gesprekken met pilotcoördinatoren

Met de acht pilotcoördinatoren is op twee momenten een gesprek gevoerd, één kort na de start en één vlak na afloop van de pilots. Per meetmoment is op de pilotlocaties gesproken met de betreffende coördinatoren. In het eerste gesprek is vooral ingegaan op wijze waarop de selectie van de deelnemers en de invoering van de interventie binnen de desbetreffende pilot is verlopen. Het tweede gesprek had vooral betrekking op de wijze waarop de uitvoering binnen de betreffende pilot is verlopen. Om de pilotcoördinatoren van de pilots die ook participeren in het 'Samenwerkingsproject' niet te zeer te belasten is in overleg met Cap Gemini, dat dit project evalueert, het meest geschikte moment bepaald waarop deze gesprekken konden gehouden worden. Om zicht te krijgen op positieve en negatieve factoren, knelpunten en valkuilen tijdens de uitvoering van de pilots zijn de betreffende coördinatoren tussentijds met een zekere regelmaat benaderd.

Individuele gesprekken met trainers

Met de acht trainers is vlak na afloop van de pilots een gesprek gevoerd. In dit gesprek is vooral ingegaan op de wijze waarop de trainingen zijn verlopen en op het bereiken van de programmadoelen.

Evaluatieformulieren

Om zicht te krijgen op de wijze waarop de training is verlopen zijn de sessie evaluatieformulieren geanalyseerd. Dit formulier bevat vragen over het verloop van de sessie, knelpunten, moeilijke momenten et cetera. Daarnaast wordt op dit formulier aangegeven in welke mate de trainers de handleiding volgen, gebruik maken van de trainersvaardigheden en met de groep omgaan. Verder is per sessie ook de betrokkenheid en het begrip van de deelnemers geregistreerd.

4. De programmadoelen hebben op korte termijn betrekking op het verbeteren van de impulscontrole, leren rekening houden met anderen, agressie leren controleren en kanaliseren, probleemoplossend gedrag leren stellen (aanvaardbare copingmechanismen aanleren), inzichten verwerven in cognitieve distorsies en het verbeteren van het empathisch vermogen. De hoofddoelstelling is uiteraard het verminderen van recidive. Om deze doelstelling te bereiken moeten de korte termijndoelen worden gerealiseerd.

Het bestuderen van videomateriaal gericht op de trainers

De groepssessies zijn op videoband opgenomen. De camera is daarbij alleen gericht op de trainers en niet op de deelnemers. Voor het programma is het van groot belang dat de trainers zeer strikt de handleiding volgen. Dit wil zeggen dat het programma voor elke groep gestandaardiseerd wordt gegeven. Twee aspecten zijn tevens belangrijk: de integriteit van de trainer moet worden nagegaan en de manier waarop de trainer de interventies overbrengt, dient te getuigen van de nodige motivatie. In elke groep zijn drie aselect gekozen sessies geanalyseerd. Het analyseren is gebeurd op grond van het video monitoring formulier.

Groepsgesprekken met deelnemers en de vragenlijst

Na afloop van de interventie is op alle acht locaties een groepsgesprek gehouden met de deelnemers. Het doel van dit gesprek was de ervaringen van de deelnemers met de interventie te achterhalen. Thema's die daarbij aan de orde zijn gekomen, zijn de vorm en inhoud van de training, de organisatie, het oordeel over de trainers, de persoonlijke appreciatie van het programma, de motivatie, het geloof dat het programma iets gaat uithalen, et cetera. Voorafgaande aan de eerste en na of tijdens de laatste sessie hebben de deelnemers ook een aantal vragenlijsten ingevuld die bedoeld zijn om op termijn de effecten van de training vast te stellen.

1.6 Opbouw rapport

Het rapport bestaat naast deze inleiding uit zes hoofdstukken en een aantal bijlagen. Daarnaast zijn een uitgebreide samenvatting en een literatuuropgave opgenomen. Na een beschouwing over de achtergronden en theoretische onderbouwing van het ETS-programma (hoofdstuk 2), beschrijft het rapport het proces waarlangs de voorbereiding van de testfase tot stand is gekomen (hoofdstuk 3). Vervolgens wordt ingegaan op de wijze waarop de werving en selectie van de deelnemers heeft plaatsgevonden (hoofdstuk 4) en wordt beschreven hoe de testfase is verlopen vanuit het gezichtspunt van deelnemers, trainers, pilot- en interventiecoördinatoren (hoofdstuk 5). Hoofdstuk 6 gaat in op de ervaringen van trainers en deelnemers met ETS-Cova, de mate waarin de trainers zich houden aan de programma-handleiding, de benodigde trainersvaardigheden aanwezig zijn en hoe met de trainingsgroep wordt omgegaan. Het rapport eindigt met conclusies en aanbevelingen (hoofdstuk 7), gebaseerd op de uitkomsten van de procesevaluatie die relevant zijn voor de uitwerking van het kader waarin de condities worden geformuleerd voor de eventuele landelijke invoering van ETS-Cova.

Bijlage 1 bevat een gedetailleerde beschrijving van de onderzoeksvragen. Bijlage 2 bevat de namen en functies van de leden van de commissie die de totstandkoming van dit rapport heeft begeleid.

2 Achtergronden ETS en toepassing in de Nederlandse situatie

2.1 Inleiding

In wat volgt wordt kort een beschrijving gegeven van het Enhanced Thinking Skills programma. Vervolgens worden de achtergronden van dit programma uiteengezet en wordt ingegaan op de inhoud en de doelstellingen van het programma. In een volgende paragraaf wordt gekeken naar resultaten van onderzoek in het buitenland en naar het effect van ETS. Tenslotte wordt de aanleiding om het ETS-programma te vertalen en in te voeren in Nederland nog eens benadrukt als aanzet tot de volgende hoofdstukken.

2.2 Omschrijving van het Enhanced Thinking Skills programma

Het Enhanced Thinking Skills programma (ETS) is een groepsprogramma dat ontwikkeld is voor daders van verschillende soorten delicten, zoals o.a. geweldsdelicten, zedendelicten en druggerelateerde delicten. Het programma werd in Engeland ontwikkeld door McGuire en ingevoerd in de gevangenis in 1993 (Beenackers, 2001; Cann, Falshaw, Nugent et al., 2003). Het programma is bedoeld om denk- en sociale vaardigheden te ontwikkelen en te oefenen bij daders die gemiddeld tot hoog scoren op recidiverisico. Het programma richt zich voornamelijk op personen die een gebrek aan cognitieve vaardigheden hebben én enigszins gemotiveerd zijn om het programma te volgen (Beenackers, 2001). Het ETS programma is goedgekeurd door het 'correctional services accreditation panel' in Engeland en Wales in 2000. Deze accreditering garandeert en bewaakt de kwaliteit van het programma.

2.3 Achtergronden van ETS

Enhanced Thinking Skills of 'Think First' is gebaseerd op een verkorte versie van het 'Reasoning and Rehabilitation' programma van Ross en Fabiano, dat ontwikkeld werd in de eerste helft van de jaren tachtig (Beenackers, 2001). Het programma is gebaseerd op de grondgedachte binnen de cognitief-gedragsmatige theorie dat 'denken' de basis is van alle gedrag. Om crimineel gedrag te veranderen moet men zich dus richten op de onderliggende gedachten en attitudes (McGuire, 2000).

Onderzoek toont aan dat delinquenten weinig vaardigheden hebben ontwikkeld in probleemoplossend gedrag, kritisch denken en copingstijlen. Ze kunnen zich vaak moeilijk inleven in anderen en hebben een onvoldoende ontwikkeld waardensysteem (Ross, Fabiano en Ewles, 1988; Ross en Ross, 1995; McGuire, 2000). Het verbeteren of versterken van cognities kan de dader vaardigheden bezorgen om een sociale aanpassing in positieve zin te maken en geen criminele oplossingen meer te 'kiezen' (Beenackers, 2001).

Al deze domeinen zijn opgenomen in het ETS programma. Het ETS programma is vooral gericht op het ontwikkelen van vaardigheden die prosociaal denken en gedrag vergemakkelijken. Het programma is vooral geschikt voor daders die impulsief gedrag vertonen en egocentrisch zijn. Ook individuen die moeilijk problemen kunnen oplossen en rigide denkbeelden hebben, kunnen baat hebben bij het volgen van het ETS programma (Enhanced Thinking Skills programme, Programme manual and Theory Manual, 2000).

2.4 Inhoud en doelstellingen

Het programma combineert didactische methoden en praktische oefeningen die bedoeld zijn om de opgedane kennis toe te passen. Het programma bestaat uit twintig sessies van ongeveer twee uur.

De doelstellingen van het ETS programma zijn: (1) impulsief gedrag en agressie leren beheersen en dus de zelfcontrole vergroten ('eerst denken, dan doen'), (2) consequenties van gedrag leren inschatten, (3) problemen op rationele wijze leren oplossen, (4) sociale vaardigheden verbeteren en dingen leren plaatsen in een sociaal perspectief (wat je doet heeft effect op anderen en wat anderen doen heeft effect op jou), (5) kritisch redeneren, (6) het onderzoeken en verbeteren van eigen waarden en (7) oplossen van interpersoonlijke problemen (Beenakkers, 2001)

2.5 Effectonderzoek in het buitenland

Alvorens de uitkomsten van enkele effectstudies in het buitenland te bespreken dient te worden vermeld dat het uitvoeren van effectonderzoek moet beantwoorden aan strikte methodologische criteria die niet altijd kunnen worden toegepast. De methodologische kwaliteit van effectevaluaties is zeer belangrijk en afhankelijk van diverse criteria, zoals o.a. de interne en externe validiteit, de begripsvaliditeit en de statistische validiteit (Farrington, 2003). Een struikelblok in effectonderzoek is de vraag of er alternatieve verklaringsgronden zijn voor bijvoorbeeld gedragsverandering. Om dit te ondervangen moet gebruik worden gemaakt van een controlegroep die de betreffende maatregel niet krijgt opgelegd, maar die op een aantal kenmerken (leeftijd, burgerlijke staat, sociale achtergrond, gepleegd delict, et cetera) vergelijkbaar is met de experimentele groep. Deze quasi experimentele benadering waarvoor gepleit wordt in de Campbell studies, roept ethische vragen op. In welke mate is het ethisch verantwoord dat bijvoorbeeld een rechter, ten behoeve van een onderzoeksvraag, persoon X wel en persoon Y geen maatregel oplegt. De meningen hierover zijn in wetenschappelijk onderzoek verdeeld (Cook & Campbell 1979; Rossi & Freeman, 1993; Swanborn, 1999). Wanneer een dergelijk experiment belangrijke consequenties heeft ter bevordering van criminaliteitspreventie kan deze opzet worden overwogen. Tegenstanders daarentegen stellen dat mensen geen proefpersonen zijn die gebruikt worden in het kader van experimentele designs. Bijgevolg kan worden gesteld dat een dergelijke onderzoeksofzet maar zelden in de praktijk wordt toegepast.

Van onderstaande onderzoeken is niet duidelijk of ze werden uitgevoerd volgens de Campbell richtlijnen. Dit impliceert dat de besproken uitkomsten met de nodige voorzichtigheid dienen te worden geïnterpreteerd. Uit onderzoek blijkt algemeen dat leerprogramma's voor delinquenten positieve effecten kunnen hebben (Andrews en Bonta, 1994; Andrews, Zinger, Hoge et al., 1990; Cullen en Gilbert, 1982).

Wat een cognitief-gedragsmatig programma betreft (zoals het Enhanced Thinking Skills) wijzen de resultaten van verschillende onderzoeken in twee richtingen. Uit het onderzoek van Fabiano, Porporino en Robinson (1991) blijkt dat een cognitief leerprogramma het denken van delinquenten aanzienlijk verbetert en sociale attitudes positief beïnvloedt. Izzo en Ross (1990) besluiten dat programma's met een cognitieve component een gunstig effect hebben op het verminderen van recidive. Een aantal onderzoeken naar het effect van cognitieve programma's (Robinson, 1995; Andrews en Bonta, 1994; Bonta, 2002; Friendship, Blud, Erikson et al., 2002) toont aan dat het volgen

van het programma leidt tot een vermindering van recidive van 10 tot 20%. Robinson (1995) benadrukt dat een dergelijk programma de beste resultaten geeft bij bepaalde typen plegers (zedendelicten, gewelddadige delicten en drugsverslaafden) op voorwaarde dat er cognitieve tekorten of vertekeningen zijn. Bovendien reageert de groep 25 tot 39-jarigen het meest positief en heeft het programma het meest effect wanneer het gegeven wordt buiten een instelling. Andere onderzoeken (Falshaw, Friendship, Travers et al., 2003; Cann, Falshaw, Nugent et al., 2003) vinden geen significant verschil in recidive tussen deelnemers aan het programma en een gematchte controlegroep. Aangezien deze programma's relatief nieuw zijn, is verder onderzoek naar de impact ervan gewenst. In Nederland is effectonderzoek nagenoeg afwezig.

In de literatuur wordt een aantal criteria vermeld die de efficiëntie van een programma kan vergroten (McKenzie en Hickman, 1998; Mcguire, 2000; Beenakkers, 2001):

Het programma moet geënt zijn op een theoretisch kader, dat ondersteund is door empirisch onderzoek. Het moet duidelijk zijn waarom iets op een bepaald moment gedaan wordt en waarom dit tot verandering kan leiden. Deelnemers moeten gescreend worden op hun risiconiveau voor recidive. Het programma moet zich richten op dynamische risicofactoren die veranderbaar zijn. Het programma moet gestructureerd zijn met duidelijke, directieve technieken. Het programma is cognitief-gedragsmatig gericht. Een programma zal meer effect hebben als het uitgevoerd wordt buiten de instelling, dan binnen de instelling. De uitvoering van het programma moet gebeuren met respect voor de handleiding. Belangrijk is de selectie en training van de uitvoerders.

2.6 Invoering van ETS in Nederland

ETS-Cova is een vertaling van het ETS programma. Op basis van studie van de Nederlandse handleiding, observaties van trainingen en de literatuur kan worden geconcludeerd dat de uitwerking van het programma ETS-Cova voldoende gedragscognitieve aspecten en interventies bevat. De 'observeerbare'⁵ doelstellingen zijn: inzichten krijgen in het eigen gedrag, het leren onderkennen en inschatten van consequenties van gedrag ten aanzien van zichzelf en anderen en het leren redeneren over het eigen gedrag. Deze elementen moeten leiden tot gedragsverandering waardoor de zelfcontrole vergroot, sociale vaardigheden verbeteren en interpersoonlijke problemen verminderen. ETS wordt in Nederland ingevoerd om na te gaan of het programma leidt tot recidivevermindering. Men gaat ervan uit dat één enkele interventie niet zal leiden tot recidivevermindering maar wel een combinatie van interventies. Naast het volgen van een dergelijk programma is ook een goede begeleiding gedurende het gehele detentietraject en een degelijke nazorg belangrijk. Het programma Terugdringen Recidive (TR) werkt aan een dergelijke multi-modale aanpak.

5. De doelstellingen van ETS-Cova zoals beschreven in de handleiding sluiten aan bij gedragscognitieve standaardwerken: Beck, A.T. & Freeman, A. (1990). *Cognitive Therapy of Personality Disorders*. New York: The Guilford Press; Beck, J.S. (1995). *Cognitive Therapy: Basics and Beyond*. New York: The Guilford Press.

3 Voorbereidingsfase

3.1 Van ETS naar ETS-Cova

Nadat in mei 2003 het besluit genomen was om voor ETS te kiezen is overleg gevoerd met de National Probation Service over het gebruik van het programma in de Nederlandse situatie. Dit overleg heeft er uiteindelijk toe geleid dat een contract is getekend met de National Probation Service dat het programma in Nederland gedurende een periode van 5 jaar gebruikt mag worden. Voorwaarde was wel dat niets aan de inhoud wordt veranderd en dat de Engelse richtlijnen worden gevolgd. In het contract zijn ook 20 adviesdagen opgenomen voor tussentijds overleg. Het hele voortraject met de National Probation Office is volgens de projectleider van de Werkgroep Interventies goed verlopen. Alleen met betrekking tot de vragenlijsten die bij de voor- en nameting moesten worden gebruikt, verliep het overleg wat minder voorspoedig. Volgens het contract moest in Nederland met dezelfde vragenlijsten worden gewerkt als in Engeland om de resultaten te kunnen vergelijken. Bij de Nederlandse delegatie bestond er twijfel of de Engelse vragenlijsten ook in de Nederlandse detentiesituatie van toepassing zijn. Uiteindelijk is een compromis gevonden dat er uit bestond dat nog drie (in Nederland gevalideerde) vragenlijsten mochten worden toegevoegd⁶.

Vervolgens is de handleiding die bestaat uit een programmahandleiding en een bijbehorende theoretische achtergrond vertaald en heeft een leescommissie de vertaling bekeken. Inhoudelijk is niets aan het programma veranderd, wel is het taalgebruik hier en daar wat aangepast aan de Nederlandse situatie en zijn bepaalde voorbeelden anders ingevuld. Ook zijn in oktober 2003 folders opgesteld voor deelnemers, gevangenispersoneel en reclasseringswerkers. De belangstelling vanuit het veld voor deze folders, met name in de inrichtingen, was zodanig groot dat de voorraad al uitgeput was voordat ze de gedetineerden konden bereiken.

Selectie van de pilots

De pilots Noord-Holland Noord, Zwolle en Rijnmond waren reeds in een eerder stadium geselecteerd als Terugdringen Recidive (TR)-pilots in het kader van het uittesten van een samenwerkingsmodel tussen gevangeniswezen en reclassering. De keuze is op deze drie pilots gevallen uit het oogpunt van regionale spreiding en verschillen in ervaring met het aanbieden van interventies. In Noord-Holland Noord had men reeds langer ervaring met het aanbieden van interventies. Op de twee andere pilots was dit in veel mindere mate het geval. Op voorhand was besloten dat deze pilots ook ETS-Cova in hun aanbod zouden gaan opnemen. De Werkgroep Samenwerking coördineert de drie pilots. De PI-Vught en De Geerhorst in Sittard hebben de Werkgroepen Interventies en Diagnose benaderd met het verzoek om ook deel te mogen nemen aan de testfase. De Werkgroep Samenwerking was aanvankelijk tegen het deelnemen van Vught en Sittard aan ETS-Cova, omdat daar niet van hetzelfde samenwerkingsmodel tussen gevangeniswezen en reclassering wordt uitgegaan en men niet verantwoordelijk wilde zijn voor de uitvoering van het project. De Werkgroep Samenwerking is uiteindelijk akkoord gegaan met de deelname van Vught en Sittard. Deze uitbreiding biedt het voordeel dat de onderzoeksgroep groter werd. Bovendien kon door de deelname van de VBA-Vught ook ervaring worden opgedaan met groepen met verslavingsproblematiek.

6. De deelnemers dienen 225 items te beantwoorden, wat bijzonder veel is voor deze doelgroep. Een beperking van het aantal items strekt tot aanbeveling, te meer omdat enkele vragenlijsten conceptuele overlappings hebben (impulsiviteit en denken en handelen).

Interventiecoördinatoren

Zoals aangegeven in het Plan van Aanpak voor de testfase moeten de interventiecoördinatoren ervoor zorgen dat de plannen van aanpak van de verschillende pilots zoveel mogelijk op elkaar zijn afgestemd en moeten zij samen met de pilotcoördinatoren nagaan of er knelpunten zijn met betrekking tot de uitvoering van de plannen. Hun taak bestaat verder uit het coachen van de trainers, het zicht houden op de voorbereidingen en uitvoering van de training op de locaties, het verkrijgen van draagvlak binnen de locaties, het geven van voorlichting binnen de betrokken instellingen en het schrijven van handleidingen en kwaliteitsborgingsystemen. Daarnaast verzorgen zij ook een aantal trainingen.

In het plan van aanpak was voorzien dat de drie interventiecoördinatoren in oktober 2003 zouden worden aangesteld. Er was al toestemming verkregen om de interventiecoördinatoren te werven toen in de zomer van 2003 bezuinigingen doorgevoerd werden bij de reclassering en het gevangeniswezen. De projectleider van de Werkgroep Interventies heeft daarop opnieuw toestemming moeten vragen voor het aanstellen van de interventiecoördinatoren. Die toestemming is er uiteindelijk ook gekomen, zij het dat uitsluitend intern geworven mocht worden. Uiteindelijk bleek er intern maar één geschikte kandidaat te vinden te zijn. Daarop is toestemming gevraagd en ook verkregen om alsnog extern kandidaten te werven. De (intern) aangetrokken interventiecoördinator is per 1 december aan het werk gegaan. In de voorbereidingsfase heeft deze zich vooral beziggehouden met het vertalen van de handleiding, het maken van 'handouts', het meelesen als lid van de leescommissie, de selectie van de trainers en het onderhouden van de contacten met de Engelse trainers. De twee andere interventiecoördinatoren zijn in de loop van december 2003 aangetrokken. Ze zijn per 1 januari (in eerste instantie halftime), respectievelijk 15 februari 2004 in functie getreden.

De interventiecoördinatoren zijn allen universitair geschoold en in beginsel voor de duur van de testfase aangesteld bij het Ministerie van Justitie (Directie Sancties, Reclassering en Slachtofferzorg). Anders dan in Engeland hebben de drie interventiecoördinatoren geen speciale opleiding gevolgd. Wel zijn zij ingepriat en begeleid door twee Engelse collega's. Pas wanneer de resultaten van de testfase positief uitvallen zullen de interventiecoördinatoren de extra training ('train de trainers', 'video monitoring' en 'supervisie') in Engeland gaan volgen en zullen zij nieuwe trainers in Nederland gaan opleiden.

Trainers

Voor de functie van trainer is een profielschets opgesteld. Criteria om voor deze functie in aanmerking te komen waren: Hbo-opleiding, enkele jaren ervaring als trainer, beschikbaarheid voor het volgen van een training gedurende twee weken, een goede beheersing van de Engelse taal, ervaring met het werken met moeilijke groepen en de bereidheid om volgens de nieuwe methode te gaan werken (naar analogie van de criteria die het Leger des Heils hanteert voor trainers). De gehanteerde functie-eisen liggen duidelijk hoger dan in Engeland waar de trainers PIW-ers zijn.

De trainers zijn in november/december 2003 op de pilotlocaties geworven. Aan de pilotcoördinatoren was gevraagd geschikte kandidaten aan te dragen. Sollicitanten moesten een vragenlijst invullen op grond waarvan een voorselectie is gehouden. Op grond van de opgestelde selectiecriteria is een aantal potentiële kandidaten afgevalen. Vervolgens heeft een uitgebreide sollicitatiecommissie met de kandidaten gesproken, waarbij ook een stukje training moest worden gegeven.

Volgens het plan van aanpak zouden er per locatie twee trainers opgeleid worden voor de testfase, gelijkkelijk afkomstig uit het gevangeniswezen en de reclassering. De PI-Vught heeft verzocht op eigen

kosten een extra trainer te laten opleiden. Ondanks dat deze kandidaat een ruime ervaring had met het geven van trainingen is deze, vanwege een te beperkte beheersing van de Engelse taal, niet door de voorselectie gekomen. Een aantal andere ervaren trainers is om dezelfde reden afgevallen. Uiteindelijk zijn in plaats van de beoogde tien maar acht trainers overgebleven, waarvan er slechts één afkomstig was uit het gevangeniswezen. Achteraf is duidelijk geworden dat een aantal personen wellicht wel zou hebben gesolliciteerd wanneer men op de hoogte was geweest.

De acht trainers en de drie interventiecoördinatoren zijn in de loop van februari 2004 gedurende twee weken in Nederland door een trainer van de National Probation Service geschoold in het verzorgen van de ETS-training. De voertaal op deze training was Engels. In negen dagen zijn alle 20 sessies behandeld en is geoefend met het lesmateriaal. Aanvankelijk was het de bedoeling dat deze training in de loop van januari in Engeland zou plaatsvinden. Een aantal potentiële trainers is vanwege het feit dat men in januari niet beschikbaar was niet door de sollicitatieprocedure gekomen. Sommige trainers vinden achteraf gezien dat de selectiecriteria te streng zijn geweest.

Alle trainers en interventiecoördinatoren zijn zeer te spreken over deze training. Wel vindt een aantal trainers dat te weinig is ingegaan op het "socratisch bevragen". Ook geven sommige trainers aan behoefte te hebben gehad aan een tussenevaluatie met de andere trainers om feedback te krijgen en tips uit te wisselen.

De trainers zijn ingehuurd voor het volgen van de opleiding (10 dagen) en het aantal uren dat zij voor het verzorgen van de training nodig hebben (80 uur inclusief voorbereiding) en blijven in dienst bij de PI of de reclassering.

3.2 Voorbereiding van de pilots

De voorbereidingsperiode is in mei 2003 van start gegaan. Er vond een eerste voorbespreking plaats tussen de projectleider van de Werkgroep Interventies en de pilotcoördinatoren van de drie aangewezen pilots over het uittesten van ETS. Deze pilotcoördinatoren fungeerden op dat ogenblik als coördinator voor het project 'Samenwerking'. Naast deze opdracht werden de pilotcoördinatoren in Noord-Holland Noord en Zwolle ook gevraagd als coördinator voor het ETS-project. In Rijnmond zijn de coördinatoren pas in oktober 2003 (intramuraal) respectievelijk januari 2004 (extramuraal) aangesteld.

De bereidheid om mee te werken aan het uittesten van ETS in de verschillende pilots varieert sterk en is vooral afhankelijk van de inzet, betrokkenheid en sturingsmogelijkheden van de pilotcoördinator en van de mate waarin ETS-Cova binnen de organisatie gedragen wordt. Met name in Rijnmond en Noord-Holland Noord (intramuraal) lijkt het 'Samenwerkingsproject tussen gevangeniswezen en reclassering' meer prioriteit te hebben en ETS-Cova te worden gezien als een project dat men toegeschoven heeft gekregen omdat men toch reeds als pilot fungeerde. Alleen in Zwolle (intramuraal) en Vught -hoewel op dat moment nog niet duidelijk was of men aan de pilot zou kunnen deelnemen- is men vanaf de start ook feitelijk met de voorbereidingen begonnen. Op de pilots Rijnmond, Noord-Holland Noord en Zwolle (extramuraal) heeft men zich in eerste instantie, mede vanwege de vakantieperiode, enigszins afwachtend opgesteld. In Zwolle (extramuraal) speelde ook mee dat op dat moment bij de Reclassering het inlopen van een grote achterstand in de productieplanning een hogere prioriteit had en er ook nog veel onduidelijkheden waren over de vergoedingen voor ETS-Cova-activiteiten. Omdat volgens de planning de eerste trainingen in februari 2004 zouden moeten gaan starten heeft de projectleider alle pilots gevraagd een eigen plan van aanpak te maken.

In deze plannen is aangegeven waar en op welke wijze de selectie van deelnemers zal plaatsvinden, de benodigde faciliteiten⁷ gerealiseerd worden, personele zaken worden geregeld en de kwaliteitscontrole, de monitoring en evaluatie van de training uitgevoerd worden. Door de intramurale pilot Noord-Holland Noord werd het plan van aanpak aangepast omdat de Jovo-afdeling van de PI-Zwaag voor onvoldoende kandidaten met een voldoende strafrestant om het volledige programma te kunnen volgen, kon zorgen. De HOI-Westlinge werd als alternatief naar voren geschoven.

De plannen zijn ter beoordeling doorgestuurd naar de Werkgroep Interventies. In het plan van aanpak voor de testfase werd er nog van uitgegaan dat de interventiecoördinatoren met ingang van 1 oktober 2003 in functie zouden zijn. Zoals eerder reeds is gesignaleerd, is dat vanwege een bezuinigingsoperatie niet mogelijk gebleken. Op het moment dat de interventiecoördinatoren wel inzetbaar waren, was de voorbereidingsperiode al grotendeels afgesloten. Het gevolg hiervan is geweest dat nagenoeg alle werkzaamheden gedurende de voorbereidingsfase (zoals het onderling afstemmen van de plannen van aanpak, het oplossen van knelpunten, het toezien op de voorbereiding, het verkrijgen van draagvlak en het geven van voorlichting) niet op acht, maar hoofdzakelijk op de schouders van één persoon i.c. de projectleider van de Werkgroep Interventies zijn komen te liggen. Noodgedwongen is er daardoor bijvoorbeeld 'officieel' ook geen feedback gegeven op de plannen van aanpak van de pilots. Wel is in individuele gesprekken en per mail gereageerd. Alleen in Zwolle is het plan van aanpak voor de intramurale pilot in een latere fase nog wel onderwerp van gesprek geweest tussen de pilot- en de betrokken interventiecoördinator. De pilotcoördinatoren geven aan grote moeite te hebben gehad met het uitblijven van een officiële reactie op de ingezonden plannen van aanpak. Evenmin is er overleg geweest tussen de pilotcoördinatoren onderling om de plannen van aanpak op elkaar af te stemmen. Met name de pilotcoördinatoren in Vught en Sittard vonden het jammer dat er in de voorbereidingsperiode geen contact is geweest met de coördinatoren van de officieel aangewezen pilots om bepaalde zaken eventueel beter op elkaar af te kunnen stemmen. De betreffende pilotcoördinatoren kregen daardoor sterk de indruk dat de Werkgroep Interventies meer energie stak in de aangewezen pilots dan in de pilots die zich zelf hadden aangemeld. De coördinatoren van Zwolle en Noord-Holland Noord troffen elkaar tussentijds wel met een zekere regelmaat in het kader van het 'Samenwerkingsproject'. Het ontbreken van voldoende contact, toezicht en sturing is niet bevorderlijk geweest voor een spoedig verloop van de voorbereidingsfase. Veel zaken moesten daardoor door de pilotcoördinatoren zelf geregeld worden. Met name de pilotcoördinatoren in Vught en Noord-Holland Noord geven aan in de voorbereidingsfase veel last te hebben gehad van het gebrek aan ondersteuning. Regelmatig moest men zelf achter informatie aangaan. Omdat de projectleider van de Werkgroep Interventies de werkzaamheden van de interventiecoördinatoren over moest nemen en daardoor moeilijk aanspreekbaar was duurde het soms even voordat informatie teruggekoppeld kon worden. Het gevolg van het ontbreken van toezicht op de concretisering van de uitvoering van de plannen van aanpak is wel geweest dat er zekere verschillen zijn ontstaan tussen de pilots in de wijze waarop invulling is gegeven aan bijvoorbeeld de selectiecriteria voor deelname aan de training.

7. Hiermee wordt o.a. bedoeld: de groepsruimte voor max. 12 deelnemers en de trainers, video, stoelen, goede verlichting en verluchting van de ruimte, een extra ruimte voor groepswork, opslagruimte voor vragenlijsten en videobanden, personeel om de groep naar de zaal te brengen, folders over het programma voor het personeel en gedetineerden en reclasseringscliënten, toestemmingsformulieren, et cetera (Ministerie van Justitie, 2003).

Voorlichting

In het najaar van 2003 zijn op alle pilots voorlichtingsbijeenkomsten gehouden voor het personeel dat betrokken was bij het ETS-Cova project. In Vught zijn directie, medewerkers en gedetineerden reeds in een eerder stadium, nog voor het opstellen van het plan van aanpak, geïnformeerd over de inhoud van ETS-Cova en het voornemen dit programma binnen de VBA te introduceren.

De voorlichting werd op de meeste plaatsen gegeven door de pilotcoördinator van de desbetreffende pilot, samen met de projectleider van de Werkgroep Interventies. De belangstelling voor de voorlichting was volgens de projectleider van de Werkgroep Interventies, met uitzondering van Rijnmond (intramuraal), goed te noemen. In Zwolle (intramuraal), Sittard en Rijnmond is het personeel verder via folders, per mail of teamvergadering op de hoogte gehouden van de voortgang van ETS-Cova.

Praktische voorbereiding

Op alle pilots is de praktische voorbereiding grotendeels verlopen zoals ook in het plan van aanpak beschreven was. Met name in Vught is de voorbereiding voorspoedig verlopen. Medio januari waren daar alle voorbereidende activiteiten afgerond. Op de pilots waar men al ervaring had met het aanbieden van programma's beschikte men doorgaans al over de benodigde faciliteiten (trainingsruimten, benodigde apparatuur zoals een videorecorder en videocamera en verdere hulpmiddelen). Op de andere pilots is speciaal voor de ETS-Cova apparatuur aangeschaft. In Sittard bleek de gereserveerde ruimte bij een inspectie door de trainers kort voor de start van de training niet geheel te voldoen (te klein en te smal). Door het verplaatsen van meubilair is deze ruimte alsnog geschikt gemaakt. Met uitzondering van Zwolle (intramuraal) en Rijnmond (intramuraal) kwamen de deelnemers zelfstandig naar de training. In Rijnmond haalde een PIW'er de deelnemers op, woonde de training bij en bracht na afloop van de training verslag uit aan de mentoren van de deelnemers. In Zwolle, waar de deelnemers uit verschillende PI's afkomstig waren, werden de deelnemers naar en van de locatie vervoerd waar de training werd gegeven. In Vught, Noord-Holland Noord, Rijnmond (extramuraal) en Zwolle (intramuraal) werd het niet noodzakelijk geacht maatregelen te nemen om verstoringen van de bijeenkomsten te voorkomen en was bij de sessies, naast de trainers en de interventiecoördinator, geen toezichthouder aanwezig. Wel zijn indirecte veiligheidsmaatregelen genomen (alarmtelefoon, toezicht op afstand etc.).

Op geen van de pilots zijn speciale maatregelen genomen om te voorkomen dat deelnemers afzeggen. Alle deelnemers tekenden, voordat zij werden toegelaten tot de training, wel een contract waarin zij aangaven dat zij aan alle 20 sessies zouden deelnemen. Op alle pilots werd ook de afspraak gemaakt dat de trainers of de aanwezige toezichthouder aan de pilotcoördinator of de vaste begeleider zouden doorgeven dat iemand niet aanwezig was geweest.

Alleen in Vught en Rijnmond zijn voorzieningen getroffen om deelnemers die een training niet konden bijwonen de behandelde stof te laten inhalen. Op de meeste andere pilots vond men dit een zaak die de trainers zelf moesten regelen.

Samenwerking

In Noord-Holland Noord en Zwolle hebben de intra- en extramurale pilotcoördinatoren tijdens de voorbereidingsperiode intensief samengewerkt. In Rijnmond is dat in mindere mate het geval geweest. Aanvankelijk lag het in de bedoeling ETS-Cova vanuit één locatie aan te bieden. De PI die daarvoor uitgekozen was zag op dat moment echter geen mogelijkheden om als pilot te fungeren. Daarop is in

oktober 2003 alsnog besloten ieder zelf op zoek te gaan naar een geschikte locatie. Vanwege het verschil in tijdstip waarop de pilotcoördinatoren zijn aangesteld en omdat uit veiligheidsoverwegingen geen e-mailcontact mogelijk was, is maar in beperkte mate samengewerkt. Alleen bij de definitieve selectie van de deelnemers is wel intensief samengewerkt.

De Werkgroep Interventies is door de projectleider op de hoogte gehouden van de voortgang. De pilots zelf hebben weinig van de Werkgroep gemerkt.

3.3 Conclusie

Deels als gevolg van het ontbreken aan bereidheid om mee te werken aan het uittesten van het programma zijn de meeste pilots pas in een laat stadium gestart met de voorbereiding van ETS-Cova. In sommige pilots werd ETS-Cova vooral gezien als een project dat men moest uitvoeren. Daarbij kwam dat de drie interventiecoördinatoren pas in de loop van februari in functie waren en bijgevolg geen ondersteuning hebben kunnen bieden aan de pilotcoördinatoren tijdens de voorbereiding. Daardoor heeft de projectleider van de Werkgroep Interventies in deze periode vrijwel alle werkzaamheden op zich moeten nemen. Omdat deze vanwege de vele werkzaamheden vaak moeilijk bereikbaar was, heeft dit in sommige gevallen geleid tot onduidelijkheden en ook voor oponthoud gezorgd. Uiteindelijk zijn de pilotcoördinatoren er meestal in geslaagd om knelpunten op te lossen. Sommige pilotcoördinatoren vinden wel dat de informatievoorziening vanuit de Werkgroep Interventies niet optimaal is geweest, dat men, vanwege het niet beschikbaar zijn van de interventiecoördinatoren, veel zaken op eigen houtje heeft moeten regelen en dat alles onder grote tijdsdruk moest worden uitgevoerd. Ook de projectleider is achteraf gezien van mening dat het wellicht beter was geweest wanneer wat meer tijd was uitgetrokken voor de voorbereiding.

4 Werving en selectie van deelnemers

4.1 Inleiding

Naar schatting 60% van de gedetineerden heeft matige tot ernstige problemen met cognitieve vaardigheden (Vogelvang et al., 2003). De ETS-Cova-training is in principe ontwikkeld voor alle typen justitiabelen, vrouwen en mannen, die een 'gemiddeld' tekort aan cognitieve vaardigheden hebben. De training blijkt met name geschikt voor personen die impulsief en egocentrisch zijn, slecht problemen kunnen oplossen en rigide denkpatronen hebben. Om een goede inschatting te kunnen maken van de kans op recidive en de geschiktheid voor deelname aan ETS-Cova, is bij de werving en selectie van de deelnemers gebruik gemaakt van het diagnose-instrument RISc (**R**ecidive **I**n-schatting **S**calen) dat is ontwikkeld voor het programma Terugdringen Recidive.

In het door de Werkgroep Interventies opgestelde plan van aanpak is nog een aantal andere in- en exclusiecriteria aangegeven. Voorwaarden voor deelname zijn dat men

- 18 jaar of ouder is;
- een geldige verblijfsstatus heeft en
- een redelijke kennis bezit van de Nederlandse taal, zowel in woord als in geschrift.

Ook moet men in een groep kunnen functioneren en intramurale kandidaten moeten een niet al te lang strafrestant hebben na beëindiging van het programma. Achterliggende gedachte hierbij is dat het programma effectiever is wanneer de opgedane kennis en vaardigheden direct in praktijk kunnen worden gebracht. Omdat ook schriftelijke opdrachten moeten worden uitgevoerd, dient vooraf nagegaan te worden of deelnemers over voldoende schrijfvaardigheden beschikken. Mensen moeten echter niet te snel worden uitgesloten van deelname omdat de eisen minimaal zijn.

Personen met een verslavingsproblematiek kunnen deelnemen tenzij ze niet in een groep kunnen functioneren. Psychische problemen vormen evenmin snel een reden tot uitsluiting. Mannen en vrouwen kunnen samen in één groep geplaatst worden, evenals reclasseringscliënten met een gedwongen of vrijwillig kader.

4.2 RISc

De RISc is door Adviesbureau Van Montfoort ontwikkeld in opdracht van de Stichting Reclassering Nederland. Het instrument is gebaseerd op het in de periode 1998-2002 in Engeland en Wales door de National Probation Services (reclassering) en National Prison Services (gevangeniswezen) ontwikkelde OASys (Offender Assessment System), aanvullend wetenschappelijk onderzoek en de "What Works benadering". De kern van deze benadering is dat een genormeerde en gestandaardiseerde taxatie van het recidiverisico en criminogene factoren noodzakelijk is om interventies doelgericht te kunnen inzetten. Bij de RISc⁸ wordt gekeken naar statische (irreversibele) en dynamische (reversibele) criminogene factoren. Interventies moeten zich richten op dynamische factoren. Het aanbieden van een interventie moet zo gericht mogelijk gebeuren en zoveel mogelijk rekening houden met motivatie, leerstijl en optimale leeromgeving.

Met de RISc wordt op twaalf gebieden informatie verzameld over aspecten die gerelateerd zijn aan delictgedrag in het algemeen. De eerste twee gebieden behandelen de delictgeschiedenis en de analyse

8. Psychometrische gegevens van de RISc ontbreken in Nederland.

van het huidige delict (statische factoren). De tien andere leefgebieden verschaffen informatie over dynamische criminogene factoren.

In onderstaand overzicht wordt het scoringsprofiel weergegeven.

Tabel 2: Opbouw scoringsprofiel RISc

Schaal	Gebied	Aantal items
1	Delictgeschiedenis	5
2	Analyse huidige delict	3
3	Huisvesting en wonen	4
4	Opleiding, werk en leren	7
5	Inkomen en omgaan met geld	4
6	Relaties met partner, gezin en familie	5
7	Relaties met vrienden en kennissen	4
8	Druggebruik	5
9	Alcoholgebruik	5
10	Emotioneel welzijn	5
11	Denkpatronen, gedrag en vaardigheden	8
12	Houding	5

De RISc dient te worden afgenomen door een Hbo-opgeleide professional die hiervoor een training heeft gevolgd. Bij een deel van de thema's wordt een (ruwe) score toegekend, die wordt omgescoord tot gewogen score. Deze omscoring is noodzakelijk omdat sommige leefgebieden een grotere invloed hebben op het voorspellen van recidive en omdat niet alle schalen even groot zijn. Hoe hoger het totaal van alle gewogen scores, hoe hoger de kans op recidive is. Op grond van de totaalscore op de RISc worden drie groepen onderscheiden: een laag risico groep, een gemiddeld risico groep en een hoog risico groep.

Voor deelname aan ETS-Cova komen in principe alleen die gedetineerden en reclasseringscliënten in aanmerking die een gemiddeld risico op recidive én een tekort aan cognitieve vaardigheden hebben. Om dit tekort te kunnen vaststellen dient afgegaan te worden op de scores op de schalen 11 (denkpatronen, gedrag en vaardigheden) en 12 (houding) en op de gewogen RISc-totaalscore.

De schaal 'denkpatronen, gedrag en vaardigheden' meet in welke mate er sprake is van een gebrek aan sociale vaardigheden, een tekort in impulscontrole, een rigide denkpatroon, een tekort in probleem-besef en probleemoplossende vaardigheden en onvermogen om zich te verplaatsen in anderen. De 'houding'-schaal meet de houding tegenover het delict, de maatschappij, criminaliteit in het algemeen en de houding tegenover interventie en de veranderingsgezindheid.

In principe geeft de RISc een diagnose van de situatie op een bepaald moment. Vooral de dynamische factoren kunnen echter sterk aan verandering onderhevig zijn. De diagnose is daarom in principe maar een jaar geldig (Van Montfoort, 2004).

4.3 Werving deelnemers

In de plannen van aanpak van de pilots is aangegeven op welke wijze en binnen welke clusters of reclasseringskaders deelnemers voor de ETS-Cova-training geworven zouden worden. In onderstaande tabel 3 is voor de verschillende pilots aangegeven welke inclusiecriteria daarbij gehanteerd zijn.

Tabel 3: Gehanteerde inclusiecriteria bij de wervingsprocedure, per pilot

Pilot	Extramuraal			Intramuraal				
	Noord-Holland Noord	Zwolle	Rijnmond	Noord-Holland Noord	Zwolle	Rijnmond	Vught	Sittard
-cognitieve vaardigheden	+	+	+	+	+	-	+	+
-18 jaar of ouder	+	+	+	+	+	+	+	+
-geldige verblijfsstatus	+	+	+	+	+	+	+	+
-kennis Nederlandse taal	+	-	-	+	-	-	+	+
-sociaal functioneren	+	-	-	-	-	-	-	-
-voldoende strafrestant	+	+	+	+	+	+	+	+
-schriftelijke vaardigheden	-	-	-	+	-	-	+	-
-minderheidsgroepen	-	-	-	-	-	-	-	-
-deelname vrouwen	+	+	-	-	+	-	-	-

Op alle pilots is bij de werving van de deelnemers rekening gehouden met de leeftijd, de verblijfsstatus en het strafrestant. Met uitzondering van de intramurale groep in Rijnmond is op alle pilots bij de werving expliciet geworven onder personen bij wie volgens de begeleiders sprake zou zijn van een tekort aan cognitieve vaardigheden. Alleen op de pilots in Noord-Holland Noord, Vught en Sittard is ook gekeken naar de mate waarin potentiële deelnemers de Nederlandse taal beheersten. Bij de interne pilots in Noord-Holland Noord en Vught is ook gelet op de schriftelijke vaardigheden.

De mate van sociaal functioneren van de kandidaten heeft alleen bij de extramurale pilot in Noord-Holland Noord een rol gespeeld bij de werving van deelnemers. Op geen van de pilots is expliciet geworven onder minderheidsgroepen.

Noord-Holland Noord (extramuraal)

Anders dan in het plan van aanpak nog was aangegeven zijn deelnemers alleen gezocht bij cliënten van de Stichting Reclassering Nederland (SRN) omdat de Jellinek kliniek en het Leger des Heils hadden aangegeven niet deel te zullen nemen.

In november 2003 werden een lid van het management, de personen die de RISc's zouden afnemen, de werkbegeleiders en de vaste begeleiders voorgelicht over de inhoud van ETS-Cova. Besloten werd deelnemers niet op basis van de uitspraak van het vonnis binnen te halen, maar uit te gaan van bestaande vonnissen waarbij een verplicht contact met de reclassering was opgelegd (VRC-vonnissen) en van deelnemers aan Penitentiaire programma's (PP's). De reden daarvoor was dat de lopende zaken vaak nog maar van beperkte duur waren en deze personen derhalve de training niet af zouden kunnen maken.

Om uiteindelijk tot 12 deelnemers te komen werd besloten bij in totaal 24 personen de RISc af te nemen. Alle 24 personen zijn door hun vaste begeleider voorgelicht over de inhoud en opzet van het ETS-Cova-programma.

Noord-Holland Noord (intramuraal)

In november 2003 werd gestart met het zoeken van kandidaten voor het programma.

De deelnemers zijn geworven binnen de HOI/POI Westlinge. Het Bureau Sociale Dienstverlening (BSD) heeft op basis van harde criteria (voldoende strafrestant, niet in aanmerking komend voor overplaatsing, niet voor PP in aanmerking komend en een trajectplan dat verenigbaar is met het volgen van ETS-Cova) een eerste selectie gemaakt. Vervolgens hebben de trajectbegeleiders aangegeven welke personen volgens de geldende criteria zouden mogen deelnemen. De in totaal 28 gedetineerden die aan de gestelde criteria voldeden zijn voorgelicht over ETS-Cova, gemotiveerd om deel te nemen en de RISC af te laten nemen.

Zwolle (extramuraal)

Omdat de reisafstand tot de locatie waar de training gegeven zou worden geen beletsel zou mogen vormen om deel te nemen werd alleen geworven in de politieregio IJsselland. Bij de potentiële deelnemers diende verder sprake te zijn van een juridische titel die deelname niet vrijblijvend maakt.

Verder diende er een plan van aanpak aanwezig te zijn waarin ETS-Cova past.

De pilotcoördinator heeft de unitmanagers van de drie Reclaseringsinstellingen verzocht om via de werkbegeleiders potentiële kandidaten voor te dragen. De werving van kandidaten is moeizaam verlopen. Dit werd mede veroorzaakt doordat de pilotcoördinator vanuit Arnhem opereerde en te maken had met drie reclaseringsinstellingen die autonoom opereren. Als stafmedewerker van de Reclaseringsinstelling Arnhem had hij echter geen sturingsmiddelen ten opzichte van de instellingen in Almelo en Zwolle. Uiteindelijk werden 13 kandidaten geselecteerd.

Zwolle (intramuraal)

PI-Overijssel bestaat uit twee locaties in Zwolle en twee in Almelo. Besloten werd om alleen op de HvB-locaties in Zwolle deelnemers te werven, om niet voortdurend deelnemers te moeten verplaatsen. Bij de praktische invulling van ETS-Cova deed zich het probleem voor dat het volledige programma alleen doorlopen zou kunnen worden wanneer de potentiële deelnemers ook gedurende de gehele trainingsperiode van 10 weken in de instelling zouden blijven. Daarom is naar oplossingen gezocht om deelnemers, die eigenlijk overgeplaatst zouden moeten worden naar de PI, binnen het HvB te houden gedurende de periode dat de training plaats zou vinden. Daarvoor is ook medewerking gevraagd en verkregen van de selectiefunctionarissen. Om de personen die in aanmerking kwamen voor ETS-Cova te stimuleren om deel te nemen zijn, met toestemming van de clusterdirecteur, aan deze deelnemers, dezelfde faciliteiten geboden als die gelden binnen de PI (verlof, bezoek zonder toezicht, loonfaciliteiten etc). In totaal bleken 14 gedetineerden aan de selectiecriteria te voldoen.

Rotterdam (extramuraal)

Aan de medewerkers werd gevraagd na te gaan welke cliënten geschikt zouden zijn voor het volgen van de training. In eerste instantie werd geworven onder VRC-clianten en onder cliënten met bijzondere voorwaarden. Om een aantal redenen is de werving van potentiële deelnemers tamelijk moeizaam verlopen.

Allereerst bleek dat veel medewerkers zich, ondanks de voorlichting en aangeboden foldermateriaal, geen voorstelling konden maken van wat het programma nu precies inhield en daardoor ook niet aan

cliënten konden overbrengen wat het nut van het volgen van dit programma zou kunnen zijn. Daarnaast was voor veel cliënten reeds een advies voor een bepaald traject afgegeven op het moment dat ETS-Cova nog niet bekend was. Wanneer een cliënt een cognitieve training nodig had, werd dit voorheen extern uitbesteed. Deze training werd dan opgenomen in het trajectvoorstel. De medewerkers stonden in principe niet onwelwillend tegenover een nieuwe training zoals ETS-Cova, maar een traject dat bij vonnis vast ligt kan niet zomaar gewijzigd worden.

De medewerkers zijn regelmatig zowel door de werkbegeleiders, de unitmanagers als door de pilot-coördinator aangesproken op het 'doorlichten' van hun klanten. Na veel inspanningen zijn uit de deze groepen uiteindelijk vijf personen geselecteerd.

De unitmanagers hebben vervolgens samen met de werkbegeleiders en leider van de VRC's een lijst van personen opgesteld die voldoende geschikt en gemotiveerd leken. Om voldoende kandidaten te krijgen zijn vervolgens cliënten bij andere programma's weggehaald. Uiteindelijk heeft men 18 kandidaten gevonden.

Rotterdam (intramuraal)

Binnen de PI-Rijnmond is ervoor gekozen ETS-Cova uit te testen binnen de SOV-afdeling. Met de invoering van de Strafrechtelijke Opvang Verslaafden (SOV) is het mogelijk harddrugsverslaafden die door het plegen van reeksen delicten overlast veroorzaken en bij wie interventies tot nu toe niet het gewenste effect hebben gehad voor de duur van twee jaar een programma te laten doorlopen om hen weer te reïntegreren in de samenleving. Deze groep blijkt meestal niet bereid te zijn tot hulpverlening op vrijwillige basis. Gedetineerden zitten bij SOV onder dwang, en volgen continu programma's. Omdat de gedetineerden programma's moeten volgen, kan men trajecten eenvoudig bijsturen. SOV kende reeds drie cognitieve trainingen (sociale vaardigheidstraining, arbeidsmotivatie training en agressieregulatie training) die samen ongeveer even lang duren als de ETS-Cova-training. In de pilot vervangt ETS-Cova deze drie trainingen. In principe kwamen 16 gedetineerden op grond van de inclusiecriteria in aanmerking voor het volgen van de training.

Voor de geselecteerde kandidaten was ETS-Cova een verplicht programma-onderdeel. Het niet volgen van het programma kon in het uiterste geval tot gevolg hebben dat met alle programma's gestopt wordt. Alle PIW-ers die op de SOV-afdeling werken hebben een agogische opleiding genoten en zijn gewend aan het ondersteunen van programma-onderdelen.

Vught

De Verslavings Begeleidingsafdeling (VBA) kent vier afdelingen: de inkomstenafdeling, de individuele afdeling voor gedetineerden met ernstige sociale tekorten en gedragsproblemen en twee afdelingen waar meer groepswork verricht wordt. De programma-onderdelen op de diverse afdelingen zijn, per afdeling, oplopend in intensiteit en moeilijkheidsgraad. Verblijf geschiedt op basis van vrijwilligheid. Gedetineerden die voor een verblijf kiezen tekenen bij binnenkomst een contract waarin zij zich verplichten bepaalde programma's te volgen en daarbij inzet te tonen. Gedetineerden zijn daarom ook erg gemotiveerd. Vooral de gedetineerden op de groepsafdelingen zijn gewend en gemotiveerd om deel te nemen aan groepsactiviteiten c.q. langdurige cursussen. Zo krijgen zij o.a. cursussen aangeboden om beter met geld te leren omgaan. In het bestaande programma-aanbod werd het ontbreken van een training gericht op het bijbrengen van cognitieve vaardigheden als een gemis beschouwd. Afgaande op het strafrestant kwamen in totaal 15 gedetineerden in principe voor deelname in aan-

merking. Aan deze personen is door de mentor gevraagd of men bereid was aan de training deel te nemen.

Sittard

In Sittard zijn niet alleen afgestrafte gedetineerden ondergebracht maar beschikt men ook over een HvB-unit. Beide groepen gedetineerden wilde men ook de kans geven om deel te nemen. De gedetineerden werden via folders op de hoogte gesteld van ETS-Cova. Vervolgens hebben de mentoren de gedetineerden gepolst of men belangstelling had om deze training te gaan volgen. De namen van de gedetineerden die interesse hadden zijn doorgegeven aan de casemanagers.

De feitelijke werving werd uitgevoerd door een casemanager, een onderwijzer en een stagiaire.

Men wilde bij voorkeur gedetineerden uit de regio selecteren, omdat ETS-Cova als onderdeel van het totaaltraject van gedetineerden wordt beschouwd en men in dat kader ook intensief samenwerkt met de gemeenten van Limburg Zuid. Daarnaast mocht er sprake zijn van maximaal een jaar strafrestant.

Gedetineerden konden zelf aangeven of men aan het programma wilde deelnemen. Uiteindelijk heeft men 20 kandidaten voor het volgen van de ETS-Cova gevonden.

Uitgangspunt van de benadering in Sittard is dat elke gedetineerde verantwoordelijk is voor zijn eigen integratie. Er werden aan kandidaten geen beloningen in het vooruitzicht gesteld wanneer men aan de training zou deelnemen. Wel kreeg men voor het volgen van de training dezelfde vergoeding als voor het verrichten van arbeid en mocht een activiteit (sport, bezoek etc.) die men mist op een ander moment ingehaald worden. Indien bij afname van de RISc een cognitief tekort werd geconstateerd, mocht men de training niet weigeren. Het stoppen met de training kon betekenen dat ook het verdere reïntegratietraject beëindigd werd.

4.4 Selectie deelnemers

Het afnemen van de RISc's is met name in Noord-Holland Noord moeilijk verlopen. Tijdens de afname klopte de telling van de gewogen score niet en werkte de zelfdiagnose formule niet. De reden was dat er verschillende versies van de RISc in omloop waren gebracht en dat men de testversie in plaats van de laatste versie van de RISc gehanteerd had. Bovendien bleek een aantal reeds eerder afgenomen RISc's niet meer traceerbaar te zijn waardoor een aantal RISc's opnieuw moest worden afgenomen. Wanneer men met versienummers gewerkt zou hebben hadden deze misverstanden wellicht voorkomen kunnen worden.

Met name door de pilotcoördinatoren in Zwolle werd de kwaliteit van de daar afgenomen RISc's onder de maat bevonden. Toen de trajectbegeleiders de RISc's doornamen om de deelnemers te selecteren constateerden deze dat een aantal RISc's minder goed was ingevuld. In een aantal gevallen bleek bij navraag de benodigde informatie niet bij de centrale informatiedienst te zijn opgevraagd omdat dit teveel tijd zou vergen. Verder bleek een medewerker twee RISc's afgenomen te hebben in een tijdsbestek van zeven uur terwijl in doorsnee ongeveer 6-7 uur gemoeid is om één RISc volledig in te kunnen vullen.

Selectiecriteria

In het Plan van Aanpak van de Werkgroep Interventies werd verondersteld dat voor het selecteren van de 96 deelnemers aan de acht trainingsgroepen bij ongeveer tweemaal zoveel kandidaten een diagnose

op basis van de RISC gesteld zou moeten worden. Omdat het op de meeste pilots moeilijk bleek om voldoende kandidaten te vinden is uiteindelijk maar bij 148 kandidaten de RISC afgenomen. Alleen voor de intra- en extramurale groep in Noord-Holland Noord waren er wel tweemaal zoveel kandidaten als deelnemerplaatsen. Om ook daadwerkelijk voor deelname in aanmerking te komen diende de kandidaat een gemiddeld risico op recidive te hebben (gewogen RISC-totaalscore tussen 32 en 81) en moest ook de score op de schalen 'denkpatronen, gedrag en vaardigheden' (score 8 of hoger) en 'houding' (score 6 of hoger) wijzen op minimaal een gemiddeld tekort. Alleen in Zwolle, Sittard en Noord-Holland Noord heeft men zich in grote lijnen aan deze selectiecriteria gehouden. Op de pilots in Vught en Rijnmond is op verschillende wijze met deze selectiecriteria omgegaan.

Bij de intramurale pilot in Noord-Holland Noord werd bij de selectie van de deelnemers in eerste instantie alleen afgegaan op de gewogen RISC-totaalscore. Op basis hiervan is aan personen, die volgens hun score in aanmerking kwamen voor deelname, toegezegd dat zij ook zouden kunnen deelnemen aan de training. Pas later werd meegedeeld dat niet alleen de totaalscore maar ook de score op de schalen 11 en 12 bepalend waren voor deelname. Gedetineerden aan wie ten onrechte reeds was toegezegd dat zij zouden mogen deelnemen heeft men daarop alsnog moeten afwijzen. Bij de extramurale groep werd één deelnemer met een te hoge RISC-score wel in de groep geplaatst omdat dit eerder, op basis van de foutieve versie, reeds was toegezegd.

In Vught bleken 5 van de 15 potentiële kandidaten op grond van de totale RISC-score niet in aanmerking te komen voor deelname. Dit is een gevolg van het feit dat gedetineerden die in een VBA verblijven al snel op een hoge totaalscore uitkomen omdat zij vrijwel altijd schuldproblemen, geen huisvesting en beperkte sociale contacten hebben. Op basis van een inschatting van de cognitieve tekorten door de mentoren zijn vervolgens nog vijf kandidaten naar voren geschoven en 'geriscet'. Van deze kandidaten zijn er drie alsnog afgefallen vanwege ADHD, persoonlijke problemen en een gebrek aan motivatie.

Op de intra- en extramurale pilots in Rijnmond heeft men zich bij de definitieve selectie niet strikt laten leiden door de scores op de schalen 11 en 12. De beide pilotcoördinatoren hebben samen met het hoofd Educatie en Recreatie de RISC-uitkomsten doorgenomen. Omdat men de ervaring had dat kandidaten erg goed zijn in het geven van sociaal wenselijke antwoorden zijn lage scores op gedrag en houding min of meer genegeerd. Te hoge scores vormden eveneens een reden voor nader overleg. Van alle kandidaten werden de scores op alle 12 onderdelen van de RISC doorgesproken. In twijfelgevallen werd nader advies ingewonnen bij de vaste begeleiders. Uiteindelijk werden alleen kandidaten die naar het oordeel van deze selectiecommissie enigszins beïnvloedbaar zijn, (psychisch) een groepstraining aankunnen en nog niet eerder cognitieve trainingen gevolgd hadden tot de training toegelaten.

In Noord-Holland Noord, Rijnmond en Zwolle hebben de vaste begeleiders vervolgens de definitieve selectie gemaakt en is aan de geselecteerde kandidaten gevraagd of men ook daadwerkelijk wilde deelnemen. Nagenoeg alle kandidaten hebben aangegeven de training ook te willen volgen. Van de extramurale deelnemers hebben twee kandidaten zich op het laatste moment vanwege gezondheidsklachten teruggetrokken en in Noord-Holland Noord zijn vanwege een gebrek aan motivatie personen alsnog afgefallen.

Terwijl in Noord-Holland Noord, Vught en Sittard reeds bij de werving werd nagegaan of kandidaten ook de Nederlandse taal voldoende machtig waren is daar in Rijnmond en Zwolle pas na het afnemen van de RISC naar gekeken. Bij de intramurale groep in Rijnmond werd één potentiële deelnemer om deze reden uiteindelijk alsnog niet toegelaten tot de training. Vervolgens hebben de deelnemers een contract ter ondertekening voorgelegd gekregen dat zij instemmen met deelname en de bijbehorende voorwaarden.

In onderstaande tabel 4 is het resultaat van de wervings- en selectieprocedure op de onderscheiden pilots weergegeven.

Tabel 4: *Uitkomsten van de wervings- en selectieprocedure, per pilot*

Pilot	Extramuraal			Intramuraal				
	Noord-Holland Noord	Zwolle	Rijnmond	Noord-Holland Noord	Zwolle	Rijnmond	Vught	Sittard
Werving	24	13	18	28	14	17	15	20
Uitval vanwege:								
- 2x afwezig RISC-afname			2					
- detentie			1					
Afgenomen RISC's	24	13	15	28	14	16	15	20
Uitval vanwege:								
- RISC-score te laag			3	8	2	1		
- RISC-score te hoog	4	1	1			1		7
- score gedrag/houding	1	1		3				
- beheersing Nederlands						1		
- gebrek aan motivatie	1			2		1	1	
- recidive	2							
- niet inpasbaar in traject	2			1				
- ander traject	2			1				1
- niet teruggekeerd van verlof	1							
- bijzondere voorwaarden		1						
- gezondheidsklachten		2						
- adhd							1	
- persoonlijke problemen							1	
Deelnemers	11 ⁹	8	11	13	12	12	12	12

Alleen in Sittard heeft de feitelijk deelname van de geselecteerde gedetineerden nog problemen gegeven. Bij de gedetineerden bestond er om meerdere redenen vooraf reeds een bepaalde reserve ten aanzien van het deelnemen aan ETS-Cova. Binnen de PI bestonden er vergaande plannen om gedetineerden over te plaatsen naar een half-open inrichting. Bij de deelnemers bestond de vrees dat men niet voor overplaatsing in aanmerking zou komen wanneer deze in de trainingsperiode zou plaatsvinden. Daarnaast was men bang dat, omdat bij de training ook inrichtingswerkers aanwezig waren, bepaalde zaken die in training naar voren gebracht zouden worden later tegen hen gebruikt zouden kunnen worden. Het heeft veel moeite gekost om de geselecteerde gedetineerden ertoe te bewegen om ook daadwerkelijk de training te laten volgen. Om die redenen heeft men de deelnemers ook niet direct het contract laten tekenen. Toen eenmaal duidelijk was dat overplaatsing in de trainingsperiode niet aan de orde was hebben de deelnemers het contract pas voorgelegd gekregen en ook ondertekend.

9. Om alsnog tot 12 deelnemers te komen is een deelnemer van de intramurale groep die een Penitentiair Programma zou gaan volgen, overgestapt naar de extramurale groep.

Om de trainers zich vooraf een beeld te laten vormen over de deelnemers, was erin voorzien dat degenen die de RISC's afnamen een kopie van de uitslag zouden doorgeven aan de pilotcoördinator. Deze zou de uitslagen weer doorspelen naar de betreffende trainers. Deze informatie-uitwisseling is echter, mede vanwege de moeilijke werving en selectie, niet van de grond gekomen. Het gevolg was dat pas op het moment dat de groepen al waren gestart men er achter kwam dat sommige deelnemers een veel te lage of te hoge RISC-score hadden. Voor de trainers was het onduidelijk op basis van welke criteria deze personen toch voor deelname aan de training geïndiceerd waren.

Ook de pilocoördinator van de extramurale groep in Zwolle en de onderzoekers hebben zich veel moeite moeten getroosten om de rapportages van de RISC's op tijd te ontvangen. Met name bij een aantal kandidaten voor deelname aan de (extramurale) groep in Zwolle en de (intramurale) groep in Noord-Holland Noord is bij de selectie teruggevallen op eerder afgenomen RISC's. Deze RISC's waren op de locatie zelf niet meer aanwezig maar waren doorgestuurd naar Bureau van Montfoort en de SRN in Utrecht. Uiteindelijk zijn na veel speurwerk alle RISC's, op één na, teruggevonden.

Oordeel RISC

De meeste pilotcoördinatoren vinden de RISC een bruikbaar instrument om snel inzicht te krijgen in de criminogene tekorten van een persoon en richting te geven aan de diagnosestelling. Op basis van die diagnose kan dan de meest geschikte interventie aangeboden worden. Een aantal coördinatoren is echter juist van oordeel dat het instrument minder geschikt is om deelnemers voor ETS-Cova te selecteren. Zo behalen bijvoorbeeld gedetineerden die in een VBA verblijven gemakkelijk een hoge totaalscore omdat zij vrijwel altijd ook schuldproblemen, geen huisvesting en beperkte sociale contacten hebben. Bovendien wordt in de RISC geen aandacht besteed aan bepaalde andere belangrijke factoren. Zo zijn is ongeveer een derde van de VBA-gedetineerden in hun jeugd seksueel misbruikt. Dergelijke problemen worden in de RISC echter niet meegenomen. Een andere beperking van de RISC is volgens de coördinatoren dat de RISC niet objectief is. Iedere afnemer heeft zijn eigen interpretatie van de hoogte van de te geven score. Wanneer verschillende mensen bij dezelfde persoon de RISC afnemen zal dat doorgaans ook tot verschillende scores leiden. Ook wordt het afnemen een tijdrovende bezigheid gevonden.

Eén coördinator zet duidelijk vraagtekens bij de geschiktheid van de 'doorsnee' reclasseringswerkers voor het afnemen van de RISC. De afname vraagt om specifieke vaardigheden, zoals het doorvragen (vooral bij sociaalwenselijke antwoorden) en het leggen van verbanden op basis van een grondige dossierstudie. De meeste afnemers beschikken, volgens betrokkene, echter niet over deze vaardigheden.

4.5 Deelnemers

Ondanks alle opstartproblemen is men er op alle pilots in geslaagd om vóór de start de trainingsgroepen definitief samen te stellen. Uiteindelijk heeft men 91 van de geplande 96 deelnemers weten te selecteren. Op zes van de acht pilots is men erin geslaagd om de groepen vol te krijgen. Alleen bij de extramurale groepen in Zwolle en Rijnmond heeft men het beoogde aantal van 12 deelnemers niet kunnen realiseren. In de navolgende tabel 5 is de samenstelling van de trainingsgroepen naar een aantal relevante kenmerken weergegeven.

In totaal zijn er drie gemengde groepen gevormd, twee extramurale (Zwolle en Noord-Holland Noord) en een intramurale (Zwolle). De groepen in Zwolle en Rijnmond (extramuraal) zijn duidelijk jonger

van samenstelling dan die in de andere pilots. Alleen de beide groepen in Noord-Holland Noord kennen meer niet dan wel in Nederland geboren deelnemers. Wat de culturele achtergrond van de deelnemers betreft zijn alleen in de groepen in Vught, Sittard en Zwolle (extramuraal) meer personen met een Nederlandse culturele achtergrond vertegenwoordigd.

Vergeleken met de totale gedetineerdenpopulatie per 1 januari 2004 is de leeftijdsgroep van 35-44 jarigen ruimer vertegenwoordigd en de groep jonger dan 25 jaar ondervertegenwoordigd (bron, DJI). Ook zijn meer deelnemers in Nederland geboren (65%) dan op grond van de totale gedetineerdenpopulatie verwacht zou mogen worden (43%). Het aandeel van de vrouwen is wel nagenoeg gelijk aan dat in de populatie.

Van de populatie reclassenten is alleen informatie beschikbaar over de situatie in 2001. Daarmee vergeleken zijn bij de extramurale groepen de in Nederland geboren deelnemers wel in gelijke mate vertegenwoordigd als in de populatie. Ook qua geslacht is er geen verschil. Wat de leeftijdsopbouw betreft zijn onder de deelnemers wel meer personen jonger dan 25 jaar en minder 35 jarigen en ouder aanwezig (bron, SRN).

Wanneer we kijken naar de selectiecriteria die gehanteerd hadden moeten worden dan blijkt dat met name in Vught en Sittard een meerderheid van de deelnemers, ondanks een te lage of te hoge gewogen RISC-score, toch toegelaten is tot de training. Verder blijkt alleen in Vught en Noord-Holland Noord bij de selectie ook gekeken te zijn naar de aanwezigheid van een gemiddeld tekort qua denkpatronen en houding.

In tabel 5 zijn tenslotte ook nog de criminogene tekorten van de deelnemers op de andere RISC-onderdelen weergegeven. Met name bij deelnemers in Vught, Sittard, Zwolle (intramuraal) en Rijnmond (intramuraal) is, afgaande op de RISC-scores, op tal van terreinen, met name op het vlak van alcohol- en druggebruik, sprake van een criminogeen tekort.

Tabel 5: Samenstelling van de trainingsgroepen, per pilot

Pilot	Extramuraal			Intramuraal				
	Noord-Holland Noord (n=12)	Zwolle (n=8)	Rijnmond (n=11)	Noord-Holland Noord (n=12)	Zwolle (n=12)	Rijnmond (n=12)	Vught (n=12)	Sittard (n=12)
Geslacht								
- mannen	10	6	11	12	7	12	12	12
- vrouwen	2	2	-	-	5	-	-	-
Leeftijd								
<25 jaar	2	4	8	2	5	-	2	-
25-34 jaar	3	3	1	5	2	4	6	6
35-44 jaar	5	1	2	3	5	7	3	4
45-54 jaar	2	-	-	2	-	1	1	2
55+	-	-	-	-	-	-	-	-
- gemiddelde leeftijd	36	26	24	34	28	36	32	37
Geboorteland								
- Nederland	5	7	8	3	8	10	9	9
- Overig	7	1	3	9	4	2	3	3
Culturele achtergrond								
- Nederlands	4	6	6	3	7	6	8	9
- Overig	8	2	5	9	5	6	4	3
(Gewogen) RISC-score								
Risico op recidive:								
Laag (<32)	0	0	0	0	0	0	0	1
Midden (32-81)	11	6	11	11	11	11	3	5
Hoog (>81)	1	2	0	1	1	1	9	6
Gemiddeld tekort of hoger:								
- denkpatronen (>7)	12	5	9	9	8	7	11	5
- houding (>5)	12	4	6	12	4	3	5	5
Criminogeen tekort:								
- Delict	0	0	1	0	0	1	5	4
- Huisvesting en wonen	0	0	1	0	0	0	1	1
- Opleiding, werk	0	2	2	1	1	2	2	3
- Inkomen	0	1	0	0	1	1	4	1
- Relaties	0	2	1	1	5	1	1	1
- Sociaal functioneren	0	1	1	0	1	1	1	3
- Druggebruik	0	0	0	0	3	9	9	4
- Alcoholgebruik	1	2	0	1	3	4	4	2
- Emotioneel welzijn	1	1	1	1	0	0	3	2

4.6 Conclusie

Hoewel de in- en exclusiecriteria voor deelname aan ETS-Cova in het plan van aanpak van de werkgroep Interventies duidelijk zijn omschreven is daar op de pilots zeer wisselend mee omgegaan. Met name met de beheersing van de Nederlandse taal en het kunnen functioneren in een groep is bij de werving van de deelnemers geen rekening gehouden.

Het werven van deelnemers is vooral op de extramurale pilots in Rijnmond en Zwolle, vanwege een gebrek aan kennis over wat ETS-Cova precies inhield en de beperkte sturingsmogelijkheden van de betreffende pilotcoördinatoren, moeizaam verlopen.

De meeste pilots hebben zich evenmin volledig gehouden aan de voorgeschreven selectiecriteria.

Vooral met de scores op ‘denkpatronen’ en ‘houding’ is niet altijd rekening gehouden. Om de groepen maar tijdig gevuld te krijgen zijn personen die niet aan de voorgeschreven criteria voldeden, maar die door de begeleiders wel geschikt geacht werden, toch tot de training toegelaten.

Ondanks dat een aantal pilots pas in een laat stadium met de eigenlijke voorbereidingen was begonnen, is men er uiteindelijk toch in geslaagd om op het moment dat de trainingen volgens plan zouden moeten beginnen alle groepen min of meer gevuld te krijgen.

5 Uitvoeringsfase

5.1 De uitvoering van de pilots

Kort nadat de trainers hun opleiding hadden afgerond zijn eind februari 2004 de trainingsgroepen in Zwolle als eerste van start gegaan. De eerste bijeenkomsten in Noord-Holland Noord hebben vanwege de problemen met de werving en selectie van de deelnemers medio maart plaatsgevonden.

Om de projectleider van de Werkgroep Interventies te ontlasten is in de loop van maart voor twee dagen per week een implementatiecoördinator aangesteld. Zijn taak bestaat eruit de implementatie van de training te coördineren. In dat kader heeft hij met enige regelmaat overleg met de interventiecoördinatoren en met de projectleider.

Bij de start van de uitvoeringsfase waren de drie interventiecoördinatoren, die ook de trainersopleiding gevolgd hadden, in functie. Één coördinator heeft twee pilots onder haar hoede genomen en de beide andere elk drie. Vanwege familie-omstandigheden heeft een van de coördinatoren in de beginfase zijn werkzaamheden tijdelijk moeten stilleggen en hebben anderen zijn taken overgenomen.

Voor het geven van de trainingen waren slechts acht in plaats van de beoogde tien trainers opgeleid. Omdat elke sessie door twee trainers gegeven dient te worden zijn ook de interventiecoördinatoren in belangrijke mate als trainer ingezet. In de praktijk betekende dit dat de interventiecoördinatoren de meeste tijd kwijt waren aan het reizen en het verzorgen van trainingen. Aan de eigenlijke taken zoals het coachen van de trainers, het evalueren van de training, het communiceren met de pilots en het coördineren van de uitvoering van de pilots zijn de interventiecoördinatoren minder dan in de bedoeling lag toegekomen. Omdat men voortdurend op pad was om trainingen te geven, was er ook nauwelijks gelegenheid om gezamenlijk overleg te voeren en zaken op elkaar af te stemmen. De interventiecoördinatoren hebben dit als een duidelijk gemis ervaren. Het heeft er onder meer toe geleid dat er verschillen zijn ontstaan tussen de pilots in de uitvoering, bijvoorbeeld met betrekking tot de duur van de sessies. De combinatie van interventiecoördinator en trainer in één persoon heeft op sommige pilots bij de aanvang van de trainingen ook tot onduidelijkheden geleid over de taakverdeling en afstemming tussen pilot- en interventiecoördinator, met als gevolg dat bepaalde praktische zaken niet goed geregeld waren. Ook tussen trainers en interventiecoördinatoren heeft dit soms problemen gegeven op het punt van de uitvoering van de training.

Met name de intramurale pilotcoördinatoren hebben de uitvoeringsfase op een zekere afstand gevolgd. In Vught, Sittard en Noord-Holland Noord (extramuraal) hebben de pilotcoördinatoren het regelen van de meer praktische zaken rondom de training gedelegeerd aan de trainers die al werkzaam waren binnen de instelling. In geval van nood kon men dan altijd nog een beroep doen op de pilotcoördinator. Op de intramurale pilots zijn de pilotcoördinatoren wekelijks gemiddeld ongeveer twee uur bezig geweest met het regelen van praktische zaken rondom de training en zich te laten informeren door de trainers over de voortgang.

De pilotcoördinatoren van de extramurale groepen in Zwolle en Noord-Holland Noord hebben om verschillende redenen veel tijd moeten besteden om de training tot een goed einde te brengen. In Zwolle is met name veel tijd gaan zitten in het verzamelen van de ontbrekende RISc-gegevens en het blijven motiveren van de deelnemers en hun begeleiders. De coördinator heeft hier wekelijks ongeveer één dag aan besteed. In Noord-Holland Noord heeft de langdurige afwezigheid van de interventiecoördinator ertoe geleid dat allerlei zaken rondom de trainingen in de beide pilots, zoals de aanschaf van trainingsmaterialen, door de pilotcoördinator geregeld moesten worden. De pilotcoördinator van

de extramurale pilot in Rijnmond tenslotte heeft zich tijdens de uitvoeringsfase nauwelijks bezighouden met de training omdat dit een zaak van de trainers werd gevonden.

Alleen in Noord-Holland Noord en Zwolle hebben de pilotcoördinatoren tijdens de uitvoeringsfase elkaar op de hoogte gehouden van het verloop van de training. In Rijnmond is er geen contact geweest tussen de pilotcoördinatoren. Slechts op de pilots in Vught, Rijnmond (intramuraal), Noord-Holland Noord en Zwolle (extramuraal) is er tussentijds contact geweest tussen de betrokken pilot- en interventiecoördinator. Alleen in Noord-Holland Noord is men hierover minder positief.

Op alle pilots, met uitzondering van Vught en de Noord-Holland Noord (intramuraal), zijn in 10 aaneengesloten weken 20 sessies gehouden en is daarnaast ook een voor- en een nameting gehouden. In Vught is de trainingsperiode een week onderbroken geweest vanwege vakantie. In Noord-Holland Noord zijn 19 in plaats van de voorgeschreven 20 bijeenkomsten gehouden. Omdat bij de planning van de sessies geen rekening was gehouden met reeds toegezegd Paasverlof van een aantal deelnemers is de geplande bijeenkomst in eerste instantie verschoven naar een later tijdstip. Toen echter bleek dat de trainers op dat tijdstip niet beschikbaar waren is uiteindelijk besloten om twee sessies te combineren.

Bij alle bijeenkomsten waren minimaal twee trainers aanwezig, waaronder een interventiecoördinator. Alleen in Noord-Holland Noord is bij een groot deel van de bijeenkomsten geen interventiecoördinator aanwezig geweest.

Naast een aantal praktische problemen zijn vooral de motivatie van de deelnemers, de betrokkenheid van het begeleidend personeel en het gebrek aan ondersteuning als belangrijke knelpunten ervaren.

Praktische knelpunten

Op sommige pilots hebben zich in de uitvoeringsfase praktische knelpunten voorgedaan. Deze hebben vooral betrekking op de benodigde faciliteiten voor het geven van de training en het vervoer van de deelnemers.

De extramurale pilotcoördinator in Noord-Holland Noord heeft het telkens opnieuw moeten aanschaffen van materialen zoals videobanden, mapjes, kokers etc. als een knelpunt ervaren. Zijns inziens behoorde het aanschaffen van trainingsmaterialen niet tot de taak van de pilotcoördinator.

Bij de intramurale groep in Zwolle hebben zich op een aantal fronten kleine praktische knelpunten voorgedaan. De trainingszaal was eigenlijk te klein voor 14 personen. Om extra ruimte te creëren zijn voorafgaande aan de bijeenkomsten telkens alle niet benodigde materialen verwijderd. Een tweede knelpunt dat tot oponthoud van de sessies heeft geleid was het gevolg van het feit dat de vrouwelijke deelnemers vanuit een andere locatie afkomstig waren. Deze werden telkens opgehaald en na afloop weer teruggebracht. Zowel bij binnenkomst als bij vertrek moesten zij gevisiteerd worden. Een aantal keren is de deelnemers later naar de trainingslocatie gebracht omdat voorrang gegeven moest worden aan ziekenvervoer. Trainers en deelnemers moesten dan wachten totdat de groep volledig was.

Anders dan op de andere pilots moesten de trainers de mannelijke deelnemers ook zelf ophalen.

Op een aantal locaties kwam het bijwonen van de training soms in de knel omdat de training parallel liep met de bezoeken. Met name de deelnemers in Zwolle hebben daardoor meerdere weken geen bezoek kunnen ontvangen.

Motivatie van deelnemers

Voor de deelnemers aan de trainingen in Vught, Sittard en Noord-Holland Noord (extramuraal) en in mindere mate ook Zwolle en Rijnmond (intramuraal) waren volgens de betrokken coördinatoren en

trainers duidelijk gemotiveerd om de training te volgen en tot een goed einde te brengen. Daarbij is het ook van groot belang gebleken dat zowel het management van deze pilotinstellingen als het personeel dat betrokken was bij de training en de begeleiding van de deelnemers zeer geïnteresseerd waren in het verloop van de training en zich ook betrokken voelden bij de deelnemers. Bij de intramurale groep in Noord-Holland Noord en de extramurale groepen in Zwolle en Rijnmond hebben trainers en soms ook de pilotcoördinatoren veel inspanningen moeten leveren om de deelnemers te blijven motiveren en uitval te voorkomen.

Volgens de pilotcoördinator in Noord-Holland Noord is het gebrek aan motivatie van de deelnemers enerzijds een gevolg van de wijze waarop deelnemers geselecteerd zijn en anderzijds ook van het ontbreken van informatie over de inhoud en doel van training bij zowel deelnemers als begeleiders. Aanvankelijk was het de bedoeling geweest om op basis van de RISc-scores voor de deelnemers een behandelplan op te stellen. Vanwege tijdsgebrek en om de groep op tijd vol te krijgen is dat echter niet gerealiseerd. Voor een aantal deelnemers was het daarom van aanvang af niet duidelijk waarom men de training moest volgen, welke voordelen het hen zou opleveren en wat de gevolgen van een eventueel stoppen zouden zijn. Omdat de begeleiders van de deelnemers niet geïnformeerd waren over het hoe en waarom van ETS-Cova moesten zij het antwoord op vragen hieromtrent ook schuldig blijven. Van de kant van het begeleidend personeel is dan ook geen stimulans uitgegaan om deelnemers te motiveren tot deelname of het maken van bijvoorbeeld huiswerkopdrachten. Met name één deelnemer is de trainers voortdurend blijven bestoken met vragen over het verplicht volgen van de training. Toen ook andere deelnemers hierin meer en meer meegingen is de training tijdens de zesde bijeenkomst stilgelegd. Vervolgens is een bijeenkomst gehouden met de deelnemers waarbij de pilotcoördinator onder meer heeft aangegeven dat voor alle deelnemers een behandelplan zou worden opgesteld en dat een negatieve opstelling ten aanzien van de training gevolgen zou kunnen hebben voor de invulling van deze plannen of voor het Penitentiair Programma. Daarna hebben zich geen verdere verstoringen voorgedaan.

Ook bij de extramurale pilot in Zwolle was de gebrekkige motivatie van de deelnemers grotendeels te wijten aan de gevolgde selectieprocedure, een gebrekkige voorlichting en een geringe betrokkenheid van het begeleidend personeel. Hoewel de deelnemers vooraf een folder hadden gekregen over het programma bleek een aantal deelnemers toch niet op de hoogte te zijn van de intensiteit van het programma ofwel zich niet voldoende gerealiseerd te hebben dat men ook daadwerkelijk 10 weken achtereen tweemaal per week een bijeenkomst moest bijwonen. Een aantal reclasseringsmedewerkers heeft de hen toegewezen deelnemers niet de benodigde ondersteuning geboden en hen ook niet gewezen hebben op het nut van het volgen van de training. Ook in Zwolle heeft één deelnemer de trainingsbijeenkomsten proberen te verstoren. Toen andere deelnemers hierin meegingen is de training stilgelegd en hebben de trainers dit met de groep besproken. Uiteindelijk is de betreffende deelnemer uit de trainingsgroep verwijderd. Door tussentijds met de resterende deelnemers te blijven praten hebben de trainers en de pilotcoördinator uiteindelijk toch nog bewerkstelligd dat een aantal deelnemers de training afgemaakt heeft. De betreffende pilotcoördinator heeft zich door de trainers voortdurend laten informeren over het verloop van de training en zo nodig ook stappen ondernomen richting unitmanager en reclasseringsmedewerkers wanneer het gedrag van een deelnemer daar aanleiding toe gaf. Met de deelnemers was ook de afspraak gemaakt dat wanneer men verhinderd was dit gemeld moest worden aan de pilotcoördinator.

De geringe motivatie van de deelnemers aan de extramurale groep in Rijnmond is volgens de trainers een gevolg van de gehanteerde selectieprocedure, het ontbreken van informatie over de inhoud en doel van training bij de deelnemers en met name het functioneren van de reclasseringsmedewerkers die de deelnemers begeleiden. De pilotcoördinator heeft, voorafgaand aan de eerste trainingsbijeenkomst, de

trainers de namen van de betreffende begeleiders doorgegeven voor het geval dat een deelnemer niet op de training zou verschijnen of wanneer er andere problemen aan de orde waren. Ook heeft deze voor noodgevallen het eigen telefoonnummer doorgegeven. Volgens de pilotcoördinator hebben de trainers hiervan geen gebruik gemaakt en is het daarom niet mogelijk gebleken om uitval te voorkomen. De lezing van de trainers is echter dat de contacten met de betreffende reclasseringsmedewerkers moeizaam verlopen zijn. De trainers hebben contact opgenomen met de begeleiders wanneer er problemen waren met bepaalde deelnemers. In een aantal gevallen bleek het echter niet duidelijk te zijn wie de begeleider van een bepaalde deelnemer was. De trainers hebben ook een verslag gemaakt van de deelnemers voor de begeleiders. Daarop is echter geen reactie gekomen. De begeleiders hebben uit zichzelf ook geen enkele keer contact opgenomen met de trainers. Door voortdurend op de deelnemers te blijven inpraten zijn de trainers er uiteindelijk toch nog in geslaagd een aantal deelnemers binnen de groep te houden.

Ondersteuning

Omdat de interventiecoördinator van de twee pilots in Noord-Holland Noord kort na de start van de trainingen zijn werkzaamheden moest stilleggen heeft de pilotcoördinator van de extramurale pilot allerlei zaken rondom de beide trainingsgroepen, zoals de aanschaf van trainingsmaterialen, zelf moeten regelen. Nagenoeg vanaf het moment dat de interventiecoördinator zijn werkzaamheden kon hervatten ontstonden er tussen de beide pilotcoördinatoren en trainers enerzijds én de interventiecoördinator anderzijds irritaties en misverstanden waardoor de samenwerking in het verdere verloop van de uitvoeringsfase tamelijk moeizaam is verlopen. Omdat deze pilots ook zonder de ondersteuning van een interventiecoördinator hebben gefunctioneerd is het voor de betrokken pilotcoördinatoren ook niet duidelijk wat de toegevoegde waarde van een interventiecoördinator is voor het doen slagen van de trainingen.

Ook op de extramurale pilot in Rijnmond heeft een gebrek aan ondersteuning een negatieve invloed gehad op het verloop van de uitvoeringsfase. Volgens de betreffende trainers werd ETS-Cova in sterke mate gezien als een extern gefinancierd project dat binnen de pilot uitgevoerd moest worden. Zowel de pilotcoördinator als de reclasseringsmedewerkers hebben zich in de uitvoeringsfase afzijdig gehouden. Ook al omdat de training 's avonds gehouden werd en er op dat tijdstip, buiten de bewaking, niemand in het gebouw aanwezig was hebben de trainers zelf alle praktische zaken voor hun rekening moeten nemen.

5.2 Evaluatie trainers

In de gesprekken die met de trainers en de interventiecoördinatoren zijn gevoerd is ook stilgestaan bij de manier waarop de uitvoering van de trainingen in de praktijk is verlopen. Hoewel de meeste geïnterviewden positief oordelen over hun eerste trainingservaringen is er wel een aantal zaken waarbij kanttekeningen geplaatst worden. Deze hebben vooral betrekking op de organisatie van de trainingen, de samenwerking, de trainingsfaciliteiten, de deelnemers, het organiseren van de inhaal-sessies, de tijdbesteding en de verschillende evaluatieformulieren.

Organisatie

De trainers zijn in grote lijnen zeer te spreken over de wijze waarop de trainingen binnen de verschillende locaties waren georganiseerd. Met name bij de pilots waar één van de trainers ook werkzaam was (Vught, Sittard en de extramurale locatie in Noord-Holland Noord) bleek het gemakkelijk om zaken snel aan te passen of te regelen. Alleen de trainers van de extramurale groep in Rijnmond zijn minder te spreken over de wijze waarop de zaken rondom de training georganiseerd waren. Omdat de pilotcoördinator zich op grote afstand van de training hield en er ook geen andere instellingsmedewerkers bij de trainingen aanwezig waren hebben de trainers allerlei zaken zelf moeten organiseren. Alle extramurale deelnemers kwamen zelf naar de training. Omdat sommige deelnemers van ver moesten komen is het regelmatig voorgekomen dat bij aanvang van de trainingen nog niet alle deelnemers aanwezig waren. Sommige deelnemers waren ook niet in de gelegenheid geweest om vooraf de maaltijd te gebruiken en deden dit daarom maar tijdens de bijeenkomst. Ook de deelnemers van de intramurale groepen in Vught, Rijnmond en Noord-Holland Noord kwamen zelf naar de training. Alleen in Rijnmond heeft dit regelmatig tot vertraging van de training geleid. In Sittard werden de deelnemers naar de training gebracht. De mannelijke deelnemers in Zwolle moesten door de trainers worden opgehaald, terwijl de vrouwen, die vanuit een andere inrichting naar de trainingslocatie vervoerd werden, wel naar de trainingsruimte gebracht werden. Een aantal malen is de training in Zwolle later gestart omdat de vrouwelijke deelnemers niet op tijd gebracht werden. Ook werden de vrouwelijke deelnemers soms al eerder dan was afgesproken opgehaald omdat het vervoer toch al in de buurt was.

Behalve bij de intramurale groep in Zwolle waren er bij alle intramurale trainingsbijeenkomsten ook personeelsleden (piw'ers of groepsleiders) aanwezig. Bij de extramurale groepen waren de trainers in het bezit van een alarmsysteem waarmee zij in geval van nood de in het gebouw aanwezige bewaking konden bereiken. De trainers hebben zich mede daardoor nooit echt onveilig gevoeld tijdens de trainingen.

Alleen in Sittard en de extramurale groep in Rijnmond hebben zich kleine incidenten voorgedaan tijdens de training. In Sittard is het aanwezige personeel direct tussenbeide gekomen. In Rijnmond heeft een trainer zich eenmaal bedreigd gevoeld door een van de deelnemers. Dit gebeurde bovendien op een avond dat men nagelaten had om het alarmsysteem mee te nemen. Door doortastend optreden van de co-trainer is erger kunnen voorkomen.

Samenwerking

Alle bijeenkomsten werden verzorgd door twee trainers. In principe was ook altijd een van de interventiecoördinatoren daarbij aanwezig. Alleen in Noord-Holland Noord is dat niet steeds het geval geweest. De trainers zijn zeer te spreken over de onderlinge samenwerking. Het werken in koppels biedt de mogelijkheid om elkaar te ondersteunen en waar nodig aan te vullen.

Met uitzondering van Noord-Holland Noord zijn de trainers zeer tevreden over de samenwerking met de interventiecoördinatoren. Ook de samenwerking tussen trainers en de pilotcoördinatoren is in zijn algemeenheid goed verlopen. Alleen bij de extramurale pilots in Rijnmond en Zwolle zijn de trainers hierover minder positief. In tegenstelling tot de situatie in Rijnmond, waar de pilotcoördinator zich nauwelijks ingelaten heeft met de trainingen, heeft de coördinator in Zwolle juist de regie van de uitvoering min of meer in handen genomen. Allevlei zaken, zoals het afmelden van de deelnemers, diende via de pilotcoördinator geregeld te worden, hetgeen volgens de trainers de efficiëntie niet ten goede is gekomen.

Trainingsfaciliteiten

Op een aantal locaties bleek de aanwezige ruimte minder geschikt om de training te verzorgen. De intramurale locatie in Rijnmond, Vught en Sittard beschikten niet over een extra ruimte waar in subgroepen gewerkt kon worden. Voor de betrokken trainers vormde dit echter geen onoverkomelijk probleem. Op de intramurale pilot in Noord-Holland Noord was de trainingsruimte tamelijk smal waardoor de deelnemers niet in groepjes konden werken. Ook in Zwolle (intramuraal) was de trainingsruimte eigenlijk te klein voor 12 deelnemers en 2 trainers. Door steeds voorafgaand aan de training overtollig meubilair te verwijderen is extra ruimte gecreëerd.

Omdat de pilotcoördinator in Noord-Holland Noord het uit financiële overwegingen niet noodzakelijk vond om alle apparatuur dubbel aan te schaffen moesten de betrokken trainers aanvankelijk telkens de benodigde apparatuur van de ene naar de andere locatie vervoeren. Op hun verzoek heeft de pilotcoördinator uiteindelijk een hulpmiddel aangeschaft om deze zaken gemakkelijker te vervoeren.

Op alle pilots was videoapparatuur aanwezig om de trainingen op te nemen. Nagenoeg alle trainingsbijeenkomsten zijn ook op video opgenomen. Alleen in Noord-Holland Noord en Rijnmond is dat niet het geval geweest. Op beide pilots is het voorgekomen dat tijdens de training de bandjes vol waren en er tussentijds een nieuwe band moest worden ingezet. In Noord-Holland Noord zijn niet alle bijeenkomsten volledig op band gezet omdat de trainers niet bemerkten dat de band al vol was. Hoewel het de bedoeling was dat alleen de trainers in beeld gebracht zouden worden is het op beide pilots voorgekomen dat de deelnemers niet wilden dat bepaalde momenten opgenomen werden. De trainers zelf hadden er geen probleem mee dat de trainingen op video gezet werden. Omdat er vooraf geen onderlinge afstemming heeft plaatsgevonden over de aan te schaffen video-opname apparatuur zijn verschillende typen videobanden gebruikt. Met name voor de onderzoekers die de video-opnames hebben moeten analyseren heeft dit tot veel onnodige extra problemen geleid.

Deelnemers

Alleen van de intramurale groep in Vught en de extramurale groep in Noord-Holland Noord was het merendeel van de deelnemers volgens de trainers voldoende geschikt en gemotiveerd om een training als ETS-Cova te volgen. De deelnemers maakten het huiswerk, beheersten in voldoende mate de Nederlandse taal en waren intellectueel ook in staat om de stof te begrijpen. Bij de andere groepen schortte het bij een aantal deelnemers aan voldoende motivatie, intellectuele vermogens en taalvaardigheid. Volgens de meeste trainers is met deze factoren bij de selectie van de deelnemers niet of in onvoldoende mate rekening gehouden¹⁰.

Met name ten aanzien van de extramurale deelnemers in Zwolle en Rijnmond hebben de trainers twijfel ten aanzien van de selectie van de deelnemers. In beide groepen was een aantal deelnemers duidelijk niet gemotiveerd. Ook beschikten de meeste deelnemers niet over voldoende intellectuele bagage en was ook de schriftelijke taalvaardigheid vaak onvoldoende. Bij beide groepen werd maar door een aantal deelnemers tussentijds gewerkt aan de huiswerkopdrachten.

Een aantal trainers vindt 12 deelnemers eigenlijk teveel om iedereen in de training voldoende aan bod te laten komen. Men opteert eerder voor een groepsgrootte van acht deelnemers.

Andere trainers pleiten eerder voor uitbreiding van het aantal sessies. Met name trainers van de extramurale groepen vinden dat twee bijeenkomsten per week voor een aantal deelnemers erg belastend is.

10. Ook uit de studie van Briggs, Gray en Stephens (2003) blijkt dat voor het volgen van ETS een zekere mate van intelligentie vereist is.

Hoewel sommige trainers aanvankelijk wat huiverig stonden tegenover gemengde groepen is dat achteraf gezien alleszins goed werkbaar gebleken. Met name voor de levendigheid van de discussies bleek het vaak een voordeel te zijn dat zowel mannen als vrouwen in de groep zaten die ieder een eigen inbreng hadden. Volgens sommige trainers heeft de aanwezigheid van vrouwen ook een rustgevend effect op de mannelijke deelnemers en maakt het de bijeenkomsten ook gezelliger. Bij de intramurale groep in Zwolle is dat echter minder het geval geweest. Daar heeft de aanwezigheid van een vrouwelijke deelnemer bij twee mannelijke deelnemers juist totaal andere gevoelens naar boven gebracht. Volgens de trainers dient bij de selectie van vrouwelijke deelnemers ook nadrukkelijk gekeken te worden naar traumatische ervaringen uit hun verleden. Tijdens de training is een aantal keren naar voren gekomen dat bepaalde onderwerpen allerlei negatieve gevoelens deed bovenkomen.

Inhaalsessies

Om een programma als ETS-Cova te laten renderen is het belangrijk dat de deelnemers het volledige programma volgen. Daarom is in het plan van aanpak ook duidelijk aangegeven dat voor deelnemers, die bij een sessie niet aanwezig zijn geweest, inhaalsessies georganiseerd moeten worden om hen geen achterstand te laten oplopen ten opzichte van de andere deelnemers. Voor zover valt te achterhalen op grond van de beschikbare evaluatieformulieren van de deelnemers is ongeveer 5% van de bijeenkomsten niet door alle deelnemers gevolgd. Hoewel op alle pilots deelnemers bijeenkomsten niet hebben bijgewoond zijn alleen bij de extramurale groep in Zwolle dergelijke inhaalsessies gehouden. In totaal is dat 6 maal gebeurd. Deze zijn door de betreffende interventiecoördinator gegeven. De deelnemers die een bijeenkomst gemist hadden kwamen daarvoor bij de eerstvolgende sessie een uur eerder naar de training. In Vught zijn geen afzonderlijke inhaalsessies gehouden maar zijn de deelnemers tussen de trainingsbijeenkomsten door bijgepraat. Deelnemers van de intramurale groep in Zwolle die een bijeenkomst verzuimd hadden kregen de keer daarop oefenstof mee naar hun cel. Bij de pilot in Noord-Holland Noord waar een sessie geen doorgang kon vinden hebben de deelnemers zelf voorgesteld om de laatste bijeenkomst eerder te laten beginnen om de stof alsnog te behandelen. Volgens de meeste trainers en interventiecoördinatoren was het om een aantal praktische redenen niet goed mogelijk om dergelijke inhaalsessies te organiseren. Met name extramurale deelnemers bleken niet bereid te zijn om, naast de twee bijeenkomsten per week nog een keer tijd vrij te maken. Voor de intramurale groepen spoorde een inhaalbijeenkomst vaak niet met het dagprogramma van de gedetineerden. Daarnaast was het aantal trainers te beperkt om buiten de gewone bijeenkomsten om nog tijd vrij te maken voor inhaalsessies. Wellicht is dat wel mogelijk voor trainers die toch al in de betreffende instelling werkzaam zijn.

Een laatste obstakel vormde de inhoud van de training zelf. Sommige programma-onderdelen, zoals discussie, rollenspel, moreel debat, kunnen niet met één of twee deelnemers afgewerkt worden. Een aantal trainers ziet in het organiseren van een extra bijeenkomst een mogelijkheid om deelnemers die bijeenkomsten hebben gemist alsnog de stof aan te reiken.

Tijdbesteding

De trainers zijn ingehuurd van het gevangeniswezen en de reclassering. Op basis van de ervaringen in het buitenland werd ervan uitgegaan dat voor het voorbereiden en verzorgen van de 20 trainingsbijeenkomsten in totaal 80 uur benodigd zou zijn (4 uur per sessie). Zeven van de acht trainers en twee van de drie interventiecoördinatoren geven aan per sessie meer dan de voorziene 4 uren nodig te hebben gehad voor de voorbereiding, reistijd, training en nawerk. De tijd die de trainers hiervoor in

werkelijkheid kwijt waren varieerde van 5 uur tot 2 dagen. Een aantal trainers heeft aangegeven veel uren in de eigen tijd besteed te hebben aan de voorbereiding. Sommige trainers wijten dit onder meer aan de minder goede vertaling van de handleiding.

De inschatting van de benodigde tijd is volgens de trainers gebaseerd op de tijdsbesteding van trainers die een ruime ervaring hebben. Voor alle trainers was dit de eerste keer dat zij de training gaven. De sessies zelf duurden gemiddeld meer dan de voorziene 2 uur. Verder was niet voorzien dat er minder trainers zouden worden opgeleid dan bedoeld en dat slechts één trainer afkomstig was uit het gevangeniswezen. Dat heeft tot gevolg gehad dat de meeste trainers ook veel tijd kwijt zijn geweest aan het reizen. Ook is geen rekening gehouden met het geven van inhaalsessies, de evaluatie van de sessie, het invullen van allerlei formulieren na afloop van de bijeenkomst en de voor- en nametingsessies die ook elk 2 uur in beslag namen. De verwachting van de meeste trainers is dat een volgende training minder extra tijd zal vergen nu ervaring is opgedaan met het trainingsprogramma.

De interventiecoördinatoren plaatsen ook kanttekeningen bij het nut van de voor- en nameting. Voor het invullen van de vragenlijsten voorafgaand en na afloop van de training was twee uur uitgetrokken. Voor de deelnemers bleek het moeilijk om zolang achter elkaar geconcentreerd bezig te blijven. De interventiecoördinatoren hebben ook sterk de indruk dat veel deelnemers bij de laatste meting maar snel antwoorden aangekruist hebben. De deelnemers moesten na het invullen wachten tot de laatste deelnemer klaar was, om daarna (gezamenlijk) terug naar hun cel te kunnen worden gebracht. Dit werd door de betrokkenen als heel vervelend ervaren.

Evaluatieformulieren

In de opzet van het programma was er in voorzien dat voor elke bijeenkomst het functioneren van de deelnemers en trainers op een aantal aspecten geëvalueerd zou worden. Daarvoor zijn in Engeland speciale evaluatieformulieren ontwikkeld die ten behoeve van ETS-Cova in het Nederlands vertaald zijn. Van de deelnemers diende op het evaluatieformulier te worden aangegeven of en om welke reden iemand niet aanwezig was. Daarnaast moest voor elke deelnemer op een vijfpuntsschaal de mate van betrokkenheid en van begrip gescoord worden.

Het 'sessie evaluatieformulier' dient om het functioneren van de trainers op de onderdelen 'responsiviteit en integriteit', 'trouw aan de handleiding', 'gebruik van trainingsvaardigheden' en 'omgaan met de groep' te evalueren. Daarnaast biedt het de mogelijkheid om eventuele verbeterpunten aan te geven. Niet in alle gevallen zijn de evaluatieformulieren na afloop van de trainingen ingevuld. Bij de zes pilots waarvan de evaluatieformulieren van de deelnemers beschikbaar zijn¹¹ is bij 5% van de sessies geen formulier opgemaakt. Van de in totaal 160 gegeven sessies is in 13 gevallen (8%) geen sessie-evaluatieformulier ingevuld. Met name van de eerste en de afsluitende bijeenkomsten ontbreken de formulieren.

Vrijwel alle trainers en interventiecoördinatoren vinden de evaluatieformulieren minder goed bruikbaar. Doordat duidelijke instructies ontbreken is het voor de trainers moeilijk om een score te bepalen. Sommige trainers vinden de sessie-evaluatieformulieren te uitgebreid en meer geschikt voor het analyseren van de video-opnames. Anderen hebben er moeite mee dat de formulieren voor elke bijeenkomst bijgehouden moesten worden. Hierdoor kregen de trainers sterk het gevoel dat men steeds dezelfde zaken zat te noteren. De meeste trainers zien meer in het bijhouden van een soort logboek waarin opvallende zaken betreffende deelnemers en de training bijgehouden kunnen worden.

11. Op de pilots in Noord-Holland Noord heeft men geen gebruik gemaakt van deze evaluatieformulieren.

Op vrijwel alle pilots hebben trainers en de interventiecoördinator na afloop het verloop van de training doorgesproken en geëvalueerd. Volgens de interventiecoördinatoren is de evaluatie van de bijeenkomsten, met name bij de extramurale groepen, minder grondig gebeurd dan wenselijk is. Dit wordt vooral toegeschreven aan het feit dat de trainers na afloop van de bijeenkomst nog moesten reizen waardoor er voor nabesprekingen geen tijd was. De evaluatiegesprekken hebben volgens de trainers wel geleid tot aanpassingen en het uitwisselen van bruikbare tips.

5.3 Evaluatie deelnemers

Aanvankelijk lag het in de bedoeling dat met alle deelnemers op de acht pilots tijdens de training een groepsgesprek gehouden zou worden. Omdat het programma geen ruimte bood om dit te realiseren zonder dat dit ten koste zou gaan van de training is besloten na afloop met de deelnemers te praten over hun ervaringen met de training en de trainers. Onder meer vanwege overplaatsingen en ontslag konden niet alle intramurale deelnemers bij deze gesprekken aanwezig zijn. De bereidheid bij de extramurale deelnemers om na afloop van de training deel te nemen aan een dergelijk groepsgesprek bleek niet erg groot te zijn. Uiteindelijk is gesproken met 35 deelnemers van de intramurale groepen en met 10 extramurale deelnemers.

Organisatie

Alle deelnemers vonden dat de trainingen goed georganiseerd waren. De deelnemers van de intramurale groep in Zwolle vonden de trainingsruimte wat te klein.

Alleen de deelnemers van de intramurale groepen Zwolle, Vught en Sittard zeggen vooraf informatie te hebben gekregen over de training. Deze informatie had vooral betrekking op het aantal sessies, de (globale) inhoud van het programma en het maken van huiswerk. De deelnemers van de andere pilots zeggen vooraf nauwelijks geïnformeerd te zijn over het programma. Veel meer dan dat ETS-Cova een cursus was om cognitieve vaardigheden aan te leren of een programma om recidive terug te dringen was vooraf niet bekend.

Werving en selectie

Met name de deelnemers van de intramurale groepen in Zwolle en Noord-Holland Noord zijn ontevreden over de wijze waarop zij benaderd zijn om deel te nemen. Volgens de deelnemers zijn allerlei toezeggingen gedaan wanneer zij zouden besluiten deel te nemen aan de trainingen (meer sport, bezoek, trajectversnelling etc.). De deelnemers in Noord-Holland Noord zeggen voornamelijk vanwege deze toezeggingen besloten te hebben om deel te nemen. Van zichzelf uit waren zij niet gemotiveerd om deel te nemen. Alle personen die aangegeven hadden onder die voorwaarden wel deel te willen nemen zijn ook geselecteerd. Achteraf waren de deelnemers zeer teleurgesteld dat de gedane toezeggingen niet gestand zijn gedaan.

Deelnemers

Met name de deelnemers in Sittard en Zwolle (intramuraal) vonden het aanvankelijk moeilijk om samen met mensen die men niet kende in een groep te zitten. Voor de deelnemers in Zwolle was het in het begin ook wennen dat er zowel mannen als vrouwen in de groep zaten. Toen men daar eenmaal

aan gewend was heeft dit volgens de deelnemers heel stimulerend gewerkt. De deelnemers van de intramurale groepen in Rijnmond en Noord-Holland Noord zijn minder tevreden over de groeps-samenstelling. In de groep in Rijnmond zat een aantal mensen dat het programma verplicht moest volgen. Deze deelnemers waren duidelijk niet gemotiveerd en verstoorden daarmee het programma voor de mensen die zich vrijwillig aangemeld hadden.

In de groep in Noord-Holland Noord bestonden er al voor de training onderlinge spanningen tussen bepaalde deelnemers. Dit heeft er onder meer toe geleid dat men tijdens de training meer persoonlijke zaken niet naar voren wilde brengen omdat men vond dat andere deelnemers daar niets mee te maken hadden. Met deze onderlinge spanningen had bij de selectie al rekening gehouden moeten worden.

5.4 Deelname en uitval

Van de 91 geselecteerden deelnemers hebben uiteindelijk 70 personen (77%) het gehele trainings-programma doorlopen. Wanneer ook de drie deelnemers die uiteindelijk toch niet gestart zijn met de training buiten beschouwing gelaten worden heeft 80% de training met succes afgerond. Vooraf was in het plan van aanpak van de Werkgroep Interventies ingeschat dat driekwart van de deelnemers de training zou afronden.

Het uitvalpercentage ligt bij de intramurale groepen (13%) duidelijk lager dan bij de groepen reclasseringscliënten (42%). Deze laatste uitkomst is in lijn met die in Engeland en Canada waar gemiddeld de helft van extramurale deelnemers de eindstreep niet haalt.

In onderstaande tabel 6 is per pilot de reden van uitval weergegeven.

Tabel 6: Reden van uitval, per pilot

Pilot	Extramuraal			Intramuraal				
	Noord-Holland Noord (n=12)	Zwolle (n=8)	Rijnmond (n=11)	Noord-Holland Noord (n=12)	Zwolle (n=12)	Rijnmond (n=12)	Vught (n=12)	Sittard (n=12)
Afgerond	9 (75%)	5 (63%)	4 (36%)	11 (92%)	12 (100%)	9 (75%)	11 (92%)	9 (75%)
Reden uitval:								
- niet gestart	-	-	3	-	-	-	-	-
- 3 maal afwezig	2	1	2	1	-	-	-	-
- uit cursus geplaatst	-	1	-	-	-	2	-	3
- overleden	-	-	-	-	-	1	-	-
- opname kliniek	-	-	-	-	-	-	1	-
- familie-omstandigheden	-	-	1	-	-	-	-	-
- huisvestingsproblemen	-	-	1	-	-	-	-	-
- detentie	-	1	-	-	-	-	-	-
- deelname niet verplicht	1	-	-	-	-	-	-	-

Alleen van de intramurale groep in Zwolle hebben alle deelnemers de eindstreep gehaald. Van de groepen in Vught en Noord-Holland Noord is slechts één deelnemer afgefallen. Van de extramurale groepen kent Noord-Holland Noord de minste en Rijnmond de meeste afvallers. Drie reclasseringscliënten die hadden toegezegd deel te zullen nemen, hebben daarvan op het laatste moment toch nog

afgezien. In totaal zes deelnemers (vijf extramurale en één intramurale) hebben de training af moeten breken omdat zij driemaal niet bij een bijeenkomst aanwezig waren geweest. Zes deelnemers zijn op verschillende gronden uit de cursus geplaatst. In drie gevallen is dat gebeurd vanwege storend gedrag en een gebrek aan motivatie. In Sittard is één deelnemer uit zelfbescherming uit de training genomen omdat door de training traumatische ervaringen uit het verleden opgeroepen werden. Een andere deelnemer die deelname afhankelijk stelde van het al dan niet verkrijgen van medicatie is door de inrichtingsleiding verder uitgesloten van deelname. Één deelnemer is in de periode dat de training gegeven werd overleden. Van de extramurale groep in Noord-Holland Noord is één deelnemer gestopt nadat hij, via zijn advocaat, bezwaar had aangetekend tegen het verplichtende karakter van deelname aan ETS-Cova.

De uitval bij vrouwelijke deelnemers (11%) is lager dan bij mannen (25%). Uitsplitsing naar leeftijd laat zien dat deelnemers jonger dan 40 jaar vaker de training niet afgerond hebben (31%) dan oudere deelnemers (8%). Deelnemers met een niet-Nederlandse culturele achtergrond (19%) vallen niet vaker uit dan deelnemers die wel een Nederlandse achtergrond hebben (25%).

Wanneer we naar de uitvalspercentages kijken op de criteria die gehanteerd hadden moeten worden om deelnemers te selecteren dan blijken deze nauwelijks te discrimineren. De uitval onder deelnemers met een criminogeen tekort op de schalen 'denkpatronen, gedrag en vaardigheden' en 'houding' verschilt nauwelijks van die van de deelnemers bij wie in dat opzicht geen tekort is vastgesteld. Ook wat het recidiverisico, zoals vastgesteld op basis van de gewogen RISc-totaalscore, betreft is er geen significant verschil in uitval tussen deelnemers met een gemiddeld risico (20%) en de deelnemers met geen of een hoog risico (32%). Wanneer we de uitval op basis van de verschillende RISc-onderdelen nader bezien dan blijken de grootste verschillen op te treden bij de onderdelen 'opleiding, werk en leren' en 'sociaal functioneren'. Van de deelnemers bij wie op deze onderdelen een tekort is vastgesteld is ongeveer de helft uitgevallen.

Om na te gaan welke persoonskenmerken en RISc-onderdelen de uitval het best voorspellen is een (stepwise) regressie-analyse uitgevoerd. Uit deze analyse komt naar voren dat de score op de schaal 'sociaal functioneren' de beste voorspeller is voor het al dan niet met succes afronden van de training ($b=-.227$; $p<.05$). Deelnemers voor wie 'sociaal functioneren' geen probleem vormde hebben de training duidelijk vaker in zijn geheel doorlopen (86%) dan deelnemers die op dat vlak wat minder goed functioneerden (74%) of een tekort hadden (50%).

De totale gewogen RISc-score en de scores op de schalen 'denkpatronen, gedrag en vaardigheden' en 'houding' blijken als zodanig derhalve geen garantie voor het met succes afronden van de training te zijn.

5.5 Conclusie

Na de moeilijke voorbereidingsperiode is volgens plan in februari gestart met de eerste trainingsgroepen. Op de helft van de pilots is de uitvoeringsfase zonder al te grote problemen verlopen. Met name de motivatie van de deelnemers, de betrokkenheid van de begeleiders en de mate waarin het programma binnen de organisatie ondersteund wordt blijken van grote invloed te zijn op het welslagen van het programma¹². De pilots waar bij de selectie van de deelnemers ook expliciet is gelet op de motivatie hebben volgens trainers en deelnemers meer resultaat gehad dan de andere pilots. Het

12. Clarke, Simmonds en Wydall (2004) constateren eveneens dat de motivatie van de deelnemers en de mate waarin het programma binnen de organisatie ondersteund wordt van grote invloed zijn op het succes van het ETS-programma.

extrinsiek motiveren van kandidaten tot deelname aan het programma door het aanbieden van positieve of negatieve *incentives* blijkt in de praktijk minder goed te werken. Op de pilots waar het personeel goed geïnformeerd was over ETS-Cova en ook het belang van het programma inzag, konden de deelnemers ook buiten de trainingen om gestimuleerd en gemotiveerd worden om bijvoorbeeld het huiswerk te maken.

Trainers en deelnemers zijn overwegend positief over de wijze waarop de eerste ETS-Cova-training verlopen is. Uiteindelijk heeft ruim driekwart van de oorspronkelijke deelnemers het programma met succes afgerond. De uitval is bij de extramurale groepen duidelijk groter dan bij de intramurale groepen. Meest voorkomende redenen voor uitval zijn het driemaal niet aanwezig zijn, storend gedrag en een gebrek aan motivatie.

6 Inhoudelijke aspecten van de ETS-Covatraining

6.1 Inleiding

In de gesprekken die met de trainers, de interventiecoördinatoren en de deelnemers zijn gevoerd is ook stilgestaan bij de meer inhoudelijke kanten van ETS-Cova. De evaluatieformulieren van de deelnemers bieden inzicht in de mate waarin zij in staat zijn geweest het programma te volgen. Daarnaast verschaffen de 'sessie-evaluatieformulieren' en de video-opnamen van de trainers informatie over het verloop van de training, de mate waarin de trainers zich gehouden hebben aan de handleiding en de wijze waarop met de groep is omgegaan. Daarnaast heeft op alle pilots een evaluatie plaatsgevonden waarbij aan de deelnemers is gevraagd om de training te beoordelen.

In dit hoofdstuk zullen we allereerst weergeven hoe de trainers zelf tegen het programma, de trainingen en de deelnemers aankijken. Ook zullen we ingaan op het oordeel van de deelnemers over ETS-Cova en de trainingen. Vervolgens zal stilgestaan worden bij het functioneren van de trainers op basis van een analyse van de videobanden. Daarnaast zal een evaluatie van de sessies gegeven worden op basis van de sessie-evaluatieformulieren. Voorts zal ingegaan worden op de mate waarin trainers en deelnemers verwachten dat de training ook daadwerkelijk effect sorteert. Tot slot zullen we nog stilstaan bij de vragenlijsten die bij de voor- en nameting zijn gehanteerd.

6.2 Oordeel trainers

Alle trainers en interventiecoördinatoren vinden ETS-Cova een goed programma met leuke oefeningen en spelvormen om de deelnemers duidelijk te maken hoe cognitieve processen het ontstaan van en het omgaan met problemen beïnvloeden. De deelnemers worden praktische vaardigheden en manieren om met hun problemen om te gaan bijgebracht en ze worden uitgedaagd over hun manier van denken. Tegelijkertijd wordt het ook een uitgebreid en intensief programma gevonden. Een aantal trainers acht 20 sessies te weinig om de volledige trainingsstof goed te behandelen.

De tijd die voor de sessies is uitgetrokken vinden vrijwel alle trainers te kort om de volledige stof te kunnen behandelen. Hoewel het programma verregaand is uitgeschreven ontbreken tijdsindicaties voor de verschillende te behandelen onderdelen. Dit heeft ertoe geleid dat op sommige pilots meer tijd is uitgetrokken voor de sessies dan was voorzien. Alle trainers zeggen desondanks de handleiding zo goed mogelijk gevolgd te hebben. Vanwege het gebrek aan tijd heeft men echter ook weleens onderdelen laten vervallen die minder belangrijk geacht werden. Met name op de cort-kaarten is men vaak minder uitgebreid ingegaan dan in de handleiding is aangegeven. Ook zijn bijvoorbeeld rollenspelen niet altijd met alle deelnemers gespeeld omdat daar geen tijd voor was.

Sommige trainers hebben er moeite mee dat binnen een sessie soms teveel dezelfde werkvormen gehanteerd moesten worden wat deze sessies minder boeiend maakte. Ook is men van mening dat bepaalde voorbeelden en oefeningen, zoals bijvoorbeeld de morele debatten, te vaak herhaald worden. Naar de deelnemers toe was het moeilijk om hen te laten inzien dat de debatten van gemakkelijk naar moeilijk gaan.

Een belangrijk nadeel van de handleiding is dat deze de trainers weinig bewegingsvrijheid laat omdat alle activiteiten voorgeschreven zijn. Dit maakt het in de praktijk moeilijk om ook rekening te houden met de gesteldheid van bepaalde deelnemers. Een aantal trainers zou daarom graag zien dat bij een volgende training wat meer ruimte gegeven wordt, zowel in tijd als qua invulling.

Een minpunt van de handleiding vinden de trainers de soms te letterlijke vertaling. Een aantal van die denkgereedschappen wordt ook minder bruikbaar gevonden. Sommige trainers vinden ook dat het aanleren van sociale vaardigheden in het programma onderbelicht is. Ook zou men graag zien dat de eerste sessie met een kennismakingsgesprek zou starten. Dit biedt de trainers de mogelijkheid zich een eerste indruk van de deelnemers te vormen en een inschatting te maken van hun motivatie.

Een tweetal trainers geeft aan er problemen mee te hebben dat de deelnemers de omgangsregels mochten bepalen. Met name bij de extramurale groepen heeft dat tot ongewenste verstoringen van de bijeenkomsten geleid. Bij een volgende gelegenheid zullen ook de trainers daar meer invloed op moeten kunnen uitoefenen.

De meeste trainers en interventiecoördinatoren vinden dat de handleiding op onderdelen moet worden bijgesteld, voordat eventueel nieuwe trainingen gegeven gaan worden. Daarnaast zou de duur van de sessies uitgebreid moeten worden en zou in een extra sessie moeten worden voorzien. Een aantal trainers pleit ervoor om deze aanpassingen eerst opnieuw uit te testen alvorens het programma verder landelijk in te voeren. Ook wordt gepleit voor het organiseren van een studiedag en een tussentijdse evaluatiebijeenkomst van de trainers en voor het houden van terugkomssessies voor de deelnemers om de trainingsstof op te frissen. De helft van de trainers geeft verder aan zich op dit moment ook nog niet volledig in staat te achten om zonder ondersteuning de training te geven.

6.3 Oordeel deelnemers

Uit de gesprekken met de deelnemers is naar voren gekomen dat de meeste deelnemers ETS-Cova een boeiend en leerzaam programma vonden. Het programma kende wel erg veel herhalingen, maar men beseftte ook dat deze noodzakelijk waren om zich de behandelde stof eigen te maken en in de praktijk te leren toepassen. Vergeleken met andere trainingen die men gevolgd had, vonden de deelnemers het programma veel interessanter. Het programma zou wel wat minder theoretisch en meer praktijkgericht mogen zijn. Ook zou er in het programma meer aandacht gegeven moeten worden aan het bijbrengen van sociale vaardigheden.

Alleen deelnemers van de intramurale groep in Noord-Holland Noord en de extramurale groep in Rijnmond zijn minder positief over ETS-Cova. Het gehele programma vonden zij veel te zwaar. Daarbij komt dat het programma veel herhalingen kent wat op den duur steeds meer irritaties oproept. Huiswerkopdrachten hebben zij doorgaans niet gemaakt omdat zij dit te schools vonden en daar ook geen tijd voor vrij konden of wilden maken. Omdat tussen een aantal deelnemers in Noord-Holland Noord grote spanningen bestonden hebben deze geweigerd om bij oefeningen meer persoonlijke ervaringen in te brengen. Grote moeite heeft men ook gehad met de rollenspelen. Men vond deze oefeningen te kinderachtig en wilde ook niet in een rol gedwongen worden die niet bij hen paste.

Opbouw van het programma

Over het aantal bijeenkomsten en de duur van de sessies zijn de meningen verdeeld. Alleen de deelnemers van de extramurale groep in Noord-Holland Noord zijn tevreden met de bestaande trainingsopbouw. Voor sommige deelnemers was twee bijeenkomsten per week wel vermoeiend omdat men ook nog werkte. De deelnemers aan de intramurale groep in Noord-Holland Noord en de extramurale groep in Rijnmond vonden daarentegen het gehele programma van 20 bijeenkomsten en ook de ruim twee uur per sessie te lang duren. Ook de vrouwelijke deelnemers van de intramurale groep in Zwolle vonden het aantal van 20 sessies teveel, zeker ook omdat bepaalde onderdelen zo vaak herhaald

werden. Over de duur van de sessies waren zowel de mannelijke als de vrouwelijke deelnemers wel tevreden.

Deelnemers van de extramurale groep in Zwolle en de intramurale groepen in Vught en Rijnmond vonden ruim twee uur per bijeenkomst te lang om de aandacht bij de lesstof te kunnen houden, zeker wanneer er veel theorie behandeld werd. Ook had men sterk het gevoel dat er onvoldoende tijd was om alle lesstof te behandelen, te discussiëren en te oefenen. Sommige deelnemers vonden daarnaast ook dat het aantal deelnemers te groot was om iedereen voldoende aan bod te kunnen laten komen. Men had daarom liever gezien dat het programma over meer sessies zou zijn uitgesmeerd.

Huiswerk

De meeste deelnemers vonden de huiswerkopdrachten een van de mindere onderdelen van het programma. Doorgaans hebben zij het huiswerk niet gemaakt omdat zij er geen zin in hadden of vanwege tijdgebrek. Alleen een aantal deelnemers van de extramurale groep in Noord-Holland Noord en de intramurale groepen in Zwolle, Rijnmond en Vught zegt wel trouw het huiswerk gemaakt te hebben. Sommige deelnemers hebben het huiswerk samen gemaakt, omdat zij daardoor nog eens konden doorpraten over bepaalde onderdelen van de behandelde stof.

Hoewel de meeste deelnemers moeite hadden met de hoeveelheid huiswerk, vond men de opdrachten wel nuttig omdat men dan ook na de bijeenkomst nog met de behandelde stof bezig was.

Inhoud

De meeste deelnemers vonden de inhoud van het programma niet echt moeilijk, mede omdat de stof door de trainers duidelijk uitgelegd werd. Door bepaalde trainers werden soms bepaalde termen gehanteerd die men niet kende, of voorbeelden gegeven waarvan men zich geen voorstelling kon maken. Ook de oefeningen stonden soms ver af van de dagelijkse werkelijkheid van de deelnemers. Wanneer deze meer realistisch zouden worden ingekleurd, zouden de deelnemers zich gemakkelijker in kunnen leven. Een aantal deelnemers pleit ervoor om de stof niet alleen verbaal te presenteren maar ook gebruik te maken van video's om bepaalde situaties realistischer te demonstreren.

Met name in de eerste sessies kreeg men zeer veel theorie aangereikt zonder dat duidelijk werd waar deze toe diende. Dit is pas achteraf duidelijk geworden.

Onderdelen van het programma die men moeilijk vond zijn met name het zich inleven in een ander (met name voor verslaafde deelnemers), het stappenplan voor het oplossen van problemen en de morele debatten. Bij deze debatten werden soms thema's aan de orde gesteld (bijvoorbeeld abortus) die bij sommige deelnemers traumatische ervaringen deden bovenkomen. Ook bij de rollenspelen is dit soms voorgekomen. Mede ook daarom is het belangrijk dat er in de sessies voldoende tijd en gelegenheid voor de trainers is om daar op in te kunnen spelen.

Een minder onderdeel van het programma vond men het telkens terugblikken op de inhoud van de voorgaande bijeenkomst. Bij dit onderdeel werd vaak veel te lang stilgestaan.

Trainers

De deelnemers zijn zeer te spreken over de wijze waarop de trainers de sessies gegeven hebben. Hoewel men soms wel kon merken dat zij het programma nog niet eerder gegeven hadden, vond men dat zij met veel enthousiasme en met grote inzet en kennis van zaken gewerkt hebben. Dat enthousiasme wisten zij volgens de meeste deelnemers ook over te brengen naar de groep. Het werken met twee

trainers die ieder een eigen manier van werken hebben, zorgde ook voor afwisseling tijdens de bijeenkomsten.

Een aantal deelnemers geeft aan het erg gewaardeerd te hebben dat de trainers tijdens de training rekening hielden met hun gesteldheid en na afloop ook altijd aanspreekbaar waren om vragen te beantwoorden of om over moeilijke momenten te praten.

Evaluatie van de deelnemers

In de opzet van het programma is er in voorzien dat voor elke bijeenkomst het functioneren van de deelnemers op de mate van betrokkenheid bij de training en het begrip van de aangeboden stof geëvalueerd wordt. Daarvoor zijn in Engeland speciale evaluatieformulieren ontwikkeld die ten behoeve van ETS-Cova in het Nederlands vertaald zijn. Ook dient op het formulier te worden aangegeven of en om welke reden een deelnemer niet aanwezig is. De mate van betrokkenheid en begrip wordt door de trainers op een vijfpuntsschaal gescoord. Niet bij elke bijeenkomst is het evaluatieformulier ook ingevuld. Bij de zes pilots waarvan de evaluatieformulieren van de deelnemers beschikbaar zijn¹³, is van 5% van de bijeenkomsten geen 'sessie-evaluatieformulier' aanwezig.

De betrokkenheid van de deelnemers over de gehele training bezien was het hoogst bij de intramurale groepen in Rijnmond, Vught en Sittard. De deelnemers in Zwolle zijn volgens de trainers het minst betrokken geweest bij de training. Qua begrip van de trainingsstof scoorden de deelnemers in Vught en Rijnmond (intramuraal) duidelijk hoger dan bij de andere pilots. Op beide aspecten scoorden mannelijke deelnemers niet duidelijk anders dan vrouwen. Ook qua culturele achtergrond bestond er geen verschil. De deelnemers die de training met succes hebben afgesloten toonden zich volgens de trainers wel meer betrokken en begrepen ook meer van de stof dan deelnemers die voortijdig afgehaakt zijn.

Evaluatie van de training

Om een indruk te krijgen hoe de trainingen beoordeeld werden, is tijdens een van de laatste bijeenkomsten een aantal schriftelijke vragen voorgelegd aan de deelnemers. In totaal is van 67 deelnemers het oordeel bekend. Bijna 30% zegt de training heel erg leuk gevonden te hebben en tweederde vond sommige onderdelen leuk. Ongeveer 3% vond de training helemaal niet leuk. Alleen in Sittard en op de extramurale groep in Noord-Holland Noord gaf meer dan de helft van de deelnemers aan de training heel erg leuk gevonden te hebben. Tussen de intra- en extramurale deelnemers bestond er in dit opzicht nauwelijks verschil.

Iets meer dan 40% had alles wat in de training behandeld werd ook begrepen, 46% had het meeste wel begrepen en 12% zegt alleen sommige onderdelen begrepen te hebben. Met name op de pilots in Vught, Noord-Holland Noord (intramuraal) en Rijnmond (extramuraal) begreep een aantal deelnemers maar een deel van de aangeboden stof. Ook qua begrip van de trainingsstof onderscheidden de intramurale deelnemers zich niet van de extramurale.

Ongeveer 70% van de deelnemers vond dat men (heel) veel aan de training heeft gehad, 28% niet zoveel en 2% zegt er helemaal niets aan gehad te hebben. Deelnemers van de extramurale groepen oordeelden positiever over het nut van de training dan deelnemers van de intramurale groepen. Met name op de beide pilots in Zwolle, Sittard en de extramurale groepen in Noord-Holland Noord en Rijnmond gaf een meerderheid van de deelnemers aan (heel) veel aan de training gehad te hebben. Op

13. Op de pilots in Noord-Holland Noord heeft men geen gebruik gemaakt van deze evaluatieformulieren.

de intramurale pilots in Noord-Holland Noord en Rijnmond vond een meerderheid van de deelnemers juist dat men niet zoveel aan de training gehad heeft.

Op de vraag of men ook veel geleerd had van de training antwoordde ongeveer 65% dat men (best) veel opgestoken had van de training, 30% had een beetje bijgeleerd en 5% vond dat men er helemaal niets wijzer van is geworden. Ook in dit opzicht oordeelden extramurale deelnemers duidelijk positiever dan de intramurale. Alleen van de intramurale groepen in Sittard en Zwolle gaf een meerderheid van de deelnemers aan (best) veel geleerd te hebben. Ook in dit opzicht viel het oordeel van de deelnemers in Noord-Holland Noord en Rijnmond het minst positief uit.

Aan de deelnemers is ook gevraagd om de twee meest nuttige dingen die men op de training geleerd had aan te geven. Veruit het nuttigst van wat men geleerd had vond men 'stop en denk'. Daarnaast werden 'assertiviteit', 'het zich verplaatsen in de ander' en 'het bedenken van een probleemoplossingsstrategie (POS)' met een zekere frequentie genoemd.

Onderdelen van de training die men nuttig vond zijn met name de DAF, het rollenspel en TRAP. Zaken die men in de training gemist had zijn met name het werken met video-opnames en aandacht voor de meer persoonlijke situatie van de deelnemers. Tenslotte is de vraag voorgelegd of men anderen zou aanraden om ook de training te gaan volgen. Driekwart van de deelnemers gaf aan dat men ook anderen zou aanraden ETS-Cova te gaan volgen, 7% bleef het antwoord op deze vraag schuldig en 16% zou het anderen niet aanraden. Alle deelnemers van de extramurale groepen in Noord-Holland Noord en Rijnmond alsook van de intramurale groepen in Zwolle en Sittard zouden ook anderen aanraden deze training te volgen. Met name extramurale deelnemers in Zwolle en intramurale deelnemers in Rijnmond en Noord-Holland Noord gaven aan anderen juist niet aan te raden om het programma ook te gaan volgen.

6.4 Evaluatie van de trainers

Alle trainingsbijeenkomsten moesten worden opgenomen op video, waarbij de camera gericht diende te zijn op de trainers. Volgens de oorspronkelijke opzet zouden de interventiecoördinatoren de opnames steekproefsgewijs bekijken om na te gaan of de training integer werd uitgevoerd. Omdat de interventiecoördinatoren ook zelf veel trainingen hebben moeten verzorgen en ook de specifieke training over het analyseren van de opnames niet gevolgd hadden, is de eerste evaluatie uitgevoerd door twee onderzoekers die onafhankelijk van elkaar de video-opnames hebben geanalyseerd op basis van een evaluatieschema.

Het evaluatieschema

Het evaluatieschema (zie bijlage 3) om vaardigheden van trainers te beoordelen, werd ter beschikking gesteld door de werkgroep Terugdringen Recidive en is een letterlijke vertaling van het observatieschema dat in Engeland wordt gebruikt. Het schema bestaat uit drie vaardigheidstoetsen:

- (1) Trouw aan de programmahandleiding,
- (2) Gebruik van trainingsvaardigheden en
- (3) Omgevingsbewustzijn tijdens de training.

Elke vaardigheidstoets bestaat uit verschillende items die tot doel hebben de betreffende vaardigheid zo volledig mogelijk te beschrijven. Deze items zijn vrijwel identiek aan die van het formulier dat gebruikt is voor de evaluatie van de sessies.

Definiëring van de items

Met het oog op het gestandaardiseerd beoordelen en scoren van de geselecteerde fragmenten, werden de items in het observatieschema eenduidig en eenvoudig gedefinieerd/geoperationaliseerd zodat de beoordelaars dezelfde scoringsrichtlijnen kregen waaraan ze zich dienden te houden. Met betrekking tot de eerste vaardigheid "*Trouw aan de programma handleiding*" moet worden vermeld dat het item "*Wordt de deelnemer aangemoedigd om de link te leggen tussen de huidige en eerdere sessies*", geen expliciete programmadoelstelling was.

Tabel 7: *Definiëring van de items 'trouw aan de programmahandleiding'*

Te scoren	Definiëring/operationalisering
Trouw aan de programmahandleiding:	
Is de trainer verstaanbaar (volume, uitspraak)?	de trainer praat luid genoeg de trainer articuleert goed de deelnemers vragen zelden om herhaling.
Wordt het materiaal in de juiste volgorde aangeboden?	de handleiding wordt gevolgd ¹⁴ items, oefeningen en theorie worden aangeboden zoals beschreven.
Worden de sessie uitgevoerd zoals beschreven?	de handleiding wordt gevolgd ¹⁵ items, oefeningen en theorie worden aangeboden zoals beschreven.
Is de trainer stipt met betrekking tot de tijd?	Er zijn geen tijdsindicaties per items aangegeven. Dit item werd gescoord aan de hand van het geven van de volledige stof per sessie.
➤ Is de uitleg duidelijk?	- de trainer komt met kennis van zaken over - de trainer is zelfverzekerd en aarzelt, twijfelt niet - de trainer begrijpt waarover het gaat.
➤ Maakt de trainer gebruik van extra toevoegingen?	- de trainer geeft oefeningen of theorie die buiten de handleiding vallen.
➤ Is er aandacht voor het leerproces, wordt er voldoende gecheckt?	- de trainer controleert of deelnemers alles begrijpen, hetzij door individuen aan te spreken of de groep als geheel.
➤ Wordt de deelnemer aangemoedigd om de link te leggen tussen de huidige en eerdere sessies?	- de trainer schept de gelegenheid om de link te leggen tussen de gegeven stof en de stof uit vorige sessies ¹⁶
➤ Worden de oefeningen goed aangekondigd en begonnen?	- oefeningen worden aangekondigd en bij beëindiging afgerond door de essentie nog eens weer te geven.

Het definiëren van de items die vallen onder de vaardigheid "*Gebruik van trainersvaardigheden*", verliep zonder grote problemen. Het item "*Worden deelnemers aangemoedigd om ideeën zelf te verklaren en te begrijpen*", kon met betrekking tot het 'begrijpen' moeilijk worden gescoord omdat de deelnemers zelf nooit in beeld kwamen. Bovendien kan 'begrijpen' alleen maar geobjectiveerd worden wanneer de trainer expliciet de vraag stelt of de deelnemer de stof begrijpt én de deelnemer bovendien

14. Handleiding cursus Enhanced Thinking Skills.

15. Handleiding cursus Enhanced Thinking Skills.

16. Dit item staat niet expliciet beschreven als doelstelling in de handleiding tenzij in het geval van huiswerk.

nog verbaal antwoord geeft. Dit item werd dan ook gescoord op het eerste gedeelte, namelijk of de trainer de deelnemers aangemoedigd heeft om eigen ideeën te verklaren.

Tabel 8: Definiëring van de items 'gebruik van trainingsvaardigheden'

Te scoren	Definiëring/operationalisering
Gebruik van trainingsvaardigheden:	
➤ Gebruik gemaakt van open vragen om het leren te stimuleren	- een open vraag nodigt uit tot een ruim antwoord. Vragen die beginnen met wat, waarom, of hoe zijn open vragen. Gesloten vragen zijn vragen die best met ja of nee kunnen worden beantwoord.
➤ Is er sprake van actief luisteren	- De trainer gebruikt verbale en non-verbale luistertekens of tussenvoegsels ¹⁷ .
➤ Wordt er voldoende samengevat en worden aanvullingen vanuit de groep bij de samenvatting betrokken?	- Het gaat niet om parafraseren van letterlijke woorden of zinnen. Het gaat erom dat de trainer op regelmatige tijden even een samenvatting geeft.
➤ Geen afwijzende houding.	- De trainer blijft een open houding hebben (geen verbale en fysieke weerstand). De trainer blijft open, correct en valt niet uit zijn trainersrol.
➤ Worden deelnemers aangemoedigd om ideeën zelf te verklaren/begrijpen?	- De trainer nodigt deelnemers uit om verder in te gaan op eigen ideeën.
➤ Gebruik maken van motivationele gesprekstechniek.	- De trainer is een motiverend element in het contact met de deelnemer, hij moedigt aan.
➤ Welkom heten, geduld hebben, motiveren, non-verbaal aanmoedigen, overtuigingskracht.	- Welkom heten, geduld hebben, motiveren, non-verbaal aanmoedigen, overtuigingskracht.

Sommige items behorende tot het "*Omgevingsbewustzijn tijdens de training*" waren moeilijker te definiëren. De boordelaar kreeg nooit een volledig beeld van de groep in zijn geheel, waardoor de sfeer niet altijd eenduidig kon worden geobjectiveerd en gescoord. Of er een goede samenwerking was tussen de trainers kon evenmin goed worden geobjectiveerd, net zomin als het wisselen van de rol van hoofd- en co-trainer dat soms tijdens de pauze gebeurde. Voor deze drie items geldt het criterium dat er geen opvallende en storende elementen aanwezig mochten zijn met betrekking tot de sfeer, de samenwerking en de wisseling.

17. Non-verbale luistervaardigheden zijn knikken, oogcontact, lichaamsgebaren, et cetera. Vrolijk (1997) spreekt van tussenvoegsels zoals 'jaja', 'en toen?', 'precies', 'aha ahum',

Tabel 9: Definiëring van de items 'omgevingsbewustzijn tijdens de training'

Te scoren	Definiëring/operationalisering
Omgevingsbewustzijn tijdens de training	
➤ Bewustzijn van responsivity issues	- De trainer past zich aan de sfeer in de groep aan; de trainer anticipeert op de groepssfeer.
➤ De trainer gebruikt passend taalgebruik	- De trainer gebruikt correcte taal, is vriendelijk, hij vloekt en scheldt niet, spreekt deelnemers respectvol aan.
➤ Trainers werken goed samen.	- Werken respectvol samen, zitten op één lijn, hebben een goede taakverdeling, et cetera. Werken of spreken elkaar niet tegen.
➤ Verloopt het wisselen van de rol van hoofd- en co-trainer soepel?	- Het wisselen gebeurt niet storend of opvallend waardoor het een afleidend element wordt.
➤ De trainer gebruikt een assertieve manier om met de groep om te gaan.	- De trainer is kalm, correct, heeft de leiding, stuurt de deelnemers, bewaakt de tijd, zorgt voor het behoud van de rode draad, bewaakt het hele proces.
➤ De deelnemers worden goed betrokken.	- De trainers hebben oog voor iedereen, spreken stillere figuren aan, nodigen uit, hebben oog voor elke groepslid.

Selectie van de fragmenten

De evaluatie van de trainers had betrekking op zeven van de acht pilots. De intramurale groep in Rijnmond kon niet in de analyses worden betrokken omdat geen enkele video opnamebeeld bevatte. Volgens de onderzoeksopzet zouden de zesde, de tiende en de zeventiende sessie worden geëvalueerd. Verder zouden per sessie drie fragmenten geanalyseerd worden. Deze fragmenten zouden in elke sessie gekozen worden binnen dezelfde tijdsintervallen.

Na het bekijken van de eerste videoband werd duidelijk dat drie fragmenten per sessie binnen dezelfde tijdssequenties ontoereikend waren om de trainers op alle items te kunnen evalueren. Voor de items "*Wordt het materiaal in de juiste volgorde aangeboden*" en "*Worden de sessies uitgevoerd zoals beslist*", werd tussen de twee beoordelaars afgesproken om de video's integraal te bekijken.

In plaats van drie fragmenten per sessie, werden vijf fragmenten geselecteerd en werd niet uitgegaan van gestandaardiseerde en vooraf bepaalde tijdsintervallen. Het was namelijk de bedoeling dat zoveel mogelijk items konden worden geëvalueerd. Dit kon alleen door selectieve fragmenten te kiezen die toelieten bepaalde items systematisch te scoren.

De selectieve fragmenten werden niet door de twee onderzoekers zelf geselecteerd. Een derde onderzoeker¹⁸ werd gevraagd om die fragmenten te selecteren die zoveel mogelijk items dekten. Deze tijdsintensieve bezigheid had als resultaat dat de meeste items konden worden gescoord, met uitzondering van twee items die op grond van de integrale sessies werden gescoord.

De sub- en totaalscores van de trainers

De trainers werden op de drie vaardigheden afzonderlijk gescoord. Deze scores werden vervolgens gesommeerd tot een totaalscore. In totaal konden 66 punten worden gescoord, verdeeld over 27 punten voor trouw aan de programma handleiding, 21 punten voor gebruik van trainingsvaardigheden en 18

18. Deze was zijdelings betrokken bij het project.

punten voor omgevingsbewustzijn tijdens de training. Het behalen van 66 punten zou betekenen dat op elk item goed tot zeer goed werd gescoord. Elk item kreeg hetzelfde scoringsgewicht¹⁹ toegekend, namelijk 1=deze vaardigheid is onvoldoende; 2=deze vaardigheid voldoet redelijk aan het vereiste niveau en 3=deze vaardigheid stijgt boven het vereiste niveau uit²⁰.

De dataverwerking

De verwerking van de data gebeurde met behulp van SPSS 12.0. De 'Independent sample T-Test' procedure werd gebruikt om groepsgemiddelden met elkaar te vergelijken. Op grond van deze toets konden vergelijkingen worden gemaakt tussen de zeven locaties. De betrouwbaarheid van de analysegegevens wordt gedefinieerd als de mate van overeenstemming tussen twee of meerdere beoordelaars (Heuvelmans & Sanders, 1993). De interbeoordelaarsbetrouwbaarheid²¹ werd gescoord met de Cohen's Kappa (Cohen, 1960). Deze toets is een betrouwbaarheidsmaat die gebaseerd is op het bepalen van de echte overeenstemming in de tijd tussen beoordelaars. Het grote voordeel van de Cohen's Kappa is dat gecorrigeerd wordt op de kans dat beoordelaars op grond van toeval overeenstemmen, in tegenstelling tot andere betrouwbaarheidsmaten, zoals het gebruik van correlatiematen. Het Kappacriterium - om te kunnen spreken van goede overeenstemming - verschilt nogal eens van onderzoek tot onderzoek. In dit onderzoek werd geopteerd voor een interbeoordelaarsovereenstemming van $\kappa = 0.70$.

De onderzoeksresultaten

Subscores en totaalscore van de trainers

Tabel 10 geeft een overzicht van de subscores op de drie vaardigheden en de totaalscore. Op de drie vaardigheden (taakstellingen) scoren de trainers zeer hoog. De trainers halen een totaalscore van ongeveer 90% (60/66 en 59.3/66). De verschillen tussen beide beoordelaars wat de scores betreft zijn zeer klein.

Tabel 10: Overzicht van subscores en totaalscore van de trainers volgens twee beoordelaars

Drie vaardigheidstoetsen	Maximaal te behalen punten	Beoordelaar 1			Beoordelaar 2		
		Punten	Range	SD	Punten	Range	SD
Trouw aan programma handleiding	27	22.7	19-27	1.94	22.6	19-27	1.93
Gebruik trainingsvaardigheden	21	19.7	16-21	1.22	19.4	16-21	1.05
Omgevingsbewustzijn tijdens training	18	17.6	16-18	0.62	17.3	16-18	0.58
Totaal	66	60			59.3		

-
19. Aangezien het hier een eerste procesevaluatie betreft is er geen enkele aanleiding om bepaalde items een hoger gewicht toe te kennen dan andere items.
 20. De oorspronkelijke schaal is een vijfpuntsschaal. In het kader van interbeoordelaarsbetrouwbaarheid is het beter te opteren voor een driepuntsschaal; een dichotome schaal (aanwezig/afwezig) van het kenmerk wordt afgeraden (Campbell, Dunette, Arvey & Hellervik, 1973; Golden, Sawicki & Franzen, 1994; Lewis-Beck, 1994). De categorieën 1 en 2 werden samengevoegd tot één rubriek, categorie 3 bleef gehandhaafd en categorieën 4 en 5 werden samengevoegd tot één rubriek.
 21. Wordt ook soms inter-observator overeenstemming genoemd.

Verschillen tussen locaties en sessies

Vervolgens werd onderzocht of er verschillen waren tussen de zeven locaties en tussen de drie sessies. Hypothetisch kan worden verondersteld dat naarmate een programma vordert, de gewenning bij de trainers toeneemt, de concentratie vermindert en groepseffecten een invloed kunnen hebben op de vooropgestelde programmadoelstellingen. Hierdoor zouden verschillen kunnen optreden tussen de zesde, de tiende en de zeventiende sessie. Er waren zeer kleine verschillen in subscores en totaalscores van de trainers tussen de zeven locaties (tabel 11).

Tabel 11: Overzicht van de subscores en totaalscores per locatie

Locaties	NHN intra		Sittard intra		Vught intra		Zwolle intra		Rijnmond extra		NHN extra		Zwolle extra	
	B1	B2	B1	B2	B1	B2	B1	B2	B1	B2	B1	B2	B1	B2
Trouw aan programma handleiding	21.5	22.0	22.7	22.5	24.3	24.8	23.3	22.7	22.5	22.7	23.3	22.7	22.3	21.7
Gebruik trainings-vaardigheden	19.8	19.5	19.6	19.8	19.5	19.1	20.1	19.8	19.4	19.4	19.8	19.4	19.9	18.9
Omgevingsbewustzijn tijdens training	17.7	17.2	17.4	17.1	17.6	17.7	17.8	17.8	17.3	17.3	17.9	17.4	17.8	17.3
Totaal	59.0	58.7	59.7	59.4	61.4	61.6	61.2	60.3	59.2	59.4	61.0	59.5	60.0	57.9

De intramurale training in Vught behaalde de hoogste score (61.6), terwijl de extramurale training in Zwolle, de laagste score behaalde (57.9). De verschillen tussen de locaties zijn klein²². Vervolgens werd onderzocht of er verschillen waren tussen de zesde, de tiende en de zeventiende sessie. De hypothese dat bijvoorbeeld de zeventiende sessie minder goed zou scoren dan de zesde sessie kon worden verworpen. Er waren nauwelijks verschillen in scores tussen de sessies.

Trouw aan de programmahandleiding

Voor het meten van trouw aan de programmahandleiding werd gebruik gemaakt van een schaal bestaande uit negen items (tabel 7). De schaal en items werden op een driepuntenschaal gescoord en leverde een betrouwbaarheidscoëfficiënt op van $Kappa=0.91$ ($p<0.001$). Overeenstemming op grond van de correlatiecoëfficiënt (wat een minder stabiele parameter is) leverde een parameter op van $r=0.88$ ($p<0.001$). Geconcludeerd kan worden dat er een zeer grote overeenkomst bestaat tussen beide beoordelaars.

22. Significante verschillen tussen locaties konden omwille van de kleine aantallen respondenten per cel niet worden berekend. Op grond van gemiddelden in tabel 11 kan geen sprake zijn van significante verschillen.

Gebruik van trainingsvaardigheden

Wat het gebruik van trainingsvaardigheden betreft bedroeg de overeenstemming $Kappa = 0.72$ ($p < 0.001$) en een $r = 0.56$ ($p < 0.001$). Dit betekent dat er een bevredigende tot goede overeenkomst bestaat tussen beide beoordelaars.

Omgevingsbewustzijn tijdens de training

De interbeoordelingscoëfficiënt op omgevingsbewustzijn tijdens de training was zeer laag. Op dit criterium werd een betrouwbaarheidsscore van $Kappa = 0.21$ (ns.) en een $r = 0.05$ (ns) verkregen, wat impliceert dat er zo goed als geen overeenstemming bestond tussen beide beoordelaars. Een mogelijke verklaring kan zijn dat dit criterium items bevatte die moeilijker objectief te scoren waren: de samenwerking tussen de trainers, verloopt het wisselen goed en bewustzijn van responsivity issues. Eerder werd vermeld dat deze drie items dienden te worden geïnterpreteerd als "*De afwezigheid van opvallende en storende elementen met betrekking tot de sfeer, de samenwerking en de wisseling.*" Mogelijk hebben beide beoordelaars hier een andere invulling aan gegeven²³.

Conclusie

Over de zeven locaties heen kan worden geconcludeerd dat de trainers goed tot zeer goed scoorden met betrekking tot de door de werkgroep Interventies opgelegde doelstellingen. Tussen de zeven locaties enerzijds en de drie geëvalueerde sessies anderzijds, waren er nauwelijks verschillen op te merken. Er was een grote mate van overeenstemming tussen de beide beoordelaars met betrekking tot de vaardigheden trouw aan de programmahandleiding en gebruik van trainingsvaardigheden ($kappa > 0.70$). De interbeoordelingscoëfficiënt op omgevingsbewustzijn tijdens de training scoorde daarentegen zeer laag. Een mogelijke verklaring kan zijn dat enkele items onvoldoende helder geoperationaliseerd waren. Op grond hiervan kan worden geconcludeerd dat de trainers op de geëvalueerde punten beantwoordden aan de doelstellingen die vooraf door de werkgroep Interventies werden opgesteld.

6.5 Evaluatie van de sessies

Het 'sessie evaluatieformulier' dient om het functioneren van de trainers op de onderdelen 'responsiviteit en integriteit', 'trouw aan de handleiding', 'gebruik van trainingsvaardigheden' en 'omgaan met de groep' te evalueren. Daarnaast biedt het de mogelijkheid om eventuele verbeterpunten aan te geven. Bij 92% van de sessies is na afloop door de trainer(s) en de interventiecoördinator het sessie-evaluatieformulier ingevuld.

23. Bij navraag bleek onduidelijk wat precies werd bedoeld met opvallende en storende elementen. Beide beoordelaars verklaarden onafhankelijk van elkaar dat niet duidelijk was wanneer bepaalde elementen nu "opvallende en/of storende elementen" waren. Bijgevolg hebben beiden een eigen invulling gegeven van deze items wat mogelijk de oorzaak kan zijn van een lage overeenstemmingsmaat.

Responsiviteit en integriteit

In het 'sessie-evaluatieformulier' wordt allereerst gevraagd welke onderdelen van de bijeenkomst men moeilijk vond om te behandelen. Met name van bepaalde onderdelen van de sessies 11, 12 en 19 vonden de trainers dat zij moeilijk te behandelen waren. In bijlage 4 is per sessie aangegeven hoeveel trainers bepaalde onderdelen lastig te behandelen vonden. Met name 'irrationele gedachten' in de 12^e sessie was volgens de trainers een moeilijk te behandelen onderdeel. Het voeren van het 'moreel debat', dat in meerdere sessies aan bod komt, vormde voor de trainers eveneens een moeilijk onderdeel.

Niet alleen bepaalde onderdelen van de trainingsstof, maar ook de vertaling van de handleiding, de hoeveelheid te behandelen stof en daaraan gekoppeld de tijdsplanning, hebben een aantal trainers voor problemen gesteld. Met name in de 13^e en 16^e sessie leverde een minder goede vertaling bij bepaalde onderdelen problemen op. Volgens een aantal trainers moest met name in de 3^e, 4^e, 8^e, 11^e en 16^e sessie teveel stof behandeld worden, terwijl in sessie 9 juist weinig stof aangeboden wordt. In beide situaties hadden de trainers moeite om te bepalen hoeveel tijd voor de verschillende onderdelen uitgetrokken moest worden. Wanneer teveel stof behandeld moest worden, hebben de trainers doorgaans bepaalde onderdelen ingekort of met minder voorbeelden gewerkt.

Het tweede onderwerp dat in het formulier aan de orde wordt gesteld, betreft het begrip van de deelnemers. Op het formulier dient per sessie aangegeven te worden of er problemen waren bij het begrijpen van onderdelen die tijdens de sessie behandeld werden en zo ja, bij welke onderdelen dat het geval was en hoe de trainer daarmee is omgegaan. In bijlage 5 is per sessie aangegeven met welke onderdelen de deelnemers volgens de trainers moeite hadden om deze te begrijpen.

Met name in de sessies 1, 4, 6, 7, 8, 11 en 12 werden onderwerpen behandeld waarmee de deelnemers moeite hadden om deze te begrijpen. Vooral het zich inleven in de rol van een ander in de 8e sessie werd door de deelnemers op de meeste pilots moeilijk gevonden. Ook de onderwerpen 'je bent wat je eet' (sessie 1), 'waarschijnlijkheden' (sessie 4), assertiviteit (sessie 7), overtuigen (sessie 11) en irrationele gedachten (sessie 12) waren voor deelnemers moeilijk te vatten. Vooral door andere of meer voorbeelden te geven, zaken in eigen woorden uit te leggen, meer tijd te nemen of deelnemers te motiveren hebben de trainers bepaalde moeilijke onderwerpen proberen te verduidelijken.

Met name op de intramurale pilots in Noord-Holland Noord, Sittard en Rijnmond en de pilots in Zwolle is de interactie tussen de trainer en de deelnemers in het verloop van de training op meerdere momenten moeizaam verlopen. Alleen bij de extramurale groep in Noord-Holland Noord was dat bij geen enkele sessie het geval. Bij de gemengde intramurale groep in Zwolle werd de moeizame relatie tussen trainers en deelnemers met name veroorzaakt door een ontluikende liefdesverhouding tussen twee deelnemers. In Noord-Holland Noord is een aantal deelnemers vrijwel van aanvang af het nut van deelname ter discussie blijven stellen. Pas nadat de pilotcoördinator tussenbeide was gekomen, is de rust weergekeerd. Op de extramurale pilot in Zwolle en de intramurale pilots in Rijnmond en Sittard heeft een gebrek aan motivatie bij een aantal deelnemers het verloop van de training bemoeilijkt. Met name tijdens de 5^e, 7^e, 10^e en 14^e sessie is de interactie tussen de trainer en deelnemers op de pilots moeizaam verlopen. Door deelnemers op hun gedrag aan te spreken, storend gedrag te negeren of zaken bespreekbaar te maken hebben de trainers geprobeerd verstoringen te voorkomen.

De trainers hebben op het evaluatieformulier ook kunnen aangeven welke onderdelen in hun ogen goed gegaan waren. Met name het bedenken van voorbeelden, de rollenspelen en de morele debatten zijn volgens de trainers goed verlopen. Dat de deelnemers de leerpunten ook hebben opgepakt, blijkt

volgens de trainers vooral uit de deelname aan de debatten en aan de voorbeelden die door de deelnemers ingebracht werden.

Trouw aan de handleiding programma

Het tweede onderdeel van het evaluatieformulier heeft betrekking op de mate waarin de beide trainers zich tijdens de trainingen hielden aan de handleiding. Daarbij dienen de trainers zowel de eigen als elkaars vaardigheden op een negental aspecten te beoordelen. Deze aspecten zijn gelijk aan die gebruikt zijn bij de analyse van de videobanden.

De vaardigheid op elk van deze aspecten dient op een vijfpuntsschaal te worden gescoord die loopt van 'vaardigheid ver beneden vereiste niveau' (score 1) tot 'vaardigheid ligt boven het vereiste niveau' (score 5). De scores op deze negen aspecten worden opgeteld en omgerekend tot een gemiddelde score. Over alle sessies gezien bedraagt de gemiddelde score op het onderdeel 'trouw aan de handleiding' bij beide trainers 3.9. De laagste gemiddelde score die gegeven is bedraagt 3.0. Slechts bij 4,5% van de sessies scoren de trainers gemiddeld lager dan 3.5.

In onderstaande tabel 12 is voor elk van de negen onderscheiden aspecten weergegeven op hoeveel sessies de trainers elkaars vaardigheden als onvoldoende (score 1 en 2), redelijk (score 3), voldoende (score 4) of ruim voldoende (score 5) beoordeeld hebben.

Tabel 12: Beoordeling vaardigheden trainers wat betreft trouw aan de handleiding

	onvoldoende	redelijk	voldoende	ruim voldoende
Verstaanbaarheid	0,4	3,1	92,8	3,7
Aanbieden in juiste volgorde	1,7	4,6	90,6	3,1
Uitvoering sessie volgens beschrijving	1,4	8,5	88,7	1,4
Stiptheid	2,3	9,5	86,8	1,4
Duidelijke uitleg	0,0	5,1	91,8	3,1
Gebruik extra toevoegingen	0,0	5,8	92,2	2,0
Aandacht voor leerproces	0,0	5,4	91,5	3,1
Aanmoedigen deelnemers linken te leggen	0,0	6,8	90,5	2,7
Aankondigen en beëindigen oefeningen	1,0	6,2	90,1	2,7

Alleen op het aspect 'aanbieden in juiste volgorde' werd bij één sessie aangegeven dat dit ver beneden het vereiste niveau was. Met uitzondering van stiptheid is bij meer dan 90% van de sessies de vaardigheid van de trainers op de verschillende aspecten van trouw aan de handleiding als (ruim) voldoende beoordeeld.

Gebruik van trainingsvaardigheden

In het derde onderdeel van het evaluatieformulier wordt ingegaan op het gebruik van trainingsvaardigheden. Daarbij dienen de trainers elkaars vaardigheden op een zevental aspecten te beoordelen. Ook deze aspecten zijn gelijk aan die gebruikt zijn bij de analyse van de videobanden.

Over alle sessies gezien beoordelen de trainers elkaar wat het gebruik van de onderscheiden trainingsvaardigheden betreft met een gemiddelde score van 4.0. De laagste gemiddelde score die gegeven is bedraagt 3.0. Bij 1,4% van de sessies scoren de trainers gemiddeld lager dan 3.5.

In tabel 13 is voor elk van de zeven onderscheiden aspecten weergegeven op hoeveel sessies de trainers elkaars vaardigheden als onvoldoende, redelijk of voldoende beoordeeld hebben.

Tabel 13: Beoordeling van vaardigheden trainers wat betreft gebruik trainingsvaardigheden

	onvoldoende	redelijk	voldoende	ruim voldoende
Gebruik open vragen	0,0	10,9	88,1	1,0
Actief luisteren	0,0	1,4	95,2	3,4
Samenvatten/betrekken aanvullingen deelnemers	0,0	5,7	91,6	2,7
Geen afwijzende houding	0,4	2,7	94,2	2,7
Aanmoedigen deelnemers	0,0	6,1	93,2	0,7
Gebruik motivationele gesprekstechnieken	1,0	9,1	89,9	0,0
Positieve feedback	0,0	4,4	93,9	1,7

Op vrijwel alle onderscheiden aspecten is bij meer dan 90% van de sessies door de trainers in (ruim) voldoende mate gebruik gemaakt van de verschillende trainingsvaardigheden. Alleen motivationele gesprekstechnieken en het niet aannemen van een afwijzende houding is bij een klein aantal sessies in onvoldoende mate toegepast.

Omgaan met de groep

Het laatste deel van het evaluatieformulier gaat in op de wijze waarop de trainers met de deelnemers zijn omgegaan. Daarbij dient gelet te worden op het gebruik van de volgende vaardigheden:

- bewustzijn van responsivity issues (aanpassen stijl aan de deelnemers);
- passend taalgebruik;
- samenwerking met andere trainer;
- juiste toepassing materiaal;
- leiding over de groep en
- betrekken deelnemers.

De eerste drie aspecten en het laatste aspect is ook bij de analyse van de video-opnames meegenomen.

Ook wat de wijze van omgaan met de groep betreft beoordelen de trainers elkaar met een gemiddelde score van 4.0. De laagste gemiddelde score die gegeven is, bedraagt 3.1. Bij 1,7% van de sessies scoren de trainers gemiddeld lager dan 3.5.

In onderstaande tabel 14 is voor elk van de aspecten weergegeven op hoeveel sessies de trainers elkaars vaardigheden als onvoldoende, redelijk of (ruim) voldoende beoordeeld hebben.

Tabel 14: *Beoordeling van vaardigheden trainers wat betreft omgaan met de groep*

	onvoldoende	redelijk	voldoende	ruim voldoende
Bewustzijn van responsivity issues	0,0	2,4	94,2	3,4
Passend taalgebruik	0,0	0,7	93,8	5,5
Samenwerking met andere trainer	0,0	1,4	93,8	4,8
Juiste toepassing materiaal	0,4	2,7	95,5	1,4
Leiding over groep	0,7	6,8	91,1	1,4
Betrekken deelnemers	0,7	9,2	98,0	2,1

Op alle zes onderscheiden aspecten is bij meer dan 90% van de sessies door de trainers in (ruim) voldoende mate gebruik gemaakt van de verschillende omgangsvaardigheden. Alleen een juiste toepassing van het materiaal, het leiden van de groep en het betrekken van de deelnemers bij de training worden bij een klein aantal sessies als onvoldoende mate aangemerkt.

Assessment trainers

Doel van het sessie-evaluatieformulier is onder andere ook om de sterke en minder sterke punten van de trainers aan te geven om daardoor de trainingsvaardigheden verder te verbeteren. Met name in de eerste helft van de training zijn de evaluatieformulieren op dit punt nog trouw ingevuld. Naar het einde toe is dat vrijwel nergens meer het geval geweest.

Sterke punten van de trainers waren met name de rustige manier van optreden, het duidelijk uitleggen van de lesstof, het betrekken van de deelnemers bij de training, het enthousiasmeren van de deelnemers en het omgaan met negatief gedrag. Vaardigheden waarin de trainers zich nog wat verder zouden moeten ontwikkelen zijn met name het 'socratisch bevragen', het betrekken van de gehele groep bij bepaalde oefeningen, het vermijden van een belerende houding, het geven van herkenbare voorbeelden en het tempo erin houden.

6.6 Ingeschatte effecten

In het programma is er in voorzien dat de trainers na afloop van het trainingsprogramma voor elke deelnemer een eindverslag opmaken. In dit eindrapport moet allereerst worden genoteerd bij hoeveel sessies de deelnemer aanwezig is geweest en of deze inhaalsessies heeft gevolgd. Daarnaast dient de (gemiddelde) score voor de mate van inzet en voor het begripsniveau, zoals op het evaluatieformulier van de deelnemers voor elke sessie is aangegeven, te worden ingevuld. Vervolgens moet op een zevental aspecten van denkvaardigheden, te weten interpersoonlijke probleemoplossing, sociale vaardigheden, cognitieve stijl, zelfbeheersing, verbreden van de sociale blik, moreel redeneren en kritisch redeneren de behaalde vooruitgang qua begrip, prestatie en gebruik buiten de sessie te worden aangegeven. Vervolgens kunnen eventuele aandachtsgebieden voor verdere ontwikkeling en mogelijke risicosituaties worden genoteerd. Deze rapportage moet vervolgens worden voorgelegd aan de deelnemer met de vraag of deze zich hierin kan vinden. Daarnaast wordt aan de betreffende deelnemer gevraagd om aan te geven wat deze verder nog zou moeten ontwikkelen om te voorkomen dat hij in de toekomst opnieuw een delict zal plegen. Hoewel op basis van deze gegevens een wat meer gefundeerde inschatting gegeven zou kunnen worden van de eventuele effecten van de training is dit in het kader van de procesevaluatie niet mogelijk gebleken omdat voor geen enkele deelnemer een dergelijk

eindrapport is opgemaakt. Voor een inschatting van de mogelijke effecten moeten we ons daarom baseren op de informatie die trainers en deelnemers tijdens de interviews daarover verstrekt hebben.

Volgens de *trainers* is het moeilijk in te schatten of het programma op termijn ook daadwerkelijk effect zal hebben op recidivisme. De meeste trainers verwachten wel dat bepaalde deelnemers door de vele herhalingen en de intensiteit van de training geleerd hebben om breder te kijken, minder impulsief te reageren, na te gaan wat voor- en nadelen zijn, nee te zeggen en te luisteren. Een aantal trainers zegt geconstateerd te hebben dat bepaalde deelnemers naarmate de training vorderde anders gingen reageren op situaties. Uit contacten met begeleiders van de deelnemers is ook duidelijk geworden dat bepaalde deelnemers anders zijn gaan reageren op moeilijke situaties. Zo heeft een deelnemer die een conflict had met een groepsleider een gesprek om de zaak op te lossen voorbereid zoals hij dat tijdens de training geleerd had. Sommige deelnemers hebben ook zelf aangegeven dat zij anders zijn gaan reageren. De meeste trainers vinden wel dat, wil de training ook op termijn effect sorteren, de opgedane kennis warm gehouden moet worden door steun vanuit de directe omgeving of het organiseren van opfrisbijeenkomsten.

Met uitzondering van de intramurale groep in Noord-Holland Noord en de extramurale groep in Rijnmond vonden vrijwel alle *deelnemers* met wie gesproken is dat de training effect heeft gehad op hun manier van denken. Zij vonden dat zij nu dieper nadenken over bepaalde zaken, minder impulsief reageren en ook nagaan wat de gevolgen kunnen zijn van hun doen en laten. Sommige deelnemers gaven aan dat zij het geleerde ook al in de praktijk toepasten. Voor intramurale deelnemers lijkt dit echter moeilijker te zijn dan voor de extramurale deelnemers omdat dit bij medege-detineerden tot bepaalde ongewenste reacties aanleiding kon geven. Wil het programma echt beklijven dan is het volgens de deelnemers wel noodzakelijk om te blijven oefenen.

6.7 Vragenlijsten voor- en nameting

Volgens het contract dat met de National Probation Office is afgesloten moet in Nederland met dezelfde vragenlijsten worden gewerkt als in Engeland om de resultaten te kunnen vergelijken. Omdat er twijfels waren of de Engelse vragenlijsten ook in de Nederlandse detentiesituatie van toepassing zijn is besloten om, aanvullend, ook drie (in Nederland gevalideerde) vragenlijsten in te zetten. Zowel bij de voor- als bij de nameting krijgen de deelnemers dezelfde vragenlijsten voorgelegd. Naast een voorblad met een aantal vragen over persoonsgegevens (naam, geboortedatum, geboorteplaats, geboorteland) en de naam van de pilot dienen zeven vragenlijsten ingevuld te worden. Met het oog op de toekomstige effectmeting en om de recidive van deelnemers vast te kunnen stellen diende de interventiecoördinator op het formulier aan te geven of de gegevens afkomstig waren van de voor- of de nameting en moest ook het parketnummer genoteerd worden. De deelnemers hebben de navolgende vragenlijsten voorgelegd gekregen:

1. Vragenlijst 'Denken en doen' (Impulsivity Scale van Eysenck en Gough Socialisation Scale) bestaande uit 67 items om de mate van impulsiviteit en socialisatie vast te stellen.
2. Vragenlijst 'Problemen oplossen' (Social Problem Solving Questionnaire, Freedman en Clark). Hierbij worden 10 realistische probleemsituaties met daarbij telkens 5 mogelijke oplossingen aangeboden. Aan de respondenten wordt gevraagd de drie in hun ogen beste oplossingen aan te geven en te rangordenen. Daarnaast wordt ook bij elke situatie gevraagd om zelf alternatieve oplossingen te bedenken.

3. Vragenlijst 'Eigen invloed' (Locus of control, Craig, Franklin en Andrews) bestaande uit 18 items om vast te stellen in welke mate men gebeurtenissen ziet als een gevolg van het eigen gedrag.
4. Vragenlijst 'Criminaliteit'. Deze vragenlijst is een samenvoeging van de Crime Pics II (Frude, Honess en Maguire) die bestaat uit 20 items en 17 items uit de Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS, Walters) die beogen de houding tegenover crimineel gedrag vast te stellen.
5. Vragenlijst 'Manieren van denken' (Barratt Impulsivity Scale) bestaat uit 30 items en is bedoeld om verschillen in de manier van denken in situaties in beeld te brengen.
6. Vragenlijst 'Denken, voelen en doen' is ontwikkeld in het kader van The MacArthur Violence Risk Assessment Study (Navaco) en bestaat uit 48 items die ingaan op wat mensen denken, voelen en doen.
7. De laatste vragenlijst is eveneens ontwikkeld in het kader van The MacArthur Violence Risk Assessment Study (Navaco) en bestaat uit 25 situatiebeschrijvingen van hoe mensen kunnen denken, voelen en zich gedragen.

De deelnemers hebben in totaal tweemaal 255 vragen en situaties moeten beantwoorden.

Voormeting

Van 84 van de in 91 deelnemers is de vragenlijst van de voormeting beschikbaar. Van twee deelnemers van de intramurale groep in Noord-Holland Noord, een deelnemer van de intramurale groep in Rijnmond en vier deelnemers van de extramurale groep in Rijnmond ontbreken de vragenlijsten. Eerder hebben we gezien dat drie personen van de extramurale groep in Rijnmond die zouden deelnemen aan de training niet gestart zijn. Deze personen zijn ook niet bij de voormeting aanwezig geweest. Navraag bij de betreffende pilot- en interventiecoördinatoren heeft geen duidelijkheid kunnen geven of de andere vier vragenlijsten al dan niet zijn ingevuld.

Met name bij de deelnemers in Noord-Holland Noord zijn de voorbladen met de persoonsgegevens onvolledig ingevuld. Van de intramurale groep hebben twee deelnemers een fictieve naam opgegeven en ontbrak bij twee personen het parketnummer. Van de extramurale groep ontbrak dit laatste gegeven bij alle deelnemers. Met name de vragenlijst 'Problemen oplossen' blijkt veel deelnemers voor problemen gesteld te hebben. Ongeveer 20% van de deelnemers heeft bij de voorgelegde probleemsituaties geen of minder dan drie oplossingen aangegeven dan wel geen rangordening aangebracht. Bij de meeste situaties zijn ook geen andere oplossingen aangegeven.

Twee deelnemers hebben alleen de eerste vragenlijst ingevuld en de andere vragenlijsten overgeslagen en twee andere deelnemers zijn na de vragenlijst "Problemen oplossen" gestopt, waarvan een persoon aangaf de vragen niet goed te begrijpen vanwege een gebrekkige kennis van de Nederlandse taal. Nog eens drie andere deelnemers hebben de laatste drie vragenlijsten niet meer ingevuld.

Wat de meer inhoudelijke kanten van de gebruikte vragenlijsten betreft komt met name een aantal items van de vragenlijst 'Denken en doen' bij deze doelgroepen enigszins vreemd over. Dit geldt met name voor de items 'Mijn ouders laten mij zelf mijn beslissingen nemen' en 'Ik heb nog nooit problemen met de politie gehad'. Ook zijn alle in de vragenlijst 'Probleem oplossen' voorgelegde probleemsituaties in de 'hij-vorm' geformuleerd wat voor sommige vrouwelijke deelnemers reden was om de tekst aan te passen. Een aantal items komt in vrijwel identieke formulering in meerdere vragenlijsten voor (bijvoorbeeld 'ik spaar regelmatig wat geld' (item 3 vragenlijst 'Denken en doen') en 'ik leg

regelmatig geld opzij' (item 8 vragenlijst 'Manieren van denken'). Verder blijkt in de vragenlijst 'Manieren van denken' twee identiek geformuleerde items voor te komen (item 2 en 15).

Nameting

Van de 70 deelnemers die de training met succes hebben afgerond hebben er 65 ook deelgenomen aan de nameting. Van een deelnemer van de intramurale groep in Noord-Holland Noord, twee deelnemers van de extramurale groep in Rijnmond en twee deelnemers van de extramurale groep in Noord-Holland Noord ontbreken de vragenlijsten omdat zij niet bij de nameting aanwezig zijn geweest. Ook bij de nameting zijn de voorbladen niet in alle gevallen volledig ingevuld. Op vrijwel geen enkele vragenlijst was aangegeven dat deze betrekking had op de nameting. In Noord-Holland Noord was ook nu weer het parketnummer niet ingevuld.

Evenals bij de voormeting is ook bij de nameting vooral het invullen de vragenlijst 'Problemen oplossen' voor veel deelnemers moeilijk gebleken. Ongeveer 15% van de deelnemers heeft geen of minder dan drie oplossingen aangegeven dan wel geen rangordening aangebracht. Ook nu zijn bij de meeste situaties geen andere oplossingen aangegeven.

Drie deelnemers hebben een van de vragenlijsten niet ingevuld. Voor zover valt te achterhalen hebben zeker twee deelnemers de laatste twee vragenlijsten 'blind' ingevuld. In beide gevallen is bij elk item dezelfde score omcirkeld.

6.8 Conclusie

Zowel de deelnemers als de trainers en interventiecoördinatoren zijn tevreden over het ETS-Cova-programma. De meeste trainers en interventiecoördinatoren vinden wel dat de handleiding op onderdelen zou moeten worden bijgesteld. Daarnaast zou de duur van de sessies uitgebreid moeten worden en zou in een extra sessie moeten worden voorzien.

Analyse van de sessie-evaluatieformulieren toont aan dat er een grote mate van overstemming was tussen de trainers met betrekking tot de vaardigheden 'trouw aan de programmahandleiding', 'gebruik van trainingsvaardigheden' en 'omgaan met de groep'. Op alle onderscheiden aspecten werd bij meer dan 90% van de sessies door de trainers in (ruim) voldoende mate gebruik gemaakt van de verschillende vaardigheden. Deze resultaten ondersteunen grotendeels de uitkomsten van de beoordelingen van deze vaardigheden op basis van de video-opnames.

Hoewel echte effecten van het volgen van ETS-Cova op basis van de procesevaluatie niet kunnen worden vastgesteld geven deelnemers wel aan dat het programma hun denken heeft beïnvloed. De trainers delen deze opvatting.

Het invullen van de vragenlijsten bij de voor- en nameting blijkt veel tijd en concentratie te vergen van de deelnemers. Dit leidt ertoe dat deelnemers afhaken of 'blind' gaan invullen.

7 Samenvatting, conclusie en aanbevelingen

Samenvatting

Onderzoek toont aan dat een groot deel van de (ex-)gedetineerden problemen heeft op het gebied van cognitieve vaardigheden. Interventies, gericht op het verbeteren van de cognitieve vaardigheden, kunnen leiden tot een betere sociale aanpassing en vermindering van recidive. Omdat dergelijke programma's in Nederland niet beschikbaar zijn, heeft de Werkgroep Interventies van het programma Terugdringen Recidive besloten het in Engeland effectief gebleken programma -Enhanced Thinking Skills (ETS)- te vertalen (ETS-Cova) en in Nederland in te voeren. Uit de inhoudelijke bestudering van het ETS-Covaprogramma blijkt dat dit aansluit bij de doelstelling om de cognitieve vaardigheden te verbeteren die ten grondslag liggen aan het pro-sociaal denken en handelen van (ex-) gedetineerden. Om te bepalen of ETS-Cova ook in de Nederlandse situatie onder gedetineerden (intramuraal) en reclasseringscliënten (extramuraal) uitvoerbaar is, werd het programma eerst op acht locaties uitgetest. Door middel van een procesevaluatie is nagegaan hoe de in- en uitvoering van het programma op de pilotlocaties is verlopen, welke knelpunten zich daarbij hebben voorgedaan en of het programma is uitgevoerd zoals in de handleiding is aangegeven.

De invoeringsfase

In mei 2003 is gestart met de voorbereiding. De invoering van de interventie is traag op gang gekomen en ook verder moeizaam verlopen. Op sommige pilots hadden andere activiteiten duidelijk meer prioriteit dan ETS-Cova, was er weinig draagvlak voor het introduceren van het programma of beschikte de pilotcoördinator over te weinig mandaat om zaken goed te kunnen regelen. Doordat de interventiecoördinatoren vanwege tussentijdse bezuinigingen pas in een laat stadium konden worden aangesteld, hebben zij de pilotcoördinatoren niet kunnen ondersteunen bij de voorbereiding. De projectleider van de Werkgroep Interventies heeft bovendien geruime tijd de taken van de interventiecoördinatoren moeten waarnemen. Dat heeft geleid tot onduidelijkheden en oponthoud.

Volgens plan zouden tien trainers aangetrokken worden, gelijkelijk afkomstig uit het gevangeniswezen en de reclassering. Uiteindelijk zijn acht trainers gevonden, waarvan er één afkomstig was uit het gevangeniswezen. Hierdoor hebben de interventiecoördinatoren meer trainingen moeten geven dan vooraf was voorzien.

Voor de werving van deelnemers is vooraf een aantal criteria opgesteld (18 jaar of ouder, een geldige verblijfsstatus, een redelijke kennis van de Nederlandse taal, in een groep kunnen functioneren en geen al te lang strafrestance hebben na beëindiging van het programma). Op de meeste pilots is bij de werving van de deelnemers nauwelijks gekeken naar de beheersing van de Nederlandse taal en het sociaal functioneren.

Met name op twee van de drie extramurale pilots is de werving van de deelnemers moeizaam verlopen, vooral vanwege een gebrek aan kennis over wat ETS-Cova nu precies inhoudt. Daarnaast beschikten de pilotcoördinatoren over te weinig mandaat om trajectbegeleiders en unitmanagers op hun verantwoordelijkheden aan te spreken.

Om de geschiktheid voor deelname aan het programma in te schatten, werd gebruik gemaakt van de RISC. In principe zouden personen die een gemiddeld recidiverisico en een tekort aan cognitieve vaardigheden hadden aan de training kunnen deelnemen.

Ondanks de opstartproblemen zijn uiteindelijk 91 van de geplande 96 deelnemers geselecteerd. Om de groepen op tijd vol te krijgen, werden bij sommige pilots personen, die niet aan de criteria voldeden maar door de begeleiders wel geschikt geacht werden, toch toegelaten tot de training. In totaal hadden 22 deelnemers een laag of hoog recidiverisico en 46 deelnemers geen gemiddeld tekort qua 'denkpatronen' en/of 'houding'.

De uitvoering van de interventie

Eind februari 2004 zijn de pilots van start gegaan. Volgens de pilotcoördinatoren is de uitvoeringsfase vrijwel probleemloos verlopen. De trainers en interventiecoördinatoren zijn op onderdelen minder tevreden.

Op de pilots waar bij de selectie van de deelnemers expliciet was gelet op de motivatie van de deelnemers is de uitvoeringsfase volgens trainers en deelnemers beter verlopen dan op de andere pilots. Het extrinsiek motiveren van kandidaten om deel te nemen aan het programma door het aanbieden van positieve of negatieve *incentives* bleek in de praktijk minder goed te werken.

De pilots waar men ervaring had met het geven van trainingen, het personeel goed geïnformeerd was en ook het belang van ETS-Cova inzag, kenden minder problemen dan de andere pilots. Ook de inzet, betrokkenheid en sturingsmogelijkheden van de pilotcoördinator en de mate waarin ETS-Cova binnen de organisatie gedragen werd bleken van invloed te zijn op het verloop van de trainingen.

De training zelf is een succes gebleken. Van de oorspronkelijke 91 deelnemers hebben er 70 (77%) de training afgerond. Het uitvalpercentage lag bij de intramurale groepen (13%) duidelijk lager dan bij de groepen reclasseringscliënten (42%). Niet de cognitieve vaardigheden, maar de mate van sociaal functioneren blijkt bepalend te zijn voor het met succes afronden van de training. Belangrijkste redenen van uitval waren herhaaldelijke afwezigheid, storend gedrag tijdens de training en gebrek aan motivatie.

De vraag welke kosten gemoeid zijn met het uitvoeren van ETS-Cova kon in de procesevaluatie niet beantwoord worden omdat de daarvoor benodigde informatie nog niet beschikbaar was.

Het ETS-Covaprogramma

Voor de effectiviteit van ETS-Cova is het van groot belang dat het programma precies zo uitgevoerd wordt als in de handleiding is beschreven en de trainers over de vereiste vaardigheden beschikken. Op vrijwel alle pilots is het programma uitgevoerd zoals is voorgeschreven. Uit de analyse van de video-opnames van de trainers en de evaluaties van de sessies bleek dat er een grote mate van overstemming bestond tussen de trainers met betrekking tot de vereiste vaardigheden. Op alle onderscheiden aspecten werd bij meer dan 90% van de sessies door de trainers in (ruim) voldoende mate gebruik gemaakt van deze vaardigheden.

Vrijwel alle trainers en interventiecoördinatoren achtten het sessie-evaluatieformulier minder goed bruikbaar. De meeste trainers zien meer in het bijhouden van een soort logboek waarin opvallende zaken betreffende deelnemers en de training bijgehouden kunnen worden.

Zowel de pilotcoördinatoren, deelnemers als trainers gaven aan tamelijk tevreden te zijn over ETS-Cova. Volgens de trainers was het aantal sessies niet toereikend om de volledige trainingsstof goed te behandelen. Ook vonden zij de tijd die voor de sessies was uitgetrokken te kort om de voorgeschreven stof te kunnen behandelen en miste men indicaties van de tijd die het mocht kosten om bepaalde onderdelen te behandelen. Op de meeste locaties konden om praktische redenen geen inhaalsessies georganiseerd worden voor deelnemers die bij een sessie niet aanwezig waren.

Om op termijn de effecten van de training te kunnen nagaan werd aan de deelnemers zowel voorafgaande als na afloop van de training een uitgebreide set vragenlijsten voorgelegd. Vanwege het grote aantal vragen haakten sommige deelnemers tussentijds af of vulde men vragen ‘blind’ in.

Conclusies

Ondanks de aanloopproblemen is de testfase van ETS-Cova uiteindelijk toch tot een goed einde gebracht. De voorbereiding en uitvoering van de testfase zijn met een aantal problemen gepaard gegaan die aanpassing behoeven. Met name de gehanteerde wervings- en selectieprocedure is voor verbetering vatbaar. De belangrijkste andere problemen hebben betrekking op het gebrek aan draagvlak om actief te participeren in het uittesten van ETS-Cova, het aantal ingezette trainers en de kwaliteit van instrumentarium.

Uit de evaluatie van de testfase van ETS-Cova blijkt dat:

- de aanwezigheid van een breed *draagvlak* bij leidinggevenden en medewerkers binnen de inrichtingen een cruciale factor is voor een succesvolle uitvoering van de pilot;
- locaties die reeds *ervaring hebben* met specifieke programma's meer flexibel zijn om te participeren aan ETS-Cova;
- het succes van de pilots mede afhangt van de mate waarin de pilotcoördinatoren binnen de instelling *mandaat* hebben om zelfstandig en oplossingsgericht te kunnen opereren en van duidelijke en concrete *afspraken over financiering, taak- en verantwoordelijkheidsverdeling*.

Wat de *inzet van de trainers* toont de evaluatie van de testfase van ETS-Cova aan dat:

- acht in plaats van tien trainers zijn opgeleid, waarvan één trainer afkomstig is uit het gevangeniswezen;
- de trainers goed hebben gefunctioneerd, maar behoefte hebben aan aanvullende inhoudelijke begeleiding.

Wat het *gebruikte instrumentarium* betreft blijkt uit de evaluatie van de testfase van ETS-Cova dat:

- het aantal sessies en de duur van de sessies volgens de interventiecoördinatoren en de trainers te beperkt is;
- het verzamelen van de informatie (uit RISc's, registratie- en evaluatieformulieren) moeizaam is verlopen, evaluaties van deelnemers en bijeenkomsten niet consequent hebben plaatsgevonden en belangrijke gegevens voor het vaststellen van het effect van het trainingsprogramma ontbraken;
- het invullen van de vragenlijsten bij de voor- en nameting een groot tijdsbeslag legt op de deelnemers en de trainers en onderdelen van de vragenlijsten door de deelnemers niet goed begrepen worden.

Aanbevelingen

Om een aantal redenen verdient het aanbeveling om de eerste testfase van het programma ETS-Cova een vervolg te geven. Een eerste reden heeft betrekking op de noodzaak van een draagvlak op locatie-niveau. Een tweede reden heeft betrekking op de werving en selectie van deelnemers. Een derde reden betreft de werving van de trainers en een vierde reden heeft betrekking op de kwaliteit van het instrumentarium.

Op een aantal locaties is het draagvlak om actief te participeren in het uittesten van ETS-Cova niet groot geweest. Ten behoeve van een succesvolle voortzetting van de testfase zou daarom moeten worden uitgegaan van de intrinsieke motivatie van instellingen om mee te doen.

De interventiecoördinatoren hebben een belangrijke taak om de pilotcoördinatoren organisatorisch en inhoudelijk zo goed mogelijk te faciliteren en te ondersteunen bij de inrichting van de pilots. Ook dienen de participerende instellingen de pilotcoördinatoren het mandaat te geven om andere medewerkers die bij de uitvoering van het programma betrokken zijn, aan te sturen. Dienaangaande zouden duidelijke afspraken moeten worden gemaakt en geboekstaafd, bijvoorbeeld in de vorm van een convenant. Om de uitvoeringsafwijkingen tussen de pilots (met het oog op de effectmeting) zo veel mogelijk te beperken, is periodiek overleg tussen de implementatiecoördinator en de pilotcoördinatoren enerzijds en tussen de pilotcoördinatoren onderling anderzijds van groot belang.

Uit de evaluatie van de testfase van ETS-Cova blijkt dat de werving en selectie van deelnemers verbetering behoeft. Naast criteria als het strafrestant en de leeftijd zou meer aandacht moeten uitgaan naar de motivatie, de intellectuele vermogens en de taalvaardigheid van de deelnemers.

Het is aan te bevelen dat de vaste begeleiders van de deelnemers zich door middel van een voorselectie op gestructureerde wijze een oordeel vormen over de slagingskansen van potentiële deelnemers. Bovendien kan een voorselectie worden ingezet om potentiële deelnemers goed te informeren over het trainingsprogramma, alsmede om hun intrinsieke motivatie te toetsen. Pas daarna zou de RISc moeten worden afgenomen. Aangezien blijkt dat met name het sociaal functioneren van deelnemers een voorspellende waarde heeft voor succesvolle participatie in het ETS-Cova programma, is het van belang om naast de totale RISc-score en de cognitieve vaardigheden vooral ook de score op het onderdeel 'sociaal functioneren' in de selectie van deelnemers te betrekken.

In het licht van de conclusies is het verder aan te bevelen om te investeren in de werving van nieuwe trainers. Deze nieuwe trainers zijn bij voorkeur afkomstig uit het gevangeniswezen. De werving van deze trainers zou idealiter plaatsvinden binnen de pilotinstellingen zelf. Bovendien is het van belang om de trainers inhoudelijk te blijven begeleiden.

Met het oog op de uitvoering van het ETS-Covaprogramma zou overwogen kunnen worden om de standaardduur van een trainingssessie uit te breiden naar 2,5 uur en in de handleiding bij de training tijdsindicaties per onderdeel op te nemen.

Om de invloed van ETS-Cova en de kwaliteit van het programma zo goed mogelijk te kunnen bepalen, is het van groot belang om gestandaardiseerde evaluatieformulieren te gebruiken die aansluiten bij het cognitieve niveau van de deelnemers. In de testfase is dit onvoldoende gebeurd. Om deze situatie in de voortgezette testfase te vermijden, dienen de trainers, pilot- en interventiecoördinatoren terdege doordrongen te zijn van het belang van registraties en evaluaties. De pilot- en interventiecoördinatoren moeten er op toezien dat tijdens de trainingssessies alle activiteiten ten behoeve van registratie en evaluatie stipt worden uitgevoerd en dat het verzamelen van de ingevulde vragenlijsten per locatie efficiënt gebeurt. Tenslotte is het belangrijk om te onderzoeken of de huidige vragenlijsten ten behoeve van de evaluatie van het trainingsprogramma aangepast c.q. ingekort kunnen worden. De deelnemers wordt in de huidige situatie gevraagd om in totaal 225 items te scoren. Dat vergt (te) veel van de doelgroep. Beperking van het aantal items is aanbevelenswaard, mede omdat enkele vragenlijsten elkaar conceptueel overlappen.

Summary

Interventions aimed at improving cognitive skills can lead to increased social adaptation and a reduction in reconviction of (ex) prisoners. Because such programmes are unavailable in the Netherlands, the 'Werkgroep Interventies' (Study group Interventions) of the program 'Terugdringen Recidive' (Decreasing Recidivism) decided to translate the programme Enhanced Thinking Skills (ETS) that had proved effective in the United Kingdom. The translated version (ETS-Cova) was implemented in the Netherlands.

The program consists of 20 sessions of approximately two hours and is run group wise. There are two sessions a week. The total duration of the intervention is approximately ten weeks. A group consists of at most 12 persons.

To determine whether or not the ETS-Cova program is viable in the Dutch situation, the program was tested at eight locations. Within each location and per training group a pilot coordinator was appointed. The pilot coordinator was responsible for the local preparation and execution of the program. For the pilot three nationally operating intervention coordinators were hired and managed by the project leader of the 'Werkgroep Interventies'. The intervention coordinators, amongst others, had to coach the tutors and keep track of the preparations and execution of the program on the locations. Next to that they also ran a number of trainings.

A process evaluation has established how the implementation and execution of the program went, which bottlenecks arose and whether the program has been executed according to the instructions in the manual.

The implementation phase

The implementation of the program had a slow start and ran a difficult course. At some locations other activities obviously had more priority than ETS-Cova, there was little support for the introduction of the program or the pilot coordinator did not have sufficient mandate to arrange everything. Due to intervening budget cuts the intervention coordinators could only be hired in a late stage. Therefore they have not been able to support the pilot coordinators with the preparations. The project leader of the 'Werkgroep Interventies' had to take over these duties of the intervention coordinators. This resulted in a lack of clarity and delay.

According to the plan, ten tutors would be hired, evenly recruited from prisons and resettlement organisations. In the end eight tutors were found, of which one was recruited from a prison. Because of this the intervention coordinators had to run many more trainings than anticipated.

For the recruitment of participants a number of criteria were drawn up in advance (18 years or older, a legal residence permit, a reasonable knowledge of the Dutch language, the ability to function in a group and a not too long resulting imprisonment after the completion of the program). At most locations mastery of the Dutch language and the ability to function in a group were hardly taken into consideration when it came to recruiting participants.

To estimate the suitability for participation in the program, the RISC was used. In principle, persons with an average risk of recidivism and a lack of cognitive skills could participate in the program. To fill up the groups on time, in some locations persons that did not meet the criteria but were found suitable by the pilot coordinator were allowed into the training. Despite the start up problems eventually 91 of the planned 96 participants were selected.

The execution of the program

On the locations where the selection of participants explicitly included the motivation of the participant, according to both tutors and participants, the execution phase has run better than on the other locations. The extrinsic motivating of the participants to participate in the program by offering positive and negative *incentives* worked out less good.

The locations where people had experience in running trainings, the personnel had been well informed and endorsed the importance of ETS-Cova, knew less problems than the other locations. Also the effort, commitment and steering possibilities of the pilot coordinator and the support for ETS-Cova within the organisation turned out to have an influence on the course of the training.

Despite the start up problems, in the end 70 of the original 91 participants (77 percent) have completed the training. The percentage of drop outs was considerably lower for the intramural groups (13 percent) than for the groups of resettlement clients (42 percent). Not the cognitive skills but the level of social functioning proves to be determinative for the successful completion of the training. The most important reasons for drop out were repeated absence, disrupting behaviour during the training and lack of motivation.

The question of costs involved with the execution of ETS-Cova could not be answered in the process evaluation because the necessary information was not yet available.

The ETS-Cova program

For the effectiveness of the ETSCova programme, it is of great importance that the program is executed strictly according to the instructions in the manual and that the tutors possess the required competences. On nearly all locations the program was executed as prescribed. The analysis of the video footage of the tutors and the evaluations of the sessions showed that the tutors possessed the required competences to a (more than) adequate extent.

Both the pilot coordinators, participants and tutors indicated to be satisfied with ETS-Cova. According to the tutors, the number of sessions was insufficient to cover the complete course load. The time that was ascribed to the sessions was too short to cover the prescribed material. The tutors also missed time indications for the coverage of specific parts.

To examine the effects of the training over a course of time, an extensive set of questionnaires was given to the participants both prior to and after the conclusion of the training. Because of the large number of questions, some participants stopped filling out halfway through the questionnaires or filled them out 'blindly'.

Recommendations

Because the preparation and execution of the testing of ETS-Cova experienced some problems on a number of parts, we recommend a follow up on the first test phase. For a successful continuation of the test phase, the intrinsic motivation of the organisations to participate should be leading. In order to reach the right group of participants, the recruitment should pay more attention to motivation, cognitive skills and language skills of the participants. Because particularly the social functioning of the participants turns out to have a predictive value for successful participation in the ETS-Cova program, it is important to involve the score on 'social functioning' in the selection of participants next to the total RISC-score and cognitive skills.

In light of the conclusions we also recommend to invest in the recruitment of new tutors, preferably from prisons.

With regard of the execution of the program it is advisable to extent the length of a training session to 2,5 hours and to include a time indication per part in the manual.

To determine the influence and quality of the program as good as possible, tutors, pilot coordinators and intervention coordinators need to be well aware of the importance of registrations and evaluations. Lastly we recommend examining whether the current, very extensive questionnaires for the evaluation of the program can be modified or shortened.

Geraadpleegde literatuur

- Adviesbureau Van Montfoort (2003).
Handleiding RISC, Woerden, Van Montfoort.
- Andrews, D.A., I. Zinger, R.D. Hoge, J. Bonta, . et al. (1990).
Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28, 369-404.
- Beck, A.T. & Freeman, A. (1990).
Cognitive Therapy of Personality Disorders. New York: The Guilford Press;
- Beck, J.S.(1995).
Cognitive Therapy: Basics and Beyond. New York: The Guilford Press.
- Beenackers, E.M.Th. (2000).
Effectiviteit van sanctieprogramma's: bouwstenen voor een toetsingskader. Den Haag: WODC.
- Beenackers, E.M.Th. (2001).
Effectiviteit van sanctieprogramma's: op zoek naar interventies die werken. Den Haag: WODC.
- Bogaerts, S., J. Goethals en G. Vervaeke (2001).
Risicotaxatie bij seksuele delinquenten. In J. Casselman, J. Goethals, F. Goossens, et al. (eds.).
Veiligheid, een illusie. Theorie, onderzoek en praktijk (pp. 195-205), Brussel: Politeia.
- Bogaerts, S., T. Poiesz, en T. Spapens (2003).
Gedragsverandering bij seksuele delinquenten: de constructie van een multiplicatief model als ondersteuning bij besluitvorming. Multidisciplinair Forensisch onderzoek. Universitaire Pers Leuven.
- Bogaerts, S., G. Vervaeke, G. en J.Goethals (2004).
Interpersonal factors in the explanation of familial and non-familial paedophilia. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 16: 37-47.
- Bonta, J. (2002).
An overview of the What Works literature and its relevance to England and Wales. Home Office and National Probation Service, 12 March, Home Office, London.
- Briggs, S., Gray, B. en K. Stephens (2003).
Offender literacy and attrition from the Enhanced Thinking Skills programme. National Probation Service, West Yorkshire.
- Campbell, J.P., M.D. Dunette, R.D. Arvey & L.V. Hellervik (1973).
The development and evaluation of behaviourally based rating scales. *Journal of Applied Psychology*, 57: 15-22.
- Cann, J., L. Falshaw, F. Nugent en C. Friendship (2003).
Understanding What Works: *Accredited cognitive skills programmes for adult men and young offenders*. Home Office Findings, No. 226. London: Home Office.
- Clarke, A., R. Simmonds en S. Wydall (2004).
Delivering cognitive skills programmes in prison: a qualitative study. Home Office Online Report 27/04. London: Home Office.
- Cohen, J. (1960). A coefficient of agreement form nominal scales. *Educational and Psychological Measurement.*, 48: 29-41.
- Colledge, M., P. Collier en S. Brand (1999).
Programmes for offenders: guidance for evaluators. Home Office, Londen.

- Cook, T.D. en D.T. Campbell (1979).
Quasi design and analysis issues for field settings. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Cullen, F.T. en K.E. Gilbert (1982).
Reaffirming Rehabilitation. Cincinnati, OH: Anderson Publishing, Co.
- Fabiano, E.A., F.J. Porporino en D. Robinson (1991).
 Canada's cognitive skills program corrects offenders faulty thinking. *Corrections today*, 53, 102-108.
- Falshaw, L., C. Friendship, R. Travers en F. Nugent, F. (2003).
Searching for 'What Works': an evaluation of cognitive skills programmes. Home Office Findings No 206. London: Home Office.
- Farrington, D.P. en A. Petrosino (2001).
 The Campbell Collaboration Crime and Justice Group. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 587: 35-49.
- Friendship, C., L. Blud, M. Erikson en R. Travers (2002).
An evaluation of cognitive behavioural treatment for prisoners. Home Office Findings No. 161. London: Home Office.
- Goethals, J., S. Bogaerts en E. Maes (2000).
 Statische en dynamische predictoren van V.I.: een empirisch onderzoek In J. Goethals & M. Bouverne-De Bie (eds.). *Voorwaardelijke invrijheidstelling: wetgeving, predictie en begeleiding* (pp. 125-163), Gent: Academic Press.
- Goethals, J., S. Bogaerts en E. Maes (1998).
Sociale integratie populatie vervroegde invrijheidgestelden. Onderzoek in opdracht van het Ministerie van Justitie. Katholieke Universiteit Leuven, Afdeling Criminologie.
- Golden, G., R.F. Sawicki & M.D. Franzen (1994).
 Test construction. In G. Goldstein & M. Hersen (eds.). *Handbook of psychological assessment* (pp. 19-37). New York: Pergamon Press.
- Heuvelmans, A.P.J.M. & P.F. Sanders (1993).
 Beoordelaarsovereenstemming. In T.J.H.M. Eggen & P.F. Sanders (eds.). *Psychometrie in de praktijk* (pp. 443-470). Arnhem: Cito
- Izzo, R.L. en R.R. Ross (1990).
 Meta-analysis of rehabilitation programmes for juvenile delinquents: a brief report. *Criminal Justice and Behaviour*, 17, 134-142.
- Lewis-Beck, M.S. (1994).
Basic measurement. London: Sage.
- MacKenzie, D.L. en L.J. Hickman (1998).
What works in Corrections? An examination of the effectiveness of the type of rehabilitation programs offered by Washington state department of corrections. University of Maryland.
- McGuire, J. (2000).
Cognitive-behavioural approaches. An introduction to theory and research. HMIP, London: Home Office.
- Ministerie van Justitie en Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, (2002).
Naar een veiliger samenleving, Den Haag, oktober 2002.
- Ministerie van Justitie (2002).
Modernisering sanctietoepassing, Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten Generaal d.d. 16 oktober 2002, TK 2002-2003, 28600 VI,nr. 8.

- Ministerie van Justitie (2002).
Bouwstenen van het programma Terugdringen Recidive. Ministerie van Justitie. Directie Sancties, Reclassering & Slachtofferzorg, Den Haag, 2002.
- Ministerie van Justitie (2003).
Verbetering van cognitieve vaardigheden van justitiabelen in Nederland. Plan van Aanpak. Ministerie van Justitie. Directie Sancties, Reclassering & Slachtofferzorg, Den Haag, 2003.
- Molenaar, D., F.P. van Tulder, G. Huijbregtsen & W. Van der Heide (2002).
Prognose van de sanctiecapaciteit tot en met 2006. O&B, 196.
- Morgan, L. (2002).
Enhanced Thinking Skills Offender Feedback: An Evaluation of ETS. National Probation Service for England and Wales. Correctional Services Accreditation Panel, Home Office, 2002.
- National Probation Service (2000).
Enhanced Thinking Skills Programme, Programme Manual and Theory Manual. National Probation Service. London: Home Office.
- National Probation Service (2004).
Management of Evidence-based practice in Probation. Proceedings of a Conference held by Conférence Permanente Européenne de la Probation and the National Probation Service for England and Wales at 3rd to 5th March 2004. Oxford, England.
- Robinson, D. (1995).
The impact of Cognitive Skills Training on Post-Release Recidivism among Canadian Federal offenders. Research Report, Correctional Research and Development, Correctional Service Canada.
- Ross, R.R., E.A. Fabiano en C.D. Ewles (1988).
Reasoning and Rehabilitation. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 32, 29-36.
- Ross, R.R. en R.D. Ross (Eds). (1995).
Thinking straight : The reasoning and Rehabilitation Program for Delinquency Prevention and Offender Rehabilitation. Ottawa: Air Training and Publications.
- Rossi, P.H. en H.E. Freeman (1993).
Evaluation: a systematic approach. Newbury Park: Sage.
- Swanborn, P.G. (1999).
Evalueren: het ontwerpen, begeleiden en evalueren van interventies: een methodische basis voor evaluatie-onderzoek. Boom: Amsterdam.
- Tackoen, I. en R. Martein (2003).
Working with male sex offenders in Belgium. Forum, 2003.
- Vogelvang, B.O., A. van Burik, L.M. van der Knaap en B.S.J. Wartna (2003).
Prevalentie van criminogene factoren bij mannelijke gedetineerden in Nederland. WODC/Adviesbureau Van Montfoort, Den Haag/Woerden, 2003.
- Werkgroep Interventies (2002).
Startnotitie Interventies, in: Ministerie van Justitie, *Bouwstenen van het programma Terugdringen Recidive*. Ministerie van Justitie. Directie Sancties, Reclassering & Slachtofferzorg, Den Haag, 2002.
- Werkgroep Interventies (2003).
Een overzicht van interventies die gericht zijn op het voorkomen van recidive van ex-gedetineerden. Een globale blik op de programma's van de Penitentiaire Inrichtingen en de Reclassering. Ministerie van Justitie, Den Haag.

Gehanteerde afkortingen

ABC	Aanleiding, Beoordeling, Consequenties
ADHD	Attention Deficit Hyperactivity Disorder
BSD	Bureau Sociale Dienstverlening
CAF	Consider All Factors
C&S	Consequences and Sequels
DAF	Denken Aan Factoren
ETS	Enhanced Thinking Skills
ETS-Cova	Enhanced Thinking Skills-training Cognitieve Vaardigheden
FIP	First Important Priorities
HOI	Half Open Inrichting
HvB	Huis van Bewaring
JoVo	Jong Volwassene
OASys	Offender Assessment System
PI	Penitentiare Inrichting
PIW'er	Penitentiair Inrichtingswerker
PMI	Plus Minus Interesting
POI	Penitentiare Open Inrichting
POS	Probleemoplossingsstrategie
PP	Penitentiair Programma
RISc	Recidive Inschatting Schalen
SOV	Strafrechtelijke Opvang Verslaafden
SRN	Stichting Reclassering Nederland
TR	Terugdringen Recidive
VBA	Verslaafden begeleidingsafdeling
VRC	Verplicht Reclasseringscontact

Bijlagen

Bijlage 1: De onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen zijn op inhoudelijke gronden ingedeeld in drie categorieën: (1) vragen met betrekking tot de invoering van de interventie; (2) vragen met betrekking tot de uitvoering van de interventie en (3) vragen met betrekking tot de programmadoelen.

Cluster 1: de invoering van de interventie.

1. Is de interventie op elke locatie ingevoerd zoals omschreven in het plan van aanpak?
2. Hoe is de invoering van de interventie verlopen?
3. Hebben zich problemen voorgedaan bij de invoering van de ETS-Cova en zo ja, welke problemen?
4. Welke oplossingen zijn op de verschillende pilotlocaties gekozen om de knelpunten op te lossen?
5. Zijn op alle locaties de randvoorwaarden gerealiseerd?
 - Zijn de benodigde faciliteiten²⁴ gerealiseerd?
 - Zijn voldoende trainers aangesteld?
 - Beschikken de medewerkers over de juiste kennis en vaardigheden?
 - Zijn de trainers op tijd opgeleid?

Cluster 2: de uitvoering van de interventie.

1. Hoe verloopt de selectie van deelnemers op de verschillende locaties?
 - Wordt bij de screening de beoogde doelgroep bereikt?
 - Hoe verloopt de screening van potentiële deelnemers?
 - Welke knelpunten doen zich hierbij mogelijk voor?
 - Wordt het geplande aantal deelnemers gehaald?
 - Hoe is de verhouding tussen screenings en daadwerkelijke deelnemers?
 - Nemen er mensen deel die eigenlijk niet aan de criteria voldoen en zo ja, hoe groot is die groep?
2. Hoe groot is de instroom van deelnemers per locatie?
 - Hoeveel deelnemers ronden de training af?
 - Hoe groot is de uitval?
 - Wat zijn de redenen voor uitval?
3. Zijn er specifieke subgroepen die ten opzichte van andere subgroepen vaker deelnemen aan ETS-Cova of juist vaker uitvallen? Zijn er in dit opzicht verschillen tussen de locaties?
4. Wordt ETS-Cova op de verschillende pilotlocaties uitgevoerd zoals in de programmahandleiding staat beschreven?
5. Worden alle sessies uitgevoerd zoals staat beschreven?
6. Worden de sessies in de volgorde uitgevoerd zoals staat beschreven?
7. Zijn bij elke sessie op alle locaties de benodigde materialen in de trainingsruimte aanwezig?
8. Wat zijn de knelpunten, zowel inhoudelijk als organisatorisch, bij de uitvoering van ETS-Cova?
9. Wat zijn de succesbevorderende factoren?
10. Zijn hierin verschillen tussen de pilotlocaties en hoe worden de knelpunten door de verschillende locaties opgelost?
11. Hoe wordt de interventie door betrokkenen op de verschillende locaties beoordeeld?
12. Wat zijn de kosten voor het uitvoeren van ETS-Cova?
13. Lijkt het, op grond van de ervaringen in de testfase in de VBA en de SOV, haalbaar ETS-Cova uit te voeren in een inrichting voor stelselmatige daders?

Cluster 3: de programmadoelen van de interventies.

1. Hoe worden programmadoelen vastgesteld en geregistreerd?
2. Hoe wordt in kaart gebracht en bijgehouden of de deelnemers de programmadoelen halen?
3. Volstaan de gebruikte instrumenten?
4. Zijn de instructies voor de instrumenten goed?
5. Is de gevestigde tijdsbesteding acceptabel?

24. Hiermee wordt o.a. bedoeld: de groepsruimte voor max. 12 deelnemers, de trainers, video, stoelen, goede verlichting en verluchting van de ruimte, een extra ruimte voor groepswork, personeel om de groep naar de zaal te brengen, folders over het programma voor het personeel, gedetineerden, reclasseringsmedewerkers en reclasseringscliënten, toestemmingsformulieren, et cetera (Ministerie van Justitie, 2003).

Bijlage 2: Samenstelling begeleidingscommissie

mw. prof. dr. J. Wolf (voorzitter)
Trimbos-instituut

E.P.C. Boerema
Ministerie van Justitie
Dienst Justitiële Inrichtingen

drs. W.C.A.M. Dessart
Ministerie van Justitie
WODC

drs. A.W.M. Eijken
Ministerie van Justitie
DGPJS

prof. dr. J.P.S. Fiselier
Radboud Universiteit Nijmegen
Faculteit der Rechtsgeleerdheid

mw. dr. L.M. van der Knaap
Ministerie van Justitie
WODC

Bijlage 3: Evaluatieschema video-opnames

Het evaluatieschema met te scoren items

Trouw aan de programma handleiding	Score origineel	Evaluatie-score
Is de trainer verstaanbaar (volume, uitspraak)?	1 2 3 4 5	1 2 3
Wordt het materiaal in de juiste volgorde aangeboden?	1 2 3 4 5	1 2 3
Worden de sessie uitgevoerd zoals beschreven?	1 2 3 4 5	1 2 3
Is de trainer stipt met betrekking tot de tijd?	1 2 3 4 5	1 2 3
Is de uitleg duidelijk?	1 2 3 4 5	1 2 3
Maakt de trainer gebruik van extra toevoegingen?	1 2 3 4 5	1 2 3
Is er aandacht voor het leerproces, wordt er voldoende gecheckt?	1 2 3 4 5	1 2 3
Wordt de deelnemer aangemoedigd om de link te leggen tussen de huidige en eerdere sessies?	1 2 3 4 5	1 2 3
Worden de oefeningen goed aangekondigd en begonnen?	1 2 3 4 5	1 2 3
Subtotaal per trainer		27 punten
Gebruik van trainingsvaardigheden		
Wordt er gebruik gemaakt van open vragen om het leren te stimuleren?	1 2 3 4 5	1 2 3
Is er sprake van een actief luisteren?	1 2 3 4 5	1 2 3
Wordt er voldoende samengevat en worden aanvullingen uit de groep erbij betrokken?	1 2 3 4 5	1 2 3
Geen afwijzende houding	1 2 3 4 5	1 2 3
Worden deelnemers aangemoedigd om ideeën zelf te verklaren en te begrijpen?	1 2 3 4 5	1 2 3
Maakt de trainer gebruik van motivationele gesprekstechnieken?	1 2 3 4 5	1 2 3
Welkom heten, motiveren, geduld, overtuigingskracht, aanmoedigingen?	1 2 3 4 5	1 2 3
Subtotaal per trainer		21 punten
Omgevingsbewustzijn tijdens de training		
Is er sprake van bewustzijn van responsivity issues (aanpassen aan de stijl van de deelnemers)?	1 2 3 4 5	1 2 3
De trainer gebruikt passend taalgebruik	1 2 3 4 5	1 2 3
De trainers werken goed samen (respectvol, goede verdeling)	1 2 3 4 5	1 2 3
Het wisselen van de rol van trainer en co-trainer verloopt vlot	1 2 3 4 5	1 2 3
De trainer gebruikt een assertieve manier om met de groep om te gaan (kalm, leidend, tijdbewaking)?	1 2 3 4 5	1 2 3
Betrekken de trainers alle deelnemers goed?	1 2 3 4 5	1 2 3
Subtotaal per trainer		18 punten
Totaalscore per trainer		66 punten

Bijlage 4: Moeilijke programma-onderdelen voor trainers, per sessie

Sessienummer.	Onderdeel moeilijk te behandelen	Aantal trainers
Sessie 1	Je bent wat je eet	2
	Probleemdefinitie	2
Sessie 2	Brandinstructie	1
	Discussie	1
Sessie 3	PMI –Informatiebronnen	4
	Principes brainstormen	2
Sessie 4	Waarschijnlijkheden	3
	CAF	2
	Mastermind	1
Sessie 5	C&S	1
	Waarschijnlijkheid	1
Sessie 6	Groepsoefeningen	1
Sessie 7	Cort-kaarten	3
	Externe en interne problemen	1
	Gedragscirkels	1
Sessie 8	Link FIP onduidelijk	2
	Bespreken Gardian	1
Sessie 9	Stap 4 hulpvragen	2
Sessie 10	Debat voeren	2
	Functie schaduw	1
	Rollenspel	2
Sessie 11	Link ABC	2
	Moreel debat	2
	Overtuigen	2
Sessie 12	Generaliseren	1
	Irrationale gedachten	6
Sessie 13	Identificeren emoties	1
	Moreel debat	1
	Relatie met vorige sessie	1
Sessie 14	DPV lijkt herhaling	1
	Terughalen	1
Sessie 15	Eilandraad	1
	Moreel debat	1
Sessie 16	Onderhandelen	2
Sessie 17	Euthanasie	2
	Overreding	2
	Rollenspel	1
Sessie 18	Behandelen probleem	2
Sessie 19	Toepassen vaardigheden	2
	Ontbreken stappenplan in handleiding	1
	Cort-kaart plannen	2
Sessie 20	Actieplannen	1

Bijlage 5: Moeilijke programma-onderdelen voor deelnemers, per sessie

Sessienummer.	Onderdeel moeilijk te begrijpen	Aantal trainers
Sessie 1	Je bent wat je eet	4
	Probleemdefinitie	1
Sessie 2	Brandinstructie	2
Sessie 3	Informatiebronnen	1
	Loskomen van voorbeelden	2
	Teveel theorie	1
Sessie 4	Waarschijnlijkheden	4
	CAF	2
	Kosten en baten	1
Sessie 5	Lieve Lita	1
	Waarschijnlijkheid	1
	Stappen benoemen en toepassen	2
Sessie 6	Groepsoefeningen	1
	Stereotypen	1
	Theorie	3
Sessie 7	Externe en interne problemen	1
	Gedragscirkels	1
	Assertiviteit	4
Sessie 8	Inleven in rol	6
Sessie 9	Luistervaardigheden	2
Sessie 10	Debat voeren	3
	Rollenspel	1
Sessie 11	Loskomen van voorbeelden	1
	Moreel debat	1
	Overtuigen	4
Sessie 12	Generaliseren	2
	Irrationele gedachten	4
Sessie 13	Identificeren emoties	1
	Moreel debat	2
Sessie 14	Ruilspel	2
Sessie 15	Eilandraad	1
	Moreel debat	1
Sessie 16	Onderhandelen	2
Sessie 17	Euthanasie	2
	Rollenspel	1
Sessie 18	Uitwerken probleem	3
Sessie 19	Stappen vaardigheden	3
Sessie 20	Benoemen actieplannen	2

Bijlage 6: Beantwoording onderzoeksvragen

	Beoordeling ²⁵
<i>1: de invoering van de interventie.</i>	
1. Is de interventie op elke locatie ingevoerd zoals omschreven in het plan van aanpak?	++
2. Hoe is de invoering van de interventie verlopen?	-
3. Zijn op alle locaties de randvoorwaarden gerealiseerd?	+
- Zijn de benodigde faciliteiten gerealiseerd?	++
- Zijn voldoende trainers aangesteld?	-
- Beschikken de medewerkers over de juiste kennis en vaardigheden?	-
- Zijn de trainers op tijd opgeleid?	+
<i>2: de uitvoering van de interventie</i>	
1. Hoe verloopt de selectie van deelnemers op de verschillende locaties?	-
- Wordt bij de screening de beoogde doelgroep bereikt?	-
- Hoe verloopt de screening van potentiële deelnemers?	-
- Wordt het geplande aantal deelnemers gehaald?	+
- Hoe is de verhouding tussen screenings en daadwerkelijke deelnemers?	-
- Nemen er mensen deel die eigenlijk niet aan de criteria voldoen?	-
- Hoeveel deelnemers ronden de training af?	+
- Hoe groot is de uitval?	+
2. Wordt ETS-Cova op de verschillende pilotlocaties uitgevoerd zoals in de programmahandleiding staat beschreven?	+
3. Worden alle sessies uitgevoerd zoals staat beschreven?	+
4. Worden de sessies in de volgorde uitgevoerd zoals staat beschreven?	++
5. Zijn bij elke sessie op alle locaties de benodigde materialen in de trainingsruimte aanwezig?	++
6. Hoe wordt de interventie door betrokkenen op de verschillende locaties beoordeeld?	+
7. Wat zijn de kosten voor het uitvoeren van ETS-Cova?	?
8. Lijkt het, op grond van de ervaringen in de testfase in de VBA en de SOV, haalbaar ETS-Cova uit te voeren in een inrichting voor stelselmatige daders?	+
<i>3: de programmadoelen van de interventies.</i>	
1. Volstaan de gebruikte instrumenten?	-+
2. Zijn de instructies voor de instrumenten goed?	-
3. Is de gevestigde tijdsbesteding acceptabel?	-

25. - onvoldoende, + voldoende en ++ goed